

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

SIMONA GERIKSONAITĖ
BAUDŽIAMOJI TEISĖ IR KRIMINOLOGIJA

KALTINIMO RIBOS IR JŲ KEITIMAS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas – prof. dr. R. Jurka

Vilnius

2016

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. BAUDŽIAMOJO PERSEKIOJIMO ĮTAKA ASMENS TEISEI Į TEISINGĄ TEISMĄ.....	7
2. KALTINIMO RIBOS.....	15
2.1. Kaltinimo samprata ir esmė.....	15
2.4. Kaltinimo ribų samprata.....	23
2.5. Kaltinimo keitimo galimybės.....	32
3. PROBLEMOS, SU KURIOMIS SUSIDURIAMA LAIKANTIS IR KEIČIANT KALTINIMO RIBAS.....	40
3.1. Kaltinio ribų ir jų keitimo problematika atskiruose baudžiamojo proceso etapuose... ..	40
3.2. Problemos susijusios su kaltinimo keitimo iniciatyva.....	58
3.3. Privataus kaltinimo ribų ir jų keitimo problematika.....	66
IŠVADOS.....	71
LITERATŪRA.....	74
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	79
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	82
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	84
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	86

ĮVADAS

Bendroji temos charakteristika. Baudžiamojo proceso paskirtis teisinėje valstybėje – tai, visų pirma, asmenų teisių ir laisvių bei visuomenės interesų apsauga nuo įvairių nusikalstamo elgesio pasireiškimo formų. Šio tikslo pasiekimą užtikrina efektyvus baudžiamojo persekiojimo vykdymas, realizuojamas per ikiteisminio tyrimo metu atliekamus veiksmus, kurių kulminacija paprastai tampa kaltinimo – tai yra pagrįsto teigimo, kad konkretus asmuo galėjo įvykdyti baudžiamąjį įstatymu uždraustą pavojingą veiką, - pareiškimas. Bet tuo baudžiamojo proceso paskirtis neapsiriboja. Ne mažesnę reikšmę turi kitas baudžiamojo proceso tikslas – užtikrinti, kad asmuo nebūtų neteisėtai ir nepagrįstai nubaustas. Ir būtent kaltinimo pareiškimo asmeniui institutas užtikrina abiejų minėtų baudžiamojo proceso tikslų pasiekimą, nes kaltinimas savyje apima teisinį nusikalstamos veikos įvertinimą, arba kitaip sakant, nusikaltimo kvalifikavimą. Teisinga kvalifikacija turi ypatingai svarbią reikšmę realizuojant teisingumo, teisėtumo, bei asmeninės atsakomybės už padarytą veiką principus.

Tuo atveju, kai ikiteisminio tyrimo metu surenkama pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad teisme turėtų būti priimtas apkaltinamasis nuosprendis prokuroras surašo kaltinamąjį aktą t. y. prokuroras suformuluoja kaltinimą, pagal kurį vyks baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme. Kaltinamajame akte ir teisėjo nutartyje perduoti bylą nagrinėti teisiamejame posėdyje nustatomos konkrečios kaltinimo ribos, kurios nurodo bylos nagrinėjimo teisme ribas. Kaltinimo ribos yra savotiški rėmai bylos nagrinėjimo teisme riboms. Įstatymas nurodo, kad teismas turi išnagrinėti bylą dėl tų asmenų, kurie yra kaltinamieji ir pripažinti juos kaltais dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių jie buvo perduoti teismui. Tačiau teismas vadovaudamasis įstatymo raide turi išsamiai ištirti bylos aplinkybes ir tinkamai pritaikyti įstatymą, o tai reiškia, kad teismas pastebėjęs, jog buvo neišaiškintos ikiteisminio tyrimo metu tam tikros aplinkybės ar nepagrįstai pripažintos nustatytomis kai kurios aplinkybės, ko rezultate buvo netiksliai suformuluotas kaltinimas ar kvalifikuota kaltinamojo veika, privalo reaguoti. Esant tokiai situacijai kaltinimo ribos gali būti keičiamos. Kaltinimo keitimas reikalauja ypatingo dėmesio tiek kaltinamo asmens teisių užtikrinimo aspektu, tiek ir visuomenės interesų apsaugos požiūriu. Neabejotina, kad baudžiamojo proceso subjektų padarytos klaidos ir baudžiamojo proceso normų pažeidimai, susiję su kaltinimo keitimu, gali turėti labai neigiamus padarinius.

Nagrinėjama problema pateikiama teiginiu – kaltinimo ribos ir jų keitimo problematika atskiruose baudžiamojo proceso etapuose bei proceso dalyvių galimybė inicijuoti kaltinimo keitimą. Nagrinėjant mokslinę literatūrą bei teismų praktiką matyti, kad pirmosios ir apeliacinės instancijų teismuose keičiant kaltinimą kartais gali būti suvaržomos proceso dalyvių teisės ir

laisvės, nors įstatymas numato kaltinimo keitimo galimybę. Įstatymas taip pat numato, kad teismas turi būti aktyvus bei turi teisę keisti kaltinimą, tačiau kyla dvejonų, ypač teismui inicijuojant kaltinimo keitimą apeliacinio proceso metu, nes susiduriama su proceso dalyvių teisės gintis nuo kaltinimo varžymu bei galimybės ginti savo teises kasaciniame procese.

Darbo aktualumas. Problemos aktualumas pasireiškia tuo, kad iki šiol diskutuojama, ar pirmosios ir apeliacinės instancijų teismuose, kaltinimo keitimas nesuvaržo proceso dalyvių teisių ir laisvių. Aktualu taip pat yra ar teismas, turėdamas būti aktyvus, keisdamas kaltinimą nepaneigia proceso dalyvių teisės gintis nuo pakeisto kaltinimo, ypač, kai kaltinimas keičiamas apeliaciniame procese ir kaip tokiu atveju galima realizuoti proceso dalyvių teises kasaciniame procese. Šią problemą yra nagrinėjęs M. Girdauskas¹ savo straipsniuose, A Šumskas² taip pat A. Milinis ir M. Bilius.³ Tačiau teisinės literatūros, mokslininkų darbų, publikacijų specializuotuose periodiniuose leidiniuose, skirtų kaltinimo riboms ir jų keitimo klausimui, stoka liudija apie tai, kad ši tema nėra išsamiai ir plačiai išnagrinėta. Nors teismų jurisprudencijoje šis klausimas yra analizuotas ir yra sukaupta teismų praktikos šia tema, tačiau yra likę svarbių klausimų, kurie nėra iki galo išnagrinėti. Imtis išsamesnio tyrimo šiuo klausimu skatina tai, kad kaltinimo ribos ir jų keitimas yra labai glaudžiai susiję su asmens teisių apsauga baudžiamojo proceso metu, todėl siekiant teisinio skaidrumo ir siekiant ginti asmens teisių apsaugą yra būtina išnagrinėti šią problemą išsamiai.

Darbo naujumas. Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje kaltinimo ribų ir jų keitimo temai yra skirta dėmesio, aptartos kaltinimo ribos, jų keitimo galimybės bei subjektai galintys pateikti ir keisti kaltinimą. Darbo naujumas yra tame, kad dėmesys bus skiriamas netik teismo ir prokuroro teisei keisti kaltinimą, bet ir aptarta nukentėjusiojo bei privataus kaltintojo procesinė galimybė keisti kaltinimą, nes teisinėje literatūroje didesnis dėmesys paprastai skiriamas teismo ir prokuroro teisei keisti kaltinimą. Taip pat bus plačiau nagrinėjama apeliacinės instancijos teismo kompetencija kaltinimo ribų keitimo atžvilgiu įskaitant ir konstitucingumo aspektus.

Darbo reikšmė. Darbe aptariamos kaltinimo ribos ir jų keitimo galimybės atskiruose baudžiamojo proceso etapuose, proceso dalyvių galimybė inicijuoti kaltinimo keitimą, bei problemos susijusios su kaltinimo ribomis ir jų keitimu privataus kaltinimo bylose. Kadangi kaltinimo ribos ir jų keitimo galimybės yra glaudžiai susijusios su asmens teisių apsauga baudžiamajame procese ir turi ypatingai svarbią reikšmę realizuojant teisingumo, teisėtumo, bei asmeninės atsakomybės už padarytą veiką principus, todėl tikėtina, kad šis darbas ir jame pateiktos išvados bus naudingos baudžiamojo proceso subjektams bei proceso dalyviams nustatant, keičiant

¹ Mindaugas Girdauskas, „Teismo galios keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą: konstitucijos reinterpretavimo prielaidos,“ *Teisė* 91 (2014).

² Artūras Šumskas, *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. (Vilnius: Justitia, 2002).

³ Albertas Milinis ir Mindaugas Bilius, „Kaltinimo keitimas teisme: teoriniai ir praktiniai aspektai,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. (Vilnius: Registrų centras, 2014).

ar inicijuojant kaltinimo ribas bei siekiant išvengti asmens teisių apsaugos ir teisės principų pažeidimų.

Darbo tikslas. Magistro baigiamojo darbo tikslas yra kaltinimo ribų ir jų keitimo teisinio reguliavimo Lietuvoje ir su tuo susijusių problemų analizė.

Tyrimo objektas. Kaltinimo ribos ir jų reglamentavimas bei taikymo teisminėje praktikoje tendencijos ir problematika.

Tyrimo dalykas. Tai mokslinės pozicijos, aukštesniųjų teismų jurisprudencija kaltinimo keitimo klausimais, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso, kitų įstatymų nuostatos, kurios yra susijusios su kaltinimo keitimo instituto reglamentavimu bei socialiniai santykiai, kurie susiklosto teismuose taikant kaltinimo keitimo institutą.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant užsibrėžto tikslo iškelti tokie uždaviniai:

1. Atskleisti baudžiamojo persekiojimo sampratą, jo pagrindus ir įtaką asmens teisei į teisingą teismą;
2. Išnagrinėti kaltinimo sampratą ir esmę;
3. Išanalizuoti kaltinimo ribų sampratą ir jų keitimo galimybes;
4. Nustatyti kylančias kaltinimo ribų bei jų keitimo problemas atskiruose baudžiamojo proceso etapuose;
5. Išanalizuoti ir apibendrinti teismų praktiką, susijusią su kaltinimo ribų keitimu teisminėse stadijose.

Ginamieji teiginiai:

1. Baudžiamojo persekiojimo ribos yra svarbus baudžiamojo proceso teisės institutas, turintis reikšmės baudžiamojo proceso paskirties pasiekimui, sąžiningam procesui ir proceso dalyvių teisių ir laisvių užtikrinimui.

2. Kaltinimo ribų keitimo teisme nuostatos ir praktinis įgyvendinimas vis dar nėra aiškūs, dėl ko neretai sukelia abejones dėl gynybos teisių suvaržymo.

3. Kaltinimo keitimas apeliacinio proceso metu nuteistojo arba išteisintojo veiką perkvalifikuojant pagal kitą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnį suponuoja tokio asmens negalimumą kasacinio proceso metu kvestionuoti įrodymus, nuo kurių dažniausiai priklauso atitinkamos veikos baudžiamasis teisinis kvalifikavimas.

Darbo metodai:

1. *Mokslinės literatūros ir teismų praktikos analizės metodas.* Remiantis šiuo metodu siekiama išanalizuoti literatūrą anglų ir lietuvių kalbomis apie kaltinimo ribas ir jų keitimą, svarbiausias sąvokas ir doktrinas, su tema susijusias pagrindines šiandienos problemas, atskleisti, kokie tyrimai šioje srityje buvo atlikti, kokios išvados padarytos. Taip pat šiuo

metodu bus nagrinėjama Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai ir Lietuvos Respublikos teismų sprendimai susiję su kaltinimo ribomis ir jų keitimu.

2. *Lingvistinis metodas*. Šis metodas yra plačiausiai taikomas aiškinant teisę, todėl jis bus naudojamas aiškinant teisės normas kalbiniu, filologiniu aspektais siekiant suprasti normos esmę ir tikslus pagal vartojamus terminus bei sakinius.
3. *Lyginamasis metodas*. Šio metodo pagalba siekiama palyginti skirtingų autorių nuomones apie kaltinimo ribas ir jų keitimą, taip pat, palyginti tarptautinę ir nacionalinę teismų praktiką šiuo klausimu ir daromos galutinės darbo išvados bei formuojami pagrindiniai darbo teiginiai
4. *Loginis - analitinis metodas*. Remiantis šiuo metodu bus apibendrinama naudota literatūra, teismų praktika

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, trys pagrindinės dalys su skyriais, išvados, pasiūlymai, panaudotos literatūros sąrašas, anotacija, santrauka bei priedai.

Pirmajame skyriuje aptarsime baudžiamojo persekiojimo sampratą, pagrindus bei pabaigą ir kaip tai įtakoja kaltinimo ribas ir jų keitimą.

Antrajame darbo skyriuje aptarsime kaltinimo ribų ir jų keitimo sampratą, esmę ir kaltinimo keitimo galimybes. Taip pat aptarsime pagrindinius teisės principus baudžiamajame procese, kurie susiję su kaltinimo ribomis ir jų keitimu asmens atžvilgiu.

Trečiajame skyriuje analizuosime problemas susijusias su kaltinimo ribomis ir jų keitimu atskiruose baudžiamojo proceso etapuose, proceso dalyvių galimybę inicijuoti kaltinimo keitimą bei privataus kaltinimo ribų ir jų keitimo problemškumą. Taip pat bus plačiau nagrinėjama apeliacinės instancijos teismo kompetencija kaltinimo ribų keitimo atžvilgiu įskaitant ir konstitucingumo aspektus. Šiame skyriuje pateikiama apibendrinta Lietuvos Respublikos teismų praktika ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika kaltinimo ribų ir jų keitimo klausimais.

1. BAUDŽIAMOJO PERSEKIOJIMO ĮTAKA ASMENS TEISEI Į TEISINGĄ TEISMĄ

Sąvoka „baudžiamasis persekiojimas“ nėra vienareikšmė. Mokslinėje literatūroje ši sąvoka apibrėžiama skirtingai. Anot P. Ancelio „*baudžiamąjį persekiojimą visi suprantame kaip BPK ir kitais teisės aktais reglamentuota tvarka įgaliotų pareigūnų atliekamus procesinius veiksmus ir priemones, siekiant atskleisti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį (-is), surenkant pakankamai įrodymų (duomenų), užtikrinančių, kad byloje bus priimtas teisėtas ir teisingas sprendimas*“⁴. Taip pat galima rasti ir tokį baudžiamajo persekiojimo apibrėžimą: „*baudžiamasis persekiojimas – tai prieš bylos sprendimą vykdoma procesinė veikla, kurios metu formuluojama ir pagrindžiama išvada apie konkrečius asmens padarytą konkrečių nusikalstamą veiką*“⁵. Iš šių apibrėžimų būtų galima daryti išvadą, kad baudžiamasis persekiojimas apima tik valstybės institucijų ir jų pareigūnų veiksmus ikiteisminio tyrimo stadijoje, t. y. visi veiksmai, kuriais yra siekiama nustatyti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį, renkant duomenis, kuriais bus grindžiamas teisme palaikomas kaltinimas. Manytume, kad tai yra per siauras apibrėžimas, nes baudžiamasis persekiojimas nesibaigia ikiteisminio tyrimo pabaiga.

Autorius P. Ancelis dėl baudžiamajo persekiojimo sąvokos yra išdėstęs ir tokia nuomonę: „*baudžiamasis persekiojimas plačiąją prasme, turi būti siejamas su teisės normos, numatančios baudžiamąją atsakomybę pažeidimu, ir todėl persekiojimo sąvoka privalo apimti tiek draudžiamas baudžiamąsias veikas, tiek jų atskleidimą, ištyrimą ir teismo bylos nagrinėjimo bei bausmės įgyvendinimo mechanizmą*“⁶. Ši autoriaus pozicija apima kur kas platesnį baudžiamajo persekiojimo veiksmų spektrą, kuris prasideda nuo ikiteisminio tyrimo pradžios stadijos ir baigiasi nuosprendžio ir nutarčių vykdymo stadijos užbaigimu. Tad baudžiamajo persekiojimo sąvoką būtų galima apibrėžti dviem prasmėmis: siaurąja ir plačiąja. Baudžiamasis persekiojimas siaurąją prasme – tai valstybės institucijų ir jų pareigūnų veikla, kuri vykdoma ikiteisminio tyrimo stadijos metu. Ši veikla nukreipta nustatyti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį, baudžiamosios bylos to asmens atžvilgiu pradėjimas, įtariamojo asmens sulaikymas, kardomųjų priemonių taikymas, jo kaltę įrodančių duomenų rinkimas, kaltinamojo akto surašymas. Remiantis šia sąvoka baudžiamasis persekiojimas vykdomas iki bylos perdavimo teismui. Tuo tarpu baudžiamasis persekiojimas plačiąją prasme – tai valstybės institucijų ir jos pareigūnų veikla vykdoma ikiteisminio tyrimo stadijoje bei bylos nagrinėjimo teisme metu. Tai reiškia, kad baudžiamajo

⁴ Petras Ancelis, „Baudžiamasis persekiojimas sąvokomis ir vadybiniu aspektu,“ *Jurisprudencija*, t. 70(62), (2005): 93.

⁵ Rima Ažubalytė, „Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2002), 81.

⁶ Petras Ancelis, *Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012), 23.

persekiojimo sąvoka prasiplečia ir apima ne tik veiksmus vykdomus ikiteisminio tyrimo stadijos metu, bet ir kaltinimo palaikymą teisme.

Atsižvelgiant į šiame darbe analizuojamą temą, baudžiamasis persekiojimas bus traktuojamas, kaip veiksmai kuriais siekiama pagrįsti kaltinimą bei kaip kaltinimo palaikymas teisme. Kitaip tariant baudžiamasis persekiojimas šiame darbe bus suvokiamas plačiąja prasme.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnyje yra nurodyta, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras⁷. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatyme⁸ tarp numatytų prokuratūros funkcijų taip pat yra numatyta ir valstybinio kaltinimo palaikymo funkcija, bei ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vadovavimo jam funkcija. Taigi galime teigti, kad baudžiamasis persekiojimas yra prokuroro išskirtinė ir esminė konstitucinė funkcija. Prokuroras atlikdamas baudžiamojo persekiojimo funkciją organizuoja ir kontroliuoja ikiteisminį tyrimą bei palaiko valstybinį kaltinimą. Tačiau reikia nepamiršti ir tų atvejų kai byla yra nagrinėjama privataus kaltinimo būdu. Esant tokiam bylos nagrinėjimo procesui kaltinimą palaiko privatus kaltintojas. Tad įstatymo numatytais atvejais baudžiamąjį persekiojimą vykdo ir privatus kaltintojas. Pažymėtina, kad „*Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros mokslininkų, dalyvaujant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjui, parengtame BPK projekte baudžiamasis persekiojimas buvo apibrėžtas ne tik kaip ikiteisminio tyrimo įstaigų, prokuroro veikla baudžiamojo proceso įstatymo įtvirtinta tvarka nustatant nusikalstamos veikos požymius ir asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, siekiant, kad jis būtų teisingai nuteistas, bet ir kaip tokia teismo, o įstatymų numatytais atvejais – ir privataus kaltintojo, veikla*“⁹. Esminis skirtumas nuo prokuroro vykdomo baudžiamojo persekiojimo yra tas, kad privataus kaltinimo atveju ikiteisminis tyrimas neatliekamas. Tokiu atveju baudžiamasis persekiojimas susiaureja ir yra įgyvendinamas tik palaikant kaltinimą, bylą nagrinėjant privataus kaltinimo teismo procese.

Baudžiamasis persekiojimas, kaip matyti, yra labai plati sąvoka, kurią skirtingi autoriai skirtingai apibrėžia. Vieni autoriai teigia, kad baudžiamasis persekiojimas išskirtinai ikiteisminio tyrimo stadijai būdinga veikla, kiti teigia, kad tai ne tik ikiteisminio tyrimo stadijai priskiriama veikla, bet ir bylos nagrinėjimo teisme stadiją apimantys veiksmai, o tretii šiai veiklai priskiria dar ir nuosprendžio ir nutarčių vykdymą. Remiantis tuo, kas aukščiau išdėstyta, manytina, kad sąvoka baudžiamasis persekiojimas apima tiek ikiteisminio tyrimo stadiją tiek bylos nagrinėjimo teisme stadiją, o būtent duomenų rinkimą, kuriais galėtų būti grindžiamas kaltinimas ir tokio kaltinimo palaikymą teisme. Būtent tokiu būdu yra realizuojamas baudžiamasis persekiojimas.

⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Valstybės Žinios* 33, 1014 (1992).

⁸ „Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas“, *Valstybės žinios* 42-1919 (2003).

⁹ Mindaugas Girdauskas, „Teismo įgaliojimai keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą: Konstitucijos reinterpretavimo prielaidų paieška“, *Teisė* Nr. 90 (2014): 128.

Baudžiamasis persekiojimas, kaip ir bet koks kitas institutas, turi savo pradžią ir pabaigą. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad baudžiamasis persekiojimas prasideda nuo tada, kai asmuo įgyja teisę į gynybą. Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso¹⁰ (toliau – BPK) 10 straipsnio 1 dalimi tokią teisę asmuo įgyja nuo sulaikymo arba pirmosios apklausos momento. Tokie veiksmai leidžia manyti, kad asmuo yra įtariamas padaręs nusikalstamą veiką. Tai reiškia, kad baudžiamojo persekiojimo pradžia yra siejama su asmens tapimo įtariamuoju momentu. Įprastai tapimo įtariamuoju momentas yra sugretinamas su oficialiu pranešimu asmeniui apie įtarimą. Tokį įtarimą autorius R. Merkevičius įvardija kaip įtarimą *in personam* ir nurodo, jog „*Įtarimas in personam, kuris sąlygoja įtariamojo atsiradimą procese, konstatuojamas ikiteisminį tyrimą atliekančiam pareigūnui ar šį tyrimą organizuojančiam, koordinuojančiam ir kontroliuojančiam prokurorui pripažinus, kad ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad tiriamą nusikalstamą veiką padarė konkretus asmuo*“¹¹. Tai reiškia, kad nuo to momento asmuo įgyja teisę į gynybą ir prasideda baudžiamasis persekiojimas. Tačiau tiek nacionalinėje tiek tarptautinėje teisės doktrinoje yra sutinkama, kad asmens teisė į gynybą, tuo pačiu ir baudžiamasis persekiojimas, prasidėti gali ir daug anksčiau nei buvo įteiktas pranešimas apie įtarimą. R. Merkevičius savo straipsnyje nurodo, kad „*Lietuvoje vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina tvirtina, kad įtariamuoju tampama keturiais atvejais: 1) sulaikius įtariant, kad žmogus padarė nusikalstamą veiką; 2) apklausiant apie veiką, kurią padaręs jis įtariamas; 3) pašaukus į apklausą įtariamuoju, jei yra surašytas BPK 187 straipsnyje numatytas pranešimas apie įtarimą; 4) tuo atveju jei žmogus pasislėpė ir nežinia kur yra (t. y. nesant galimybės įtariamojo procesinį statusą priskirti vienu iš pirmiau įvardytų trijų būdų), prokurorui ar ikiteisminio tyrimo teisėjui šiuo tikslu priėmus specialų procesinį aktą – nutarimą ar nutartį pripažinti įtariamuoju*“¹². Šie tapimo įtariamuoju pagrindai taip pat yra numatyti BPK 21 straipsnyje. Tad „*įtariamojo procesinis statusas žmogui pripažįstamas baudžiamojo persekiojimo institucijų valiniu aktu*“¹³, kas oficialiai nurodo baudžiamojo persekiojimo pradžios momentą. Tačiau baudžiamasis persekiojimas prasideda ne tik oficialiu pranešimu asmeniui apie įtarimą, bet ir nuo bet kokios procesinės prievartos priemonės taikymo pradžios momento. Todėl manytume, kad baudžiamojo persekiojimo pradžia pasireiškia nuo to momento kai prieš asmenį yra taikomos bet kokios procesinės prievartos priemonės, kurios gali stipriai paveikti įtariamojo padėtį, ko rezultate įtariamasis įgyja teisę į gynybą.

¹⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas,“ *Valstybės žinios* 37, 1341 (2002).

¹¹ Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata: monografija* (Vilnius: Registrų centras, 2008), 163-165.

¹² Remigijus Merkevičius, „Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju,“ *Teisė* Nr. 57 (2005): 107.

¹³ Remigijus Merkevičius, „Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju,“ *Teisė* Nr. 57 (2005): 109

Baudžiamojo persekiojimo pabaigos momentas gali būti suprantamas dvejopai. Tai priklauso nuo to kaip mes suvokiame baudžiamąjį persekiojimą: siaurąja ar plačiąja prasme. Jei baudžiamąjį persekiojimą traktuojame siaurąja prasme, t. y. vien tik kaip ikiteisminio tyrimo metu atliekamų veiksmų visumą, tuomet baudžiamasis persekiojimas užbaigiamas kalinamojo akto surašymu. Šaltiniuose taip pat nurodoma, kad „*Kaltinamasis aktas – ikiteisminio tyrimo pabaigą žymintis dokumentas, kurio teisinė reikšmė pasižymi tuo, kad teismas pradeda nagrinėti bylą kaltinamojo akto pagrindu, bei skiria kardomąsias priemones*“¹⁴. Tai reiškia, kad surašant kaltinamąjį aktą yra užbaigiama ikiteisminio tyrimo stadija. Tačiau jei baudžiamąjį persekiojimą traktuosime plačiąja prasme, t. y. kaip ikiteisminio tyrimo metu atliekamus veiksmus ir kaltinimo palaikymą teisme, tai baudžiamojo persekiojimo pabaiga bus siejama su priimto nuosprendžio, baudžiamojoje byloje, įsiteisėjimu. Pažymėtina, kad šiame darbe baudžiamasis persekiojimas yra suvokiamas plačiąja prasme, todėl ir pabaigos momentas šiame darbe siejamas su priimto nuosprendžio įsiteisėjimu.

Trumpai aptarus baudžiamojo persekiojimo sąvoką bei pradžios ir pabaigos momentą, reikėtų paanalizuoti kaip tai lemia asmens teisę į teisingą teismą.

BPK 1 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Baudžiamojo persekiojimo tikslas yra tinkamai įgyvendinti baudžiamąjį įstatymą. Siekiant šio tikslo turi būti užtikrintos asmens teisės ir laisvės, kurios yra įtvirtintos Konstitucijoje. Viena iš Konstitucijos garantuojamų teisių yra įtvirtinta Konstitucijos 31 straipsnyje, t. y. teisė į teisingą teismą. Teismų jurisprudencijoje teigiama, kad „*Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 str. garantuoja asmeniui vieną iš svarbiausių jo procesinių teisių – teisę į teisingą teismą. Sudėtinė asmens teisė į teisingą teismą dalis yra asmens teisė į gynybą, kurios veiksmingas įgyvendinimas neįmanomas be kitų BPK normų garantuotų teisių: teisės žinoti kuo asmuo yra kaltinamas (BPK 22 str. 3d.), ir teisės pasirengti gynybai (BPK 44 str. 7 d.)*“¹⁵. Tai reiškia, kad siekiant tinkamai įgyvendinti teisę į teisingą teismą, turi būti užtikrinta įtariamojo (kaltinamojo) teisė į gynybą. Teisė į gynybą įvardijama kaip „*<...> visuma baudžiamojo proceso įstatymo numatytų procesinių priemonių, leidžiančių ginčyti iškilusį įtarimą (kaltinimą), siekiant palengvinti procesinę padėtį arba sušvelninti atsakomybę*“¹⁶. Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje įtvirtinta, kad „*Asmeniui, kuris*

¹⁴ Tomas Janušauskis „Ikiteisminio tyrimo pagrindai,“ žiūrėta 2016 03 17 <http://janusauskis.blogspot.lt/2013/03/ikiteisminio-tyrimo-pagrindai.html>

¹⁵ „Kauno apygardos teismo baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-162-397/2015.“

¹⁶ Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 134.

įtariamą padarę nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą.“ Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad „Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje laiduota kaltinamojo teisė į gynybą suponuoja, kad kaltinamajam turi būti garantuotos pakankamos procesinės priemonės gintis nuo pareikšto kaltinimo bei užtikrinta galimybė jomis pasinaudoti. Kaltinamojo teisė į gynybą yra viena iš tiesos byloje nustatymo garantijų. Ši teisė laikoma būtina sąlyga įgyvendinant baudžiamojo proceso uždavinį teisingai nubausti kiekvieną nusikaltimą padariusį asmenį ir užtikrinanti, kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamajon atsakomybėn ir nuteistas.“¹⁷ Tai reiškia, kad įtariamasis (kaltinamasis) įgyja teisę į gynybą nuo baudžiamojo persekiojimo pradžios momento, t. y. nuo pirmų valstybės institucijų ar jų pareigūnų taikomų procesinių priemonių, kurios gali itin paveikti įtariamojo padėtį.

Siekiant tinkamai įgyvendinti įtariamojo (kaltinamojo) teisę į gynybą yra būtina užtikrinti įtariamojo (kaltinamojo) teisę būti informuotam ir teisę pasirengti gynybai. Literatūroje nurodoma, kad įtariamojo (kaltinamojo) teisė būti informuotam yra suprantama „plačiau prasme ir aiškinama kaip teisė žinoti, kuo įtariamasis (kaltinamasis), teisė žinoti suėmimo (arba sulaikymo) pagrindus ir motyvus, teisė būti informuotam apie įstatymo suteiktas teises, teisės susisiekti su išoriniu pasauliu derinys.“¹⁸ Autorė M. Gušauskienė nurodo, kad „<...> teisė žinoti įtarimo (kaltinimo) pagrindus aiškinama kaip įtariamojo (kaltinamojo) teisė žinoti, kas ir kuo konkrečiai jį kaltina remdamasis kokiais faktais ar duomenimis jį kaltina bei kaip teisė užduoti kaltintojui klausimus.“¹⁹ Taigi įtariamasis (kaltinamasis) turi teisę žinoti įtarimo esmę. Tokia teisė yra įgyvendinama įtariamajam (kaltinamajam) įteikiant pranešimą apie įtarimą. Minėta autorė, taip pat nurodo, jog „Lietuvos baudžiamajame procese įtariamojo teisė žinoti, kurios nusikalstamos veikos padarymu jis įtariamasis, įgyvendinama taikant LR BPK 187 straipsnį, reglamentuojantį pranešimo apie įtarimą įteikimo tvarką. Procesiniu įtarimo pareiškimo pagrindu laikomas duomenų apie tai, jog konkretus asmuo padarė nusikalstamą veiką, pakankamumas.“²⁰ BPK 187 straipsnio 1 dalyje yra nurodoma, kad pranešime apie įtarimą, prokuroro nutarime ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje pripažinti įtariamuoju turi būti nurodyta nusikalstama veika (padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės) ir baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikalstamą veiką, taip pat išvardytos įtariamojo teisės. Taigi įtarimas negali būti nekonkretus, nes įtariamasis turi suvokti kuo jis yra

¹⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 15, 402 (1999).

¹⁸ Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 135.

¹⁹ Marina Gušauskienė, „Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės,“ *Jurisprudencija* 6, 108 (2008): 61.

²⁰ Marina Gušauskienė, „Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės,“ *Jurisprudencija* 6, 108 (2008): 61.

įtariamasis ir kuo tai grindžiama, kitaip tariant jis turi suprasti įtarimo ribas. Literatūroje nurodoma, kad „informacija apie įtarimą ir jo esmę turi būti konkreti ir detali. Konkretumas ir detalumas nereiškia, kad įtariamajam turi būti atskleisti visi be išimties ikiteisminio tyrimo duomenys, tačiau suteikiama informacija apie įtarimą savo turiniu turi būti išsami ir konkreti.“²¹ Taip pat pažymėtina, kad „<...> nei tarptautinėje praktikoje, nei Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje nėra aptarta, kaip išsamiai asmuo turi būti informuojamas apie įtarimo pagrindus. Yra laikomasi bendrosios taisyklės, kad asmeniui, įtariamam nusikalstamos veikos padarymu, suteikiama esminė informacija, leidžianti susidaryti bendrą vaizdą apie asmens procesinės padėties pokyčius. <...> Žinoma, pateikiamos informacijos turinys gali skirtis. Tai reiškia, kad informacija, pateikiama įtariamajam tyrimo pradžioje, gali būti glaustesnė (mažiau informatyvi) nei tyrimo pabaigoje, pavyzdžiui, informuojama tik apie įtarimo faktus ir pagrindus“²². Taigi įtarimas turi būti toks, kad įtariamajam (kaltinamajam) būtų aiškios įtarimo (kaltinimo) ribos. Žinoma, reikia pažymėti, kad kaltinimo ribos neturi būti suformuluotos taip griežtai kaip teisme, nes jos ikiteisminio tyrimo metu gali kisti.

Siekiant užtikrinti asmens teisę būti informuotam, kaip jau buvo minėta, turi būti užtikrinta įtariamojo (kaltinamojo) teisė žinoti suėmimo (arba sulaikymo) pagrindus ir motyvus. Pažymėtina, kad tokių procesinių priemonių panaudojimas, kaip buvo minėta, leidžia teigti, kad asmuo yra įtariamasis padaręs nusikalstamą veiką ir įgyja teisę į gynybą. Tokiu atveju „<...> kaltinamajam suteikiama galimybė greitai imtis apsaugos priemonių, t. y. gintis, jei jis mano, jog sulaikymo (suėmimo) pagrindai neteisėti arba jų nėra“²³. M. Gušauskienė pažymėjo, kad „Pagrindiniuose tarptautiniuose dokumentuose <...> nurodomi beveik tapatūs pranešimui apie sulaikymą (svarbiausia, jog asmuo turi būti detalčiai, greitai ir jam suprantama kalba informuotas apie sulaikymo ar kaltinimo pagrindimo faktus) reikalavimai, bet skirtingai vertinamas momentas, kada asmuo turi būti informuotas. <...> šiuolaikinėje Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje taip pat, kaip ir kai kuriose užsienio šalyse <...>, nekonkretizuojamas pranešimo apie sulaikymo pagrindus momentas. <...> Manytina, kad apie sulaikymo pagrindus bei motyvus asmuo turi būti informuojamas jį sulaikant, tai yra nuo faktinio sulaikymo. Nuo procesinio sulaikymo momento sulaikytasis, kuris tampa įtariamuoju <...>, turi būti informuojamas apie jam BPK suteiktas teises“²⁴. Taigi asmuo nuo sulaikymo (ar suėmimo) momento turi teisę žinoti tokių procesinių priemonių prieš jį panaudojimo pagrindus ir motyvus.

²¹ Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 136.

²² Marina Gušauskienė, „Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės“, *Jurisprudencija* 6, 108 (2008): 62.

²³ Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 136.

²⁴ Marina Gušauskienė, „Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės“, *Jurisprudencija* 6, 108 (2008): 62-63.

Siekiant užtikrinti įtariamojo (kaltinamojo) teisę į teisingą teismą, turi būti tinkamai įgyvendinta teisė pasirengti gynybai. Įtariamasis (kaltinamasis) turi teisę tinkamai pasiruošti gynybai. BPK 44 straipsnio 7 dalyje yra nurodyta, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis ar kaltinamas asmuo turi teisę turėti pakankamai laiko bei galimybių pasirengti gynybai. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo jurisprudencijoje nurodo, kad „Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje nustatyta, kad asmeniui, kuris įtariamasis padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaukymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą. Šioje Konstitucijos nuostatoje įtvirtinta asmens, įtariamo padarius nusikaltimą, ir kaltinamojo teisė į gynybą. Ji yra viena iš žmogaus teisių apsaugos garantijų, būtina sąlyga tam, kad būtų teisingai nubaustas kiekvienas nusikaltimą padaręs asmuo ir kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas <...>. Konstitucijos 31 straipsnio 6 dalyje laiduota kaltinamojo teisė į gynybą suponuoja, kad kaltinamajam turi būti garantuotos pakankamos procesinės priemonės gintis nuo pareikšto kaltinimo bei užtikrinta galimybė jomis pasinaudoti. Kaltinamojo teisė į gynybą yra viena iš tiesos nustatymo byloje garantijų. Ši teisė laikoma būtina sąlyga įgyvendinant baudžiamąjį proceso uždavinį teisingai nubausti kiekvieną nusikaltimą padariusį asmenį ir užtikrinant, kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir nuteistas“²⁵. Tad įtariamajam (kaltinamajam) turi būti užtikrinta galimybė pasinaudoti kvalifikuota teisine pagalba ir suteikiama pakankamai laiko pasiruošti gynybai, net ir tais atvejais kai keičiamas kaltinimas. Koks terminas tinkamai pasiruošti gynybai yra būtinas nei mokslinėje literatūroje, nei teismų jurisprudencijoje nėra įvardijamas. Literatūroje nurodoma, kad „Nors tarptautinėje praktikoje nėra bendro laiko pakankamumo vertinimo kriterijaus, dažniausiai manoma, kad laiko pakankamumo kriterijus sietinas su įtarimo ar kaltinimo pareikšimo ar kitokio pranešimo apie tai laiko momento pradžia. <...> Lietuvos baudžiamajame procese taip pat nėra bendro kriterijaus, atskleidžiančio laiko pakankamumo požymį. Kiekvienu konkrečiu atveju turi būti atsizvelgiama į faktines aplinkybes <...>“²⁶.

Apibendrinant darytina išvada, kad baudžiamasis persekiojimas lemia įtariamojo (kaltinamojo) teisę į teisingą teismą, o tiksliau į šios teisės sudedamąjį elementą – įtariamojo (kaltinamojo) teisę į gynybą. Siekiant užtikrinti teisę į teisingą teismą baudžiamąjį persekiojimo metu būtina, kad taikomi procesiniai veiksmai būtų įgyvendinami laikantis BPK ir Konstitucijoje įtvirtintų normų, t. y. vykdant baudžiamąjį persekiojimą prieš asmenį būtina užtikrinti asmens teisę į gynybą nuo pačios baudžiamąjį persekiojimo pradžios. Tokia teisė yra siejama su tuo, kad

²⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2010 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamąjame byloje Nr. 2K-P-36/2010.“

²⁶ Raimundas Jurka et al., *Baudžiamąjį proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 137.

poreikis suprasti kaltinimą ir jo ribas gynybai gimsta dar ikiteisminio tyrimo stadijoje (klasikinio baudžiamojo proceso modelio metu).

2. KALTINIMO RIBOS

2.1. Kaltinimo samprata ir esmė

BPK 1 straipsnio 1 dalyje yra nurodoma, kad baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Siekiant įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį yra atliekami tam tikri baudžiamajam procesui būdingi veiksmai, kurie yra suskirstyti baudžiamojo proceso teisės moksle į baudžiamojo proceso stadijas. Viena iš tokių stadijų yra ikiteisminis tyrimas, kuris užbaigiamas ikiteisminio tyrimo nutraukimu, sustabdymu arba kaltinamojo akto surašymu. Tai yra viena iš svarbiausių baudžiamojo proceso stadijų, nes ši stadija trunka nuo sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą iki bylos perdavimo teismui su kaltinamuoju aktu. Bylą perdavus teismui turi būti aiškus asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką taip pat turi būti aišku dėl kokios veikos asmuo yra kaltinamas ir kokiais duomenimis yra grindžiamas kaltinimas. Taigi kaltinimas yra viena iš esminių baudžiamojo proceso kategorijų, nes remiantis kaltinimu yra nustatomos bylos nagrinėjimo teisme ribos.

Kaltinimą galima suvokti keliomis prasmėmis, t. y. materialine ir procesine prasme. Pasak F. Fatkulino „Kaltinimas procesine prasme - tai įstatymu grįsta kompetentingų organų ir asmenų procesinė veikla, siekiant įrodyti, kad kaltinamas asmuo padarė jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką, patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn ir pasiekti jo viešo pasmerkimo“²⁷. Taip pat minėtas autorius kaltinimą apibūdina taip: „kaltinimas - tai byloje nustatytų ir kaltinamajam inkriminuojamų visuomenei pavojingų ir draudžiamų faktų visuma, sudaranti nusikaltimo sudėties esmę“²⁸. Taigi materialiąja prasme kaltinimas – tai kaltinimo dalykas, turinys, kitaip tariant tai pranešimas kuriame nurodomi teiginiai apie asmens kaltumą padarius tam tikrą nusikalstamą veiką. Kaltinimas materialiąja teisine prasme – tai surinktų faktinių įrodymų visuma bei teisinės nusikalstamos veikos kvalifikacijos procesinė išraiška dėl konkrečių nusikalstamų veikų kaltinamojo asmens atžvilgiu.

BPK kaltinimo sąvoka nepateikiama, nors atsižvelgiant į kaltinimo svarbą, manytina, kad BPK tokią sąvoką turėtų numatyti ir ją apibrėžti arba bent išskirti šio instituto kriterijus (požymius). Nors mokslinėje literatūroje kaltinimo sąvoka suvokiama dvejopa prasme, tačiau manytume, kad tiek kaltinimo sąvokos suvokimas materialiąja tiek procesine prasme yra glaudžiai susijęs, todėl ši sąvoka turėtų būti pateikiama remiantis abiem aspektais. Kaltinimo sąvoka galėtų

²⁷ ФАТКУЛЛИН, Ф.Н. Изменение обвинения (Москва: Юридическая литература, 1971), 11.

²⁸ ФАТКУЛЛИН, Ф.Н. Изменение обвинения (Москва: Юридическая литература, 1971), 11.

būti apibrėžta taip: kaltinimas – tai BPK numatytų veiksmų atlikimas, dėl kurių kompetentingų valstybės institucijų subjektai įstatymo nustatyta tvarka nustato nusikalstamą veiką ir tą veiką padariusį asmenį, taip pat nustato tos veikos atitikimą baudžiamajame įstatyme aprašytos nusikalstamos veikos požymiams ir tuo pagrindu patraukia asmenį baudžiamajon atsakomybės ir nustato bylos nagrinėjimo teisme ribas remiantis aplinkybėmis numatytais kaltinamajame akte. Kaltinamasis aktas - tai kaltinimo materialioji išraiška, kuri turi atitikti reikalavimus numatytus baudžiamojo proceso kodekse. Lietuvos apeliacinis teismas šiuo klausimu nurodė, kad „*Kaltinamajame akte, be formalių turinio elementų (nurodytų BPK 219 straipsnio 1, 2, 6, 7 punktuose) svarbu aiškiai aprašyti veiką, kurios padarymu asmuo(-ys) yra kaltinamas(-i), taip pat tiksliai kvalifikuoti veiką, aiškiai nurodant, kokia(-ios) BK norma(-os) numato baudžiamąją atsakomybę už inkriminuojamą(-as) veiką*“²⁹. Kaltinamasis aktas, kuris turi trūkumų, anot autoriaus G. Godos, „*suvaržo kaltinamojo teisę į gynybą, nes gavęs tokį kaltinamąjį aktą kaltinamasis negali pasiruošti efektyviai gintis teisiamajame posėdyje*“³⁰. Taigi asmuo turi teisę žinoti kuo jis yra kaltinamas ir gauti procesinius reikalavimus atitinkantį dokumentą, kad būtų galima tinkamai pasiruošti gynybai teisme. Asmens teisė žinoti kuo jis yra kaltinamas yra įtvirtinta Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK, Konvencija) 6 straipsnio 3 dalies a punkte: „*kad jam būtų skubiai ir nuodugniai pranešta tokia kalba, kurią jis supranta, apie pareiškimo jam kaltinimo pagrindą ir motyvus*“³¹. Detalios informacijos apie kaltinamajam pareikštus kaltinimus pateikimas yra būtina sąlyga proceso teisingumui užtikrinti. Lietuvos apeliacinis teismas taip pat nurodė, jog: „*Kaltinamasis aktas turi būti tikslus, išsamus, juridiskai korektiškas, neprieštaringas, be gramatinių ir loginių klaidų*“³². Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a punktas suteikia kaltinamajam teisę būti informuotam ne tik apie kaltinimo „pagrindą“, t. y. veiksmus, kuriuos, kaip teigiama, jis padarė ir kuriais grindžiamas kaltinimas, bet ir teisinį šių veikų kvalifikavimą³³. Asmuo nežinodamas kuo yra kaltinamas, t. y. kaltinimo turinio, negali tinkamai pasiruošti gynybai. Autorius R. Jurgaitis rašo, kad „*Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje „teisė į gynybą“ aiškinama kaip vienas iš sąžiningo proceso garantų, sudarantis prielaidas teisingai nubausti kiekvieną, kuris padarė nusikalstamą veiką, ir užtikrinti, kad nekaltas asmuo nebūtų patrauktas baudžiamajon atsakomybėn ir nuteistas. Teisinėje valstybėje asmens*

²⁹ „Lietuvos apeliacinis teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N - 61/2014.“

³⁰ Gintaras Goda et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. V-IX dalys* (Vilnius: teisinės informacijos centras, 2003), 51.

³¹ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. Valstybės žinios, 2000-11-10, Nr. 96-3016 .

³² Lietuvos apeliacinis teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N - 61/2014.

³³ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. vasario 21 d. sprendimas byloje Sipavičius prieš Lietuvą. Peticijos Nr. 49093/99.“

teisė ginti savo teises yra nekvestionuojama, ji suponuoja tai, kad kaltininkui įstatymu turi būti užtikrinta pakankamai procesinių priemonių gintis nuo pareikšto kaltinimo bei galimybė jomis pasinaudoti³⁴. Tad teisės žinoti kuo asmuo yra kaltinamas pažeidimas automatiškai užkerta kelią pasirošti efektyviai gynybai.

Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje Eckle prieš Vokietiją kaltinimą apibūdino kaip „oficialų kompetentingos institucijos pranešimą apie įtarimą, jog asmuo padarė nusikalstamą veiką.“³⁵ R. Jurgaitis taip pat pabrėžė, kad „Siekiant užtikrinti įtariamojo ir kaltinamojo teisę į gynybą, be kita ko, būtina užtikrinti įtariamojo teisę žinoti, kuo jis yra įtariamasis, jo teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, o kaltinamajam – teisę žinoti, kuo jis yra kaltinamas ir gauti procesinį dokumentą, kuriame suformuluotas kaltinimas ir jį pagrindžiantys duomenys“³⁶. Tai lemia, kad kaltinimas pasireiškia dar ikiteisminio tyrimo stadijoje. Būtų galima teigti, jog kaltinimas prasideda pareiškus įtarimą asmeniui, kuris pagrįstai yra įtariamasis padaręs nusikalstamą veiką, tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas išplėtė tradicinę kaltinimo sąvoką įtariamojo padėtimi, kuri yra pakankamai stipriai paveikta. Štai autorė L. Štarienė nurodė, kad „Deweer v Belgium byloje, remiantis Belgijos prokuroro procesiniu sprendimu, buvo nutarta laikinai uždaryti pareiškėjo parduotuvę – atsižvelgta į tai, jog jis padarė tam tikro teisės akto dėl kainų pažeidimą. Prokuroro sprendime buvo numatyta uždaryti parduotuvę konstatuojant tokio pažeidimo sunkumą, tačiau pažymėta, jog skirti laisvės atėmimo bausmę tokiam asmeniui nėra pagrindo. Pareiškėjo atžvilgiu baudžiamasis procesas nebuvo pradėtas. Atsižvelgdamas į šias aplinkybes Europos Žmogaus Teisių Teismas vis dėl to pareiškė, jog nuo to momento, kai buvo priimtas sprendimas uždaryti parduotuvę, pareiškėjui grėsė baudžiamasis kaltinimas, kaip numatyta Konvencijos 6 straipsnyje“³⁷. Minėta autorė taip pat atkreipė dėmesį, kad „Šią poziciją Europos Žmogaus Teisių Teismas dar kartą partvirtintavo vėlesnėje Foti v. Italy byloje nurodydamas, jog kaltinimas gali pasireikšti ir „<...> kitomis priemonėmis, kuriomis išreiškiamas toks įtarimas, ir kurios gali stipriai paveikti įtariamojo padėtį“³⁸. Anot autoriaus R. Jurkos „teisinėje literatūroje nurodoma, kad siekiant garantuoti asmens (įtariamojo) teisę į gynybą, reikia pripažinti, kad kaltinimas atsiranda nuo to momento, kai konkretaus asmens teisinė padėtis „stipriai veikiama“ valstybės pareigūnų veiksmų, pagrįstų įtarimu, t. y. kai prieš konkretų asmenį pradedami rinkti duomenys. „Kaltinimo“ samprata turi būti suvokiama plačiau: ji apima ne tik

³⁴ Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 134.

³⁵ „European court of human rights. Case of Eckle v Germany. Judgement of 15 July 1982. Application no. 8130/78.“

³⁶ Ramūnas Jurgaitis, „Baudžiamojo įsakymo procesas: proceso be įprastojo nagrinėjimo teisme ypatumai ir įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos“, *Jurisprudencija* 6, 108 (2008): 68.

³⁷ Lijana Štarienė, „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos 6 straipsnio taikymo sritis: civilinių teisių ir pareigų bei baudžiamojo kaltinimo klausimai“, *Jurisprudencija* 78,70 (2005): 61.

³⁸ Lijana Štarienė, „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos 6 straipsnio taikymo sritis: civilinių teisių ir pareigų bei baudžiamojo kaltinimo klausimai“, *Jurisprudencija* 78,70 (2005): 61.

formalų traktavimą, bet ir procedūrinius reikalavimus, pavyzdžiui, informavimą asmens, prieš kurį atliekami valstybės institucijų (pareigūnų) veiksmai; galimybės pasiruošti gynybai suteikimą ir pan. Kitaip tariant, „kaltinimas“ pradeda egzistuoti jau nuo to momento, kai konkrečios valstybės institucijos, remdamosi įtarimo pagrindu iškeltomis prielaidomis dėl galimo asmens kaltumo, atlieka konkrečius veiksmus jo atžvilgiu“³⁹. Taigi remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika ir tuo kas aukščiau išdėstyta, darytina išvada, kad kaltinimas plačiąja prasme prasideda dar ikiteisminio tyrimo stadijoje oficialaus pranešimo (įtarimo) asmeniui, jog prieš jį pradėtas baudžiamasis persekiojimas, pateikimu ar bet kokios procesinės prievartos priemonės taikymu ir tęsiasi iki teismo priima sprendimą. Tačiau šiame darbe, atsižvelgiant į nagrinėjamą temą, apsiribosime kaltinimo sąvoka tik tiek, kiek tai yra susiję su bylos nagrinėjimu teisme.

Kalbant apie kaltinimo sampratą būtina aptarti ir kaltinimo rūšis.

Baudžiamojo proceso teisės teorijoje yra išskiriamos trys kaltinimo rūšys:

Viešasis kaltinimas (BPK nuostatuose įstatymo leidėjas naudoja valstybinio kaltinimo sąvoką);

Privatus kaltinimas;

Privačiai viešas kaltinimas.

1. Viešasis (valstybinis) kaltinimas. BPK 42 straipsnyje apibrėžta valstybinio kaltinimo sąvoka. Valstybinis kaltinimas yra prokuroro veikla, kuria įrodinėjama, kad nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo yra kaltas. Valstybinis kaltintojas, palaikydamas kaltinimą, iš esmės kartu gina ir viešąjį interesą. Tai reiškia, kad padaryta nusikalstama veika turi visuomeninę reikšmę. Autorius U. Trumpulis nurodė, kad: „*Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad viešasis interesas – tai visų pirma visuomenės interesas. Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad viešasis interesas yra valstybės pripažintas ir teisės ginamas visuomeninis interesas, kurio įgyvendinimas yra viena iš svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų.*“⁴⁰ Tad viešojo kaltinimo bylos, kitaip dar vadinamomis valstybinio kaltinimo bylomis, yra pradėtos tik valstybinių institucijų iniciatyva ir visiškai nepriklausomai nuo nukentėjusiojo valios. Įprastai kaltinti nusikalstamas veikas padariusius asmenis yra valstybės pareiga. Tik išimtiniais atvejais kaltinimo funkciją vykdo pats nukentėjęsysis ar jo atstovas. Pareiga kaltinti valstybės vardu ir palaikyti kaltinimą yra numatyta prokurorui. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras. Tai reiškia, kad valstybinio kaltinimo palaikymas yra konstitucinė prokuroro pareiga.

³⁹ Raimundas Jurka, „Proceso per kuo trumpiausią laiką teisinis principas: samprata ir realizavimo problemos,“ *Teisės problemos* 1,63 (2009): 64.

⁴⁰ Ugnius Trumpulis, „Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagrindas,“ *Socialinių mokslų studijos* 2,6 (2010): 127.

Valstybinio kaltinimo esmę sudaro prokuroro pastangos įrodyti, kad kaltinamasis, dėl kurio veikos byla prokuroro iniciatyva nagrinėjama teisme, yra kaltas dėl tos veikos padarymo. Valstybinis/viešasis kaltinimas susideda iš dviejų stadijų. Pirmoji stadija yra ikiteisminio tyrimo stadijos metu renkami kaltę pagrindžiantys duomenys. Literatūroje yra rašoma, kad „*Jei ikiteisminio tyrimo metu yra surenkama pakankamai duomenų leidžiančių manyti, kad teisme turėtų būti priimtas apkaltinamasis nuosprendis, ir nėra pagrindo procesą užbaigti supaprastinto proceso tvarka, prokuroras privalo surašyti kaltinamąjį aktą ir perduoti bylą teismui*“⁴¹. Kaltinamajame akte prokuroras suformuluoja kaltinimą, kuriuo remiantis vyksta bylos nagrinėjimas teisme, t. y. kaltinamajame akte suformuluotas kaltinimas nustato bylos nagrinėjimo teisme ribas (kaltinimo ir bylų nagrinėjimo teisme ribos plačiau bus nagrinėjamos kitame skyriuje). Iš to išplaukia antroji valstybinio kaltinimo proceso stadija – kaltinimo palaikymas bylos nagrinėjimo teisme metu. Kaip jau buvo minėta valstybinį kaltinimą palaiko prokuroras ir „*svarbiausias valstybinio kaltinimo palaikymo būdas yra prokuroro baigiamoji kalba*“⁴², kuri sakoma bylos nagrinėjimo teisme pabaigoje. Sakydamas baigiamąją kalbą prokuroras privalo išsamiai, objektyviai ir teisiškai įvertinti nusikalstamą veiką, nurodyti veikos tikruosius motyvus, apibūdinti psichologinę ir socialinę kaltinamojo padėtį bei pasiūlyti bausmės rūšį ir konkretų jos dydį. Literatūroje nurodoma, jog „*Prokuroras siūlydamas bausmę, kaip rodo praktika, nurodo bausmės rūšį ir konkretų jos dydį. Tokia praktika yra pagrįsta, nes valstybinis kaltintojas turi matyti aiškų teismo proceso rezultatą. Todėl prokuroras ne tik gali, bet ir privalo, atsižvelgdamas į padarytos veikos pavojingumą ir kaltinamojo asmenybę, pasiūlyti apibrėžtą ir konkrečią bausmę*“⁴³.

Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad valstybinio kaltinimo palaikymas yra prokuroro išskirtinė konstitucinė pareiga, kuri susideda iš ikiteisminio tyrimo organizavimo ir vykdymo, bei kaltinimo palaikymo teisme.

2. Privatus kaltinimas. Konstitucijoje numatyta nuostata, jog prokuroras palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose, neužkerta kelio įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį tam tikrais įstatyme numatytais atvejais bylą nagrinėjant teisme valstybinis kaltinimas nebūtų palaikomas. Konstitucinis Teismas savo 2006 m. nutarime yra nurodęs, kad „*Minėto bendrojo baudžiamojo proceso modelio konstitucinis įtvirtinimas savaime nepanaikina galimybės baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad tam tikrais atvejais (atsižvelgiant į nusikalstamų veikų pobūdį, pavojingumą (sunkumą), mastą, kitus požymius, kitas turinčias*

⁴¹ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 342.

⁴² Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 448.

⁴³ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 450.

*reikšmės aplinkybės) ikiteisminis tyrimas nebūtų atliekamas ir (arba) valstybinis kaltinimas teisme nebūtų palaikomas. Taigi Konstitucija neužkerta kelio įstatymu įtvirtinti ir tokias baudžiamojo proceso rūšis, kurios daugiau ar mažiau skiriasi nuo bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio”⁴⁴. Baudžiamojo proceso teisės moksle galima rasti tokią sąvoką kaip baudžiamojo proceso ypatingoji teisena arba kitaip tariant tai specifinės baudžiamojo proceso rūšys, būtent apie tokias baudžiamojo proceso rūšis ir yra kalbama aukščiau minėtame Konstitucinio Teismo nutarime. Viena iš tokių specifinių rūšių yra privataus kaltinimo bylų procesas, kuris numatytas ir reglamentuojamas BPK. Privatus kaltinimas tai viena iš kaltinimo atmainų. Literatūroje yra pasiūlyta materialinė ir procesinė privataus kaltinimo samprata, kuri ra apibrėžta taip: „<...> *privatus kaltinimas (materialine prasme) – tai nukentėjusiojo tvirtinimas apie padarytą nusikalstamą veiklą, dėl kurios valstybė baudžiamąjį persekiojimą perduoda nukentėjusiojo nuožiūrai; privatus kaltinimas (procesine prasme) – tai speciali baudžiamojo proceso veikla, kai privačiam kaltintojui suteikiama teisė pareikšti savo valią dėl baudžiamojo persekiojimo pradžios, palaikyti teisme kaltinimą ar atsisakyti nuo kaltinimo. Todėl galima drąsiai teigti, kad privatus kaltinimas yra kaltinimo funkcijos rūšis (atmaina)*“⁴⁵.*

BPK 408 straipsnio 1 dalyje yra nurodyta, kad privataus kaltinimo byloje skundą paduoda ir kaltinimą teisme palaiko nukentėjęsysis. Teisme jis įgyja privataus kaltintojo statusą. Anot Konstitucinio Teismo „*Privataus kaltinimo bylų procesas – tai specifinis teisinis konfliktų sprendimo būdas, kai tam tikro konflikto juridizavimą (kriminalizavimą) ir asmens patraukimą baudžiamajon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų (pareigūnų), bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas, ir kai iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiklą, pripažinimo kaltu arba nekaltu konflikto šalys turi galimybę susitaikyti ir šitaip sudaryti teisinės prielaidas nutraukti pradėtą baudžiamąjį procesą. Privataus kaltinimo bylų procesas – tai toks procesas, kai dėl tam tikrų nusikalstamų veikų asmenį kaltina ne valstybės institucija (pareigūnas), o pats nukentėjęsysis (ar jo atstovas)*“⁴⁶. Autorė E. Matuizienė nurodo, kad: „*Privataus kaltinimo procese nukentėjusiojo*

⁴⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

⁴⁵ Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 128.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d.

procesinis interesas pasireiškia stipriau nei viešojo kaltinimo procese, kadangi nukentėjusysis tampa svarbiausia proceso figūra – kaltintoju. Jo procesiniam statusui būdinga didesnė teisių apimtis, o tai lemia ir pareigų apimties išplėtimą. Taigi privataus kaltintojo procesinis statusas suponuoja didesnę suinteresuotumą savo procesine padėtimi: galimybę efektyviai įgyvendinti savo kaip kaltintojo teises ir pareigas, kas nulemia jo gebėjimą ginti savo materialųjį interesą. Taip pat jis tampa proceso šeimininku, nuo kurio priklauso tiek proceso iniciatyva, tiek proceso baigtis: jis gali atsisakyti kaltinimo, savo neatvykimu išreikšti intereso kaltinti nebuvimą, susitaikyti su kaltininku arba reikalauti jį nuteisti, taigi jis tiesiogiai daro įtaką proceso eigai⁴⁷. Taigi privataus kaltinimo proceso eiga priklauso tik nukentėjusiojo iniciatyvos bei suinteresuotumo.

BPK 407 straipsnyje yra įtvirtintas baigtinis nusikalstamų veikų sąrašą, kurios gali būti nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka. Šiame straipsnyje išskirtos tokios veikos: nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo (BK 139 str. 1 dalis), fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (BK 140 str. 1 dalis), žmogaus veiksmų laisvės suvaržymas (BK 148 str.), seksualinio priekabiavimo (BK 152 str.), šmeižimas (BK 154 str.), neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas (BK 165 str.), neteisėtas informacijos apie asmens privatą gyvenimą atskleidimas ar panaudojimas (BK 168 str.), turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 str. 1 ir 3 dalys), turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo (BK 188 str.), mirusiojo atminimo paniekinimas (BK 313 str.). Esant šioms veikoms pats nukentėjusysis turi nuspręsti ar šiomis veikomis jo interesai buvo taip stipriai paliesti, kad dėl to verta bei reikia kreiptis į teismą ir pradėti privataus kaltinimo procesą. Jeigu nukentėjęs asmuo to daryti nenori, teisėsaugos institucijoms paprastai nėra pagrindo ir tikslo kištis į tai. Tačiau yra ir išimčių, kurioms esant, aukščiau išvardytos privataus kaltinimo tvarka persekiojamos veikos, turi vykti įprasta tvarka, t. y. prokuroras privalo pradėti ikiteisminę tyrimą ir palaikyti valstybinį kaltinimą. Tokie atvejai yra reglamentuoti BPK 409 straipsnyje. Tokie atvejai yra jei:

- 1) veika turi visuomeninę reikšmę;
- 2) padaryta žala asmeniui kuris dėl svarbių priežasčių negali pats ginti teisėtą savo interesų;
- 3) nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas;
- 4) Jeigu Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 140 straipsnio 1 dalyje, 148, 152 ir 165 straipsniuose numatytos nusikalstamos veikos turi smurto artimoje aplinkoje požymių.

redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

⁴⁷ Eglė Matuizienė, „Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese“, *Socialinių mokslų studijos* 4,3 (2012): 1191–1192.

Nesant tokių aukščiau nurodytų atvejų dėl veikų, kurios yra priskiriamos privataus kaltinimo bylų procesui, pradamas baudžiamasis procesas tik esant nukentėjusiojo skundai ar jo teisėto atstovo pareiškimui. Literatūroje nurodoma, kad: „*Nukentėjusiojo skundas yra reikšmingas procesinis dokumentas, nes juo: 1) išreiškiama asmens valia, kad kaltininkas atsakytų pagal baudžiamuosius įstatymus ir būtų nubaustas; 2) pradamas privataus kaltinimo procesas; 3) nustatomos nagrinėjimo teisme ribos, nes teisėjas nutartimi perduoda bylą į teisiamąjį posėdį pagal kaltinimą, pareikštą nukentėjusiojo skunde*“⁴⁸. Nukentėjusysis teisme yra privatus kaltintojas ir palaiko kaltinimą bylą nagrinėjant privataus kaltinimo tvarka. Taigi nukentėjusiojo skunde yra formuluojamas kaltinimas asmeniui, kuris galimai padarė nusikalstamą veiką. Toks asmuo, nepriklausomai nuo teisenos formos, turi teisę žinoti kuo yra kaltinamas ir turėti laiko tinkamai pasiruošti gynybai. Todėl siekiant užtikrinti asmens teisę žinoti kuo yra kaltinamas, bylą nagrinėjant privataus kaltinimo tvarka, nukentėjusiojo skunde formuluojamas kaltinimas turi būti aiškus ir nedviprasmiškas.

4. Privačiai viešas kaltinimas. Privačiai viešas kaltinimas tai dar viena kaltinimo rūšis, kurią būtų galima įvardinti kaip išimtį iš valstybinio kaltinimo. Lietuvos Respublikos Konstitucija tokios kaltinimo rūšie tiesiogiai nenumato, tačiau įstatymu leidėjas turi diskrecijos teisę įtvirtinti įstatymu ir kitokias kaltinio forma esant tam tikroms sąlygoms. Viena iš tokių formų/rūšių ir yra privačiai viešas kaltinimas. Ši kaltinimo rūšis (apie ką galima spręsti ir iš pavadinimo) turi tiek viešojo tiek privataus kaltinimo požymių. Baudžiamasis procesas tokiose bylose prasideda taip, kaip ir privataus kaltinimo bylose, nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo iniciatyva, t. y. kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas turi būti pateiktas nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas. Literatūroje teigiama, kad: „*Gavus tokį skundą ar pareiškimą privačiai viešo kaltinimo atveju procesas toliau vyksta įprastai, bendra tvarka*“⁴⁹. Tai reiškia, kad yra atliekamas ikiteisminis tyrimas, viso proceso metu dalyvauja valstybinis kaltintojas, prokuroras, kuris, atlieka kaltinimo ir kitas funkcijas. Kitaip tariant esant privačiai viešo kaltinimo formai teisė inicijuoti baudžiamąjį procesą tenka nukentėjusiajam arba teisėtam jo atstovui, o visos likusios funkcijos kurios yra įgyvendinamos ikiteisminio tyrimo metu, bylą perduodant į teismą ir bylos nagrinėjimo teisme metu atitenka valstybės institucijoms ir jų pareigūnams.

Mokslininkai privačiai viešo kaltinimo rūšį išskiria remdamiesi BPK 167 straipsniu. Šis straipsnis išvardija veikas dėl kurių baudžiamasis procesas gali būti pradėtas tik esant nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo iniciatyvai. Dėl visų BPK 167 straipsnyje nurodytų nusikalstamų veikų privačiai viešo kaltinimo baudžiamasis procesas gali vykti tik gavus

⁴⁸ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 593.

⁴⁹ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 305.

nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą. Tačiau kaip ir privataus kaltinimo atveju taip ir privačiai viešo kaltinimo atveju Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato išimtį kai dėl tokių veikų ikiteisminis tyrimas pradedamas prokuroro reikalavimu. Tokia išimtis yra numatyta BPK 167 straipsnio 2 dalyje. Baudžiamasis procesas negali vykti privačiai viešo kaltinimo tvarka, tačiau turi būti vykdomas valstybinio kaltinimo tvarka, kai:

- 1) padaryta nusikalstama veika, turi visuomeninę reikšmę;
- 2) aukščiau minėta nusikalstama veika padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtą savo interesų.

Lyginant valstybinio kaltinimo procesą su privačiai viešu procesu, pastarasis neturi jokių išskirtinių požymių būdingų išskirtinai tik tokiam procesui. Galima teigti, kad privačiai viešą kaltinimą būtų galima įvardinti valstybiniu kaltinimu, kuriam yra taikomas privataus kaltinimo pradžios iniciavimo pagrindas ir jį, esant padarytoms nusikalstamos veikoms numatytoms BPK 167 straipsnio 1 dalyje, įvardinti kaip valstybinio kaltinimo proceso pradžios vieną iš pagrindų. Toks privačiai viešo kaltinimo priskyrimas valstybiniam kaltinimui leistų teigti, kad egzistuoja tik dvi kaltinimo rūšys: valstybinis kaltinimas ir privatus kaltinimas.

Apibendrinant šioje darbo dalyje išdėstyta medžiaga reikia pabrėžti, kad kaltinimo samprata yra labai reikšminga kalbant apie kaltinimo ribas. Kaltinimo ribos, priklausomai nuo kaltinimo rūšies, yra apibrėžiamos skirtinguose procesiniuose dokumentuose. Šiuose procesiniuose dokumentuose yra išdėstomas kaltinimas, kuriuo remiantis yra nustatomos bylos nagrinėjimo teisme ribos. Tad siekiant suvokti nuo ko priklauso kaltinimo ribos, buvo būtina aptarti kas yra kaltinimas, jo turinį ir įtaką žmogaus teisėms bei galimas tokio kaltinimo rūšis. Plačiau kaltinimo ribas aptarsime kitame poskyryje.

2.2. Kaltinimo ribų samprata

Siekiant užtikrinti asmens teisę žinoti kuo yra kaltinamas ir teisę tinkamai pasiruošti gynybai turi būti aiškios kaltinimo ribos. Kaltinimas yra išdėstomas procesiniuose dokumentuose, tokiuose kaip: kaltinamasis aktas, nukentėjusiojo ar jo atstovo skundas, prokuroro pareiškime dėl baudžiamojo įsakymo, prokuroro pareiškime dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka ir kt., kurių turiniu remiantis ir yra nustatomos kaltinimo ribos. Šiame skyriuje trumpai aptarsime kaltinimo ribų sampratą, kaltinamojo akto turinį ir jo įtaką bylos nagrinėjimo teisme riboms bei nukentėjusiojo ar jo atstovo skundo turinį ir jo įtaką privataus kaltinimo bylų nagrinėjimo teisme riboms.

BPK 23 straipsnyje yra įtvirtinta, jog kaltinamasis aktas yra prokuroro priimtas dokumentas, kuriuo baigiamas ikiteisminis tyrimas, aprašoma nusikalstama veika, nurodomi

duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas ir baudžiamasis įstatymas, numatantis tą veiką. Tai procesinis dokumentas, kuriame prokuroras išdėsto kaltinimą. Kaltinamojo akto turinys yra išsamiai reglamentuojamas BPK 219 straipsnyje. Kaltinamajame akte turi būti nurodyta teismas, kuriam teisinga byla, įtariamasis asmuo, duomenys susiję su juo bei jo atsakomybę sunkinančios ar lengvinančios aplinkybės, nusikalstamos veikos aprašymas (faktiniai ir juridiniai duomenys), duomenys apie nukentėjusįjį, gynėjo, jei toks buvo ikiteisminio tyrimo metu, duomenys, įtariamojo pozicija jei jis nesutinka su įtarimu. Būtent kaltinamojo akto turinys ir nurodo kaltinimo ribas, kuriomis remiantis teismas nagrinės bylą. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui 20 punkte yra nurodyta, kad: „*Kaltinamojo akto nuorašas kaltinamajam iki ikiteisminio tyrimo medžiagos perdavimo teismui įteikiamas pasirašytinai (kaltinamasis pasirašo ant kaltinamojo akto nuorašo kito egzemplioriaus arba pateikia rašytinį patvirtinimą apie kaltinamojo akto nuorašo įteikimą) arba išsiunčiamas registruotu paštu su įteikimu. Kaltinamojo akto nuorašas kaltinamojo pageidavimu gali būti išsiunčiamas jam elektroninių ryšių priemonėmis arba įteikiamas perkeltas į elektroninę laikmeną. Jei kaltinamasis generalinio prokuroro nustatytos formos pažymoje apie proceso dalyvio asmens duomenis yra išreiškęs sutikimą gauti proceso dokumentus elektroninio ryšio priemonėmis, tai kaltinamojo akto nuorašas jam išsiunčiamas be atskiro prašymo*“⁵⁰. Kaltinamojo akto nuorašo įteikimas kaltinamajam garantuoja jo teisę žinoti kuom yra kaltinamas bei kokiais duomenimis kaltinimas yra grindžiamas ir tinkamai pasiruošti gynybai. Pažymėtina: „*Prokuroras surašytą kaltinamąjį aktą kartu su visa bylos medžiaga perduoda teismui, kuriam ši byla yra teisinga. Teisėjas, kuris buvo paskirtas rengti ir nagrinėti gautą bylą, susipažįsta su ja ir nustatęs, kad nėra jokių kliūčių nagrinėti ją teisme surašo nutartį perduoti bylą nagrinėti teisiama jame posėdyje*“⁵¹. BPK 255 straipsnio 1 dalyje yra reglamentuojamos nagrinėjimo teisme ribos. Šiame straipsnyje nurodoma, kad byla teisme nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų ir dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiama jame posėdyje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad „*Iš minėtos teisės normos matyti, kad bylos nagrinėjimo teisme ribos apibrėžtos pagal subjektus (asmenis, dėl kurių nagrinėjama byla) ir dalyką (faktinį ir teisinį bylos turinį). Įstatymas draudžia teismui išnagrinėti bylą ir priimti nuosprendį dėl asmenų, kurie nėra kaltinamieji, ar pripažinti kaltais dėl nusikalstamų veikų, dėl kurių nėra perduoti teismui*“⁵². Taigi kaltinimas yra bylos nagrinėjimo dalykas, kuris yra išreikštas kaltinamajame akte, kuris nustato bylos nagrinėjimo teisme ribas ir, kuriuo yra grindžiamas teismo sprendimas. Iš to galima teigti, kad bylos

⁵⁰ „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1d. rekomendacija Nr. I-136 dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui,“ *Teisės aktų registras* 8536 (2015).

⁵¹ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 347, 375.

⁵² „Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. sausio 23d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K—13/2007.“

nagrinėjimo teisme ribos, kitaip dar kaltinimo ribos, yra ribojamos: 1) asmenimis ir; 2) kaltinimo turiniu. Kaltinimo ribojimas asmenimis – reiškia tai, kad kaltinimas yra formuluojamas ir teisme yra nagrinėjama byla tik dėl tų asmenų, kuriems buvo pareikštas kaltinimas ir, kurie yra numatyti kaltinamajame akte. Pavyzdžiui: „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų kolegija panaikino Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 29 d. nutartį, kuria vadovaujantis BPK 326 straipsnio 1 dalies 5 punktu, panaikintas Pasvalio rajono apylinkės teismo 2008 m. gegužės 30 d. nuosprendis ir byla perduota prokurorui bei perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka. Teisėjų kolegija nurodė, kad byla perduodama prokurorui naujam kaltinamajam aktui surašyti, kai yra pagrindas manyti, kad kaltinimas bus sukonkretintas, patikslintas, taps labiau pagrįstas ir tai padės teismui nustatyti tiesą byloje. Kaltinamasis aktas neatitinka 219 straipsnyje nustatytų reikalavimų, kai jame nenurodytos arba neteisingai nurodytos kitos svarbios aplinkybės, turinčios atitikti baudžiamajame įstatyme įtvirtintus nusikalstamos veikos sudėties požymius (BPK 219 straipsnio 3 punkto pažeidimas). Kaltinamajame akte nusikalstamos veikos aplinkybes reikia nurodyti tiek, kiek jos nustatytos ikiteisminio tyrimo medžiaga, nurodant kaltininkui inkriminuojamo nusikaltimo sudėties požymius, nustatytus konkrečiame BK straipsnyje.

Pasak teisėjų kolegijos, Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. gruodžio 29 d. nutartyje nurodė, kad kaltinamasis aktas neatitinka BPK 219 straipsnio reikalavimų, nes jame nenurodyta, kokius neteisėtus veiksmus atliko kitas teismo dalyvis - traktoriaus vairuotojas A. Ž., o nurodyto trūkumo ištaisyti teisme nėra galimybės, nes kaltinimas pareikštas tik vienam A. L. Kaip teisingai nurodo Panevėžio apygardos prokuratūros vyriausiojo prokuroro pavaduotojas kasaciniame skunde, tokia apeliacinės instancijos teismo išvada prieštarauja BPK 255 straipsnio 1 dalies nuostatomis, nes šis įstatymas draudžia nagrinėti bylą dėl tų asmenų, kurie nėra kaltinami nusikalstamų veikų padarymu bei neperduoti teismui teisti. Kasacinės instancijos teismas konstatuoja, kad apeliacinės instancijos teismas, nagrinėdamas bylą pagal nuteistojo A. L. ir civilinio atsakovo V. M. apeliacinius skundus, turėjo išspręsti klausimą dėl A. L. nuteisimo ir priimti tuo klausimu atitinkamą sprendimą. Tai, kad kaltinimas nebuvo pareikštas kitam asmeniui (A. Ž.), nėra pagrindo pripažinti, jog A. L. surašytas kaltinamasis aktas neatitinka BPK 219 straipsnio 3 punkto reikalavimų⁵³. Taigi kaip matyti iš pateikto pavyzdžio įstatymas draudžia palaikyti kaltinimą asmenų atžvilgiu, kurie nėra kaltinami nusikalstamų veikų padarymu t. y. kaltinamajame akte tokie asmenys yra nenumatyti ir neperduoti teismui teisti.

⁵³ „Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gegužės 19d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K—250/2009.“

Tuo tarpu kaltinimo ribojimas turiniu – reiškia tai kad, kaltinamajame akte surašytas kaltinimas kuris yra grindžiamas padarytos nusikalstamos veikos faktinėmis, juridinėmis aplinkybėmis bei jos teisine kvalifikacija: padarytos nusikalstamos veikos vieta, laikas, būdas, padariniai, tikslai, motyvai, kitos reikšmingos aplinkybės, taip pat duomenys apie nukentėjusįjį, aplinkybės, galinčios turėti įtakos kaltinamojo atsakomybei, tikslus veikos kvalifikavimas. Tai reiškia, kad bylos nagrinėjimas teisme vyksta tose ribose, kurias nustato kaltinamasis aktas ir teisėjo nutartis perduoti bylą nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Taigi, būtent kaltinimo turinys yra teismo tyrimo objektas, ir būtent jis sąlygoja bylos nagrinėjimo teisme ribas.

Taip pat reikėtų aptarti ir privataus kaltinimo ribas bylą nagrinėjant privataus kaltinimo bylą procese. Privataus kaltinimo materialioji forma yra nukentėjusiojo asmens skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas. Remiantis tokiu pateiktu skundu teismas sprendžia apie privataus kaltinimo bylos pradėjimą. Nukentėjusysis tokiame skunde pareiškia savo kaltinimą. Konstitucinis Teismas savo nutarime nurodo: „*privataus kaltinimo tvarka teismui raštu paduodamo skundo (pareiškimo) paskirtis ir funkcija – ne tik pranešimas (kompetentingos institucijos, pareigūno informavimas) apie nusikalstamą veiką, bet ir asmens apkaltinimas: tokiu skundu (pareiškimu) asmeniui yra pareiškiamas kaltinimas, kad būtų nagrinėjamas teisme (panašiai kaip kaltinamuoju aktu bylose, kuriose yra atliekamas ikiteisminis tyrimas)*“⁵⁴. Pažymėtina, kad „*Privataus kaltinimo tvarka raštu paduodamas skundas atlieka ir kaltinamojo akto funkciją, jame išdėstyti kaltinimai apibrėžia teismo nagrinėjimo ribas ir yra kaltinamojo gynybos atsparą*“⁵⁵. Taigi skunde išdėstytos aplinkybės ir yra privataus kaltinimo turinys, kuris įtakoja privataus kaltinimo bylos nagrinėjimo teisme ribas t. y. kaltinimo ribas. Tokiu skundu asmeniui yra pareiškiamas kaltinimas, todėl tokio pobūdžio skunduose tiksliai ir aiškiai turi būti suformuluotos kaltinimo ribos, t. y. skundas turi būti pagrįstas ir motyvuotas, jame turi būti pateikti duomenys, kurie patvirtina skunde išdėstytas faktines aplinkybes. Literatūroje nurodoma, kad „*Privataus kaltinimo procesas nukentėjusiojo iniciatyva pradedamas ne dėl nusikalstamos veikos fakto (in rem), o prieš asmenį (in personam). Atsižvelgdamas į tai, kad nukentėjusiojo skundas (jo teisėto atstovo pareiškimas) tampa pagrindu nagrinėti baudžiamuosius kaltinimus teisme, įstatymų leidėjas nustato tokį skundo (pareiškimo) turinį, kad teismui iš jo būtų aiški asmens, kuris kreipiasi į teismą, valia bei*

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

⁵⁵ Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančkauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 164.

*kaltinamajam būtų aiškūs jam pateikiami kaltinimai: tiek faktinės aplinkybės, tiek teisinis jų vertinimas*⁵⁶. Nesilaikymas skundui keliamų reikalavimų gali būti teismui pagrindas jo nepriimti ir nenagrinėti. Puikus to pavyzdys galėtų būti Prienų rajono apylinkės teismo nutartis, kuria buvo atsisakyta priimti pareiškėjos R. Š. pateiktą skundą, kaip neatitinkantį BPK 412 straipsnio 2 dalies reikalavimų: „Nutartyje buvo nurodyta, kad Pareiškėja R. Š. prašydama pradėti baudžiamąjį procesą privataus kaltinimo tvarka ir patraukti E. P. ir J. P. baudžiamojon atsakomybėn pagal Lietuvos Respublikos BK 140 str. 1 d. dėl smurto jos atžvilgiu vartojimo, nurodė ir aprašė daug įvairių faktinių aplinkybių, tačiau visos jos išimtinai yra susijusios tik su E. P. veiksmais ir visiškai nenurodė ir aiškiai neaprašė, kokius gi konkrečiai smurtinius veiksmus jos atžvilgiu atliko J. P. ir kokius gi konkrečius neigiamus padarinius tie J. P. veiksmai jai sukėlė, taip pat kad pareiškėja R. Š. nėra aiškiai ir suprantamai suformulavusi kaltinimo E. P. sugadinus jai priklausantį turtą (LR BK 187 sr. 3d.), taip pat pareiškėja R.Š. prašydama patraukti E. P. baudžiamojon atsakomybėn pagal Lietuvos Respublikos BK 154 str. 1 d. dėl šmeižto nenurodė tikslaus tokios nusikalstamos veikos, kuria ji kaltiną E. P., padarymo laiko, vietos bei kitų esminių aplinkybių ir ne pridėjo apskritai jokių įrodymų, kurie patvirtintų jos pareiškime nurodytas faktines aplinkybes. Teismas pažymėjo, kad visi nurodyti privataus kaltinimo proceso tvarka paduoto pareiškėjos R. Š. skundo trūkumai laikytini esminiais, nes jie sąlygoja skunde suformuluoto kaltinimo nekonkretumą, jis yra per daug abstraktus, jame neatskleidžiama kaltinimo padarius net tris nusikalstamas veikas esmė, aiškiai nesuformuluotos kaltinimo ribos, tai trukdo teismui pradėti privataus kaltinimo procesą iš esmės. Teismas pabrėžė, jog privataus kaltinimo proceso ypatumas yra tai, kad byla nagrinėjama teisme be ikiteisminio tyrimo, ir dėl tam tikrų nusikalstamų veikų įvykdymo asmenį kaltina ne valstybinė institucija, o pats nukentėjęsysis (ar jo atstovas) (Lietuvos Respublikos BPK 407 str.). Privataus kaltinimo tvarka teismui paduodamo skundo paskirtis ir funkcija – ne tik pranešimas apie galimai įvykdytas nusikalstamas veikas, bet ir asmens apkaltinimas tokių neteisėtų veikų įvykdymu. Tokiu skundu asmeniui yra pareiškiamas kaltinimas, todėl tokio pobūdžio skunduose tiksliai ir aiškiai turi būti suformuluotos kaltinimo ribos, t. y. skundas turi būti pagrįstas ir motyvuotas, jame turi būti pateikti duomenys, kurie patvirtina skunde išdėstytas faktines aplinkybes. Todėl privataus kaltintojo skundas yra labai svarbus dokumentas, savo reikšme prilyginamas prokuroro surašytam kaltinamajam aktui. Ir nors privataus asmens pateikiamam skundui nėra keliami tokie aukšti reikalavimai, kaip pastarajam dokumentui (t. y. prokuroro surašytam kaltinamajam aktui), tačiau skunde kaltinimas taip pat turi būti tikslus ir aiškus, nes baudžiamajame procese (taip pat ir privataus kaltinimo bylose) galioja iš esmės tie patys principai, tarp kurių vienas svarbiausių principų yra rungimosi principas (Lietuvos

⁵⁶ Rima Ažubalytė, Ramūnas Jurgaitis ir Jolanta Zajančauskienė, *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011), 149-150

Respublikos BPK 7 str.) bei teisė į gynybą (Lietuvos Respublikos BPK 10 str.). Lietuvos Respublikos BPK 22 str. nustatyta, kad kaltinamasis turi teisę žinoti, kuo jis yra kaltinamas, o tai reiškia, kad jis turi turėti realią galimybę gintis nuo jam pareikštų kaltinimų. Be to, privatus skundas apibrėžia kaltinimo ribas, kurių turi laikytis teismas nagrinėdamas tokio pobūdžio baudžiamąją bylą (Lietuvos Respublikos BPK 255 str.)⁵⁷. Iš pateikto pavyzdžio galime teigti, kad bylą nagrinėjant privataus kaltinio tvarka nukentėjusiojo skundas turi atitikti jam keliamus reikalavimus, nes šis procesinis dokumentas lemia kaltinimo ribas, kuriomis remiantis yra nustatomos bylos nagrinėjimo teisme ribos. Taip pat nukentėjusiojo skundas turi įtakos tiek rungimosi, tiek teisės į gynybą principams, todėl skunde formuluojamas kaltinimas turi būti tikslus ir aiškus. Tokių reikalavimų nesilaikymas suteikia teismui teisią tokio skundo nepriimti.

BPK 415 straipsnyje yra nurodyta, kad privataus kaltinimo bylą nagrinėjimas teisme vyksta pagal šio Kodekso V dalyje nustatytas taisykles su šio Kodekso 415 - 417 straipsniuose numatytomis išimtimis. Tad privataus kaltinimo ribos taip pat kaip ir valstybiniame kaltinime yra apibrėžiamos: 1) asmenimis ir; 2) kaltinimo turiniu. Tai reiškia, kad kaltinimas yra palaikomas, o byla nagrinėjama tik dėl tų asmenų ir aplinkybių, kurios nurodytos skunde. Tad iš to, kas aukščiau išdėstyta, galima teigti, kad privataus kaltintojo skundas yra labai svarbus dokumentas, dėl šios svarbos jį galima sutapatinti su prokuroro surašytu kaltinamuoju aktu. Tokiame skunde yra išdėstoma nusikalstamos veikos baudžiamoji teisinė charakteristika, nustatomas teismo nagrinėjimo dalykas bei ribos.

Kalbant apie baudžiamųjų bylą nagrinėjimo teisme ribas, būtina paminėti tam tikrus ypatumus susijusius su apeliacinės instancijos procesu.

Literatūroje nurodoma, kad „*Bylų procesas apeliacinės instancijos teisme yra baudžiamojo proceso stadija, kurioje apeliacinės instancijos teismas pagal proceso dalyvių ar prokuroro apeliacinius skundus patikrina neįsiteisėjusių teismo nuosprendžių ar nutarčių teisėtumą ir pagrįstumą*“⁵⁸. Tad apeliacijos pagrindinė paskirtis yra patikrinti neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismo nuosprendžių ar nutarčių teisėtumą ir pagrįstumą, o esant būtinumui ištaisyti pirmosios instancijos teismų padarytas klaidas. Apeliacine tvarka bylos nagrinėjamos pagal proceso dalyvių arba prokuroro apeliacinius skundus, o tai reiškia, kad paduoti tokį skundą turi visi proceso dalyviai. Teismas savo iniciatyva negali tikrinti pirmosios instancijos teismo sprendimų. Tai yra reglamentuojama BPK 320 straipsnyje. Šio straipsnio 3 dalyje yra nustatytos baudžiamosios bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribos. Teismas bylą nagrinėja tik tiek, kiek to prašoma apeliaciniuose skunduose, ir tik dėl tų asmenų, kurie padavė apeliacinius

⁵⁷ „Prienų rajono apylinkės teismo 2014 m. rugsėjo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-8-950/2014.“

⁵⁸ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 478.

skundus ar dėl kurių tokie skundai buvo paduoti. Tai reiškia, kad bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribas nustato apeliacinio skundo turinys, o būtent skunde nurodyti nuosprendžio ar nutarties apskundimo pagrindai ir motyvai bei asmenys, kurie padavė tokį skundą ar dėl kurių buvo skundas paduotas. Pažymėtina, kad „*Nuosprendžių (nutarčių) teisėtumas ir pagrįstumas patikrinamas neviršijant apeliacinio skundo ribų ir tik dėl tų asmenų, dėl kurių paduoti skundai*“⁵⁹. Tačiau įstatymas numato dvi išimtis kai šios ribos išplečiamos arba gali būti išplėtos.

Pirmoji bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribų išplėtimo sąlyga yra numatyta BPK 320 straipsnio 3 dalyje. Apeliacinės instancijos teismas, bylos nagrinėjimo metu, nustatęs esminius Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimus, nepaisydamas to, ar gautas dėl jų skundas, patikrina ar tai turėjo neigiamos įtakos ne tik asmeniui, dėl kurio skundo nagrinėjama byla, bet ir kitiems skundų nepadavusiems nuteistiesiems. Esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų sąvoka yra apibrėžta BPK 369 straipsnio 3 dalyje, kurioje teigiama, kad esminiais šio Kodekso pažeidimais laikomi tokie šio Kodekso reikalavimų pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės ar kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį. E. Rimšelis pažymi, kad „<...> *esminiais baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimais pripažįstami tokie baudžiamąjį procesą reglamentuojančių teisės normų pažeidimai, kurie baudžiamojo proceso dalyvių teisių suvaržymu, atėmimu ar kitokiu būdu sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį*“⁶⁰. Taigi apeliacinės instancijos teismas nagrinėdamas bylą privalo patikrinti ar ikiteisminio tyrimo metu ir nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme nebuvo padaryti esminiai Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimai nepaisant to, ar apie tokius pažeidimus yra nurodyta pateiktame apeliaciniame skunde ar ne. Nustačius tokius pažeidimus, apeliacinis teismas privalo patikrinti nuosprendžio teisėtumą ir pagrįstumą dėl asmens kuris padavė apeliacinį skundą bei dėl kitų nuteistųjų.

Antroji bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribų išplėtimo sąlyga yra numatyta BPK 320 straipsnio 5 dalyje. Apeliacinės instancijos teismas švelnindamas nuosprendį nuteistiesiems, kurie nuosprendį apskundė ar dėl kurių nuosprendis buvo apskūstas, remdamasis pagrindais, kurie taikytini ir kitiems nuteistiesiems, gali sušvelninti nuosprendį ir pastariesiems. Literatūroje nurodoma, kad „*Sąvoka „švelninti nuosprendį“ reiškia bet kokius apskūsto nuosprendžio pakeitimus, lengvinančius nuteistojo padėtį. Tai gali būti veikos kvalifikavimas pagal baudžiamąjį įstatymą, numatanti švelnesnę bausmę, bylos nutraukimas dėl atskirų*

⁵⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. liepos 20 d. Teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme, apibendrinimo apžvalga,“ *Teismų praktika* 23 (2005).

⁶⁰ Ernestas Rimšelis, „Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai,“ *Jurisprudencija* 67,59 (2005):73.

*nusikalstamų veikų, nuteistajam paskirtos bausmės švelninimas ir pan*⁶¹. Esant šiai sąlygai teismas gali, tačiau neprivalo išplėsti apeliaciniu skundu nustatytas bylos nagrinėjimo ribas.

Esant tam tikroms sąlygoms, BPK 320 straipsnio 5 dalies nuostatą apie galimybę švelninti nuosprendį nuteistiesiems, dėl kurių jis neapskūstas, apeliacinės instancijos teismas turi suprasti ne tik kaip jam suteiktą teisę, bet ir kaip pareigą, nes kiekvienas nuosprendis turi būti teisėtas ir pagrįstas. Taip ši nuostata traktuotina tada, kai apelianui nuosprendis keičiamas, taikant švelnesnį įstatymą. Jeigu švelnesnio įstatymo taikymo pagrindai liečia ir kitus nuteistuosius, dėl kurių nuosprendis neapskūstas, švelnesnis įstatymas ne tik gali, bet ir turi būti pritaikytas ir kitiems nuteistiesiems. Pavyzdžiui, „*Klaipėdos apygardos teismo 2004 m. kovo 8 d. nuosprendžiu A. G., M. K., K. Š., G. Ž. buvo nuteisti pagal BK 180 straipsnio 2 dalį už plėšimą įsibraunant į patalpą. Šį nuosprendį apeliacine tvarka apskundė tik trys nuteistieji. Lietuvos apeliacinis teismas 2004 m. lapkričio 15 d. nuosprendyje (apeliacinė byla Nr. 1A-377/2004) padarė išvadą, kad byloje nesurinkta įrodymų, jog nuteistieji svetimą turtą užvaldė įsibraudami į patalpą. Ši išvada buvo skirta visiems nuteistiesiems. Todėl apeliacinės instancijos teismas pakeitė 2004 m. kovo 8 d. nuosprendį ir skundo nepadavusiam nuteistajam, pritaikęs BPK 320 straipsnio 5 dalį. Teismas visų keturių nuteistųjų nusikalstamą veiką perkvalifikavo iš BK 180 straipsnio 2 dalies į BK 180 straipsnio 1 dalį ir sušvelnino jiems paskirtas bausmes*“⁶².

Taigi jei teismas švelnina bausmę apeliacinį skundą padavusio nuteistojo atžvilgiu ir viską įvertinęs padaro išvadą, kad nuosprendžio keitimo pagrindai yra susiję ir su tais nuteistaisiais, kurie nepadavė skundo, tokiu atveju teismas gali išeiti iš bylos nagrinėjimo teisme ribų ir motyvuotu sprendimu sušvelninti bausmę ir tiems asmenims, kurie to skundo nepadavė. Anot G. Godos, „<...> įstatymas draudžia bloginti kitų nuteistųjų padėtį jei dėl jų apeliaciniame skunde nebuvo prašoma peržiūrėti pirmosios instancijos teismo nuosprendį“⁶³. Tai reiškia, kad draudžiama išplėsti bylos nagrinėjimo apeliaciniame teisme ribas jei apeliacinis skunda paduotas su tikslu pabloginti padėtį nuteistojo, išteisintojo ar asmenų, kuriems byla yra nutraukta. BPK 320 straipsnio 4 dalyje yra numatyta, kad pabloginti tokių asmenų (proceso dalyvių) padėtį apeliacinės instancijos teismas gali tik tuo atveju, kai dėl to yra prokuroro, privataus kaltintojo, nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo skundas. Taip pat šiame straipsnyje yra pažymėta, kad minėtų proceso dalyvių, jeigu byla jiems buvo nutraukta, padėtis negali būti pabloginta daugiau, nei to yra prašoma apeliaciniame skunde. Nesilaikymas šiame straipsnyje numatytų taisyklių yra esminis

⁶¹ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 487.

⁶² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. liepos 20 d. Teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme, apibendrinimo apžvalga,“ *Teismų praktika* 23 (2005).

⁶³ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 489.

baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas. Minėtasis autorius G. Goda pastebėjo, kad „<...> apeliacinės instancijos teismas gali pabloginti padėtį tik to nuteistojo, išteisintojo, asmens, kuriam byla nutraukta, dėl kurio paduotas apeliacinis skundas, ir neturi teisės bloginti nuteistųjų, išteisintųjų ar asmenų, kuriems byla nutraukta, dėl kurių skundas nepaduotas, padėties, net ir tuo atveju, jeigu nustato, kad šių proceso dalyvių nuosprendis yra neteisėtas ir nepagrįstas“⁶⁴. Teismas, priimdamas sprendimą pabloginti minėtų proceso dalyvių teisinę padėtį, privalo remtis tik tais pagrindais kurie yra nurodyti apeliaciniame skunde. Štai Panevėžio miesto apygardos teismo 2004 m. balandžio 26 d. nuosprendžiu „V. B. nuteistas pagal BK 135 straipsnio 1 dalį laisvės atėmimu vieneriems metams. Prokuroras apeliaciniu skundu prašė paskirti penkerių metų laisvės atėmimo bausmę, teigdamas, kad paskirta bausmė aiškiai per švelni. Lietuvos apeliacinis teismas 2004 m. birželio 30 d. nuosprendžiu (apeliacinė byla Nr. 1A-395/2004) tenkino prokuroro apeliacinį skundą ir pakeitė Panevėžio apygardos teismo 2004 m. balandžio 26 d. nuosprendį, V. B. pagal BK 135 straipsnio 1 dalį paskirdamas trejų metų laisvės atėmimo bausmę. Šiuo atveju nuteistojo padėtis nebuvo pabloginta labiau, nei to prašė savo apeliaciniame skunde prokuroras“⁶⁵. Šis praktinis pavyzdys patvirtina tai, kad asmens, dėl kurio yra paduotas apeliacinis skundas, padėtį teismas gali pabloginti, tačiau tik tiek kiek to yra prašoma pateiktame skunde, t. y. teismas negali peržengti apeliacinio skundo ribų.

Taigi esant tokiai situacijai, kai apeliaciniuose skunduose buvo prašoma peržiūrėti pirmosios instancijos teismo nuosprendį tik vieno iš nuteistųjų, išteisintųjų ar asmeniui, kuriam byla nutraukta, teismas negali išplėsti bylos nagrinėjimo teisme ribų ir pabloginti kitų proceso dalyvių (nuteistųjų, išteisintųjų ar asmenų, kuriems byla nutraukta) teisinės padėties.

Apibendrinant šioje darbo dalyje išdėstytą medžiagą darytina išvada, kad kaltinimo ribų samprata yra apibrėžiama netiesiogiai. Teismas nagrinėja bylą remdamasis kaltinimo ribomis, kurios apibrėžiamos asmenimis ir kaltinimo turiniu. Tai reiškia, kad kaltinimo ribos yra teismo bylos nagrinėjimo apimties rodiklis. Šios ribos yra kaltinamojo teisių garantas ir pagrindas į kurį gali orientotis gynyba. Keičiantis kaltinimo riboms atitinkamai keičiasi ir bylos nagrinėjimo teisme ribos. Norint keisti kaltinimo ribas yra būtina suprasti kada yra galimas kaltinimo keitimas ir kas gali inicijuoti šį procesą. Būtent tai ir aptarsime kitame šio darbo poskyryje.

⁶⁴ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 488.

⁶⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. liepos 20 d. Teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme, apibendrinimo apžvalga,“ *Teismų praktika* 23 (2005).

2.3. Kaltinimo keitimo galimybės

BPK 255 straipsnio (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) 2 dalyje buvo nurodyta, kad kaltinamasis negali būti nuteistas pagal kitą baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, arba dėl nusikalstamos veikos, kurios faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo kaltinamajame akte išdėstytųjų, jeigu apie tokią galimybę teisiama jame posėdyje jam iš anksto nebuvo pranešta. Štai BPK 256 straipsnyje (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija) buvo nurodyta, kad prokuroras, privatus kaltintojas ir nukentėjusysis gali inicijuoti kaltinimo keitimą, t. y. gali pateikti rašytinį prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes iš esmės skirtingomis arba pateikti rašytinį prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką, o teismas gavęs tokį prašymą nedelsdamas turėjo informuoti apie galimą kaltinimo keitimą bei apie galimybę prašyti pertraukos pasiruošti gynybai. Taip pat pažymėtina, kad šiame straipsnyje buvo nurodoma, kad jei kaltinime nurodyta veika perkvalifikuojama pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, jeigu iš esmės nesikeičia faktinės nusikalstamos veikos aplinkybės teismas neprivalo apie tai informuoti kaltinamojo. Taigi, kaip matyti, kaltinimas galėjo būti keičiamas į sunkesnį apie tai iš anksto pranešus kaltinamajam ir informavus apie galimą pertraukos prašymą, tačiau kaltinimą keičiant į lengvesnį, jei iš esmės nesikeitė faktinės aplinkybės, nebuvo numatyta jokia speciali procedūra, t. y. kaltinimas galėjo būti keičiamas be jokio išankstinio pranešimo. Manytume, kad toks kaltinimo keitimo į lengvesnį procedūros reglamentavimas riboja asmens teisę žinoti kuo yra kaltinamas bei teisę į gynybą. Konstitucinio Teismo nurodė, kad „*Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, kad pareiškėjas nežinojo, jog pirmosios instancijos teismas gali perkvalifikuoti jam inkriminuojamą nusikaltimą (piktnaudžiavimą tarnyba) į tarnybos pareigų neatlikimą dėl nerūpestingumo (į lengvesnę nusikalstamą veiką), konstatavo, kad ši aplinkybė neabejotinai pakenkė jo galimybėms gintis nuo tokio kaltinimo*“⁶⁶. Tad kaltinimo keitimas į lengvesnį, net jei ir nesikeičia faktinės nusikalstamos veikos aplinkybės iš esmės, nepranešant kaltinamajam iš anksto apie tai, pažeidžia jo teises, t. y. teisę žinoti kaltinimą bei teisę į gynybą.

Taip pat BPK 256 straipsnio 1 dalyje buvo nurodyta, kad faktinių aplinkybių keitimo iš esmės skirtingomis iniciatyvos teisę turi prokuroras, privatus kaltintojas ir nukentėjusysis, o tuo tarpu teismui tokia teisė nebuvo numatyta, buvo tik numatyta BPK 256 straipsnio 2 dalyje teismo

⁶⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

iniciatyvos teisė keisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikaciją. Ši straipsnio dalis yra glaudžiai susijusi ir su BPK 320 straipsnio 3 dalimi, kurioje nurodoma, kad teismas patikrina bylą tiek, kiek to prašoma apeliaciniuose skunduose, ir tik dėl tų asmenų, kurie padavė apeliacinius skundus ar dėl kurių tokie skundai buvo paduoti. Tačiau jeigu teismas, nagrinėdamas bylą, nustato esminių šio Kodekso pažeidimų, jis, nepaisydamas to, ar gautas dėl jų skundas, patikrina, ar tai turėjo neigiamos įtakos ne tik asmeniui, dėl kurio skundo nagrinėjama byla, bet ir kitiems skundų nepadavusiems nuteistiesiems. Darytina išvada, kad apeliacinės instancijos teismas savo iniciatyva negali keisti kaltinimo, o privalo apsiriboti apeliaciniame skunde nurodytais prokuroro ar nukentėjusiojo prašymais. Konstitucinis Teismas nurodė, kad „BPK 256 straipsnio 1 dalies ir 320 straipsnio 3 dalies nuostatas aiškinant kartu darytina išvada, kad apeliacinės instancijos teismas turi įgaliojimus inkriminuojamos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis tik tuo atveju, kai to prašoma prokuroro ar nukentėjusiojo (jo atstovo) apeliaciniame skunde. Jeigu asmuo yra kaltas padaręs kaltinime nurodytą nusikalstamą veiką, tačiau iš esmės kitomis esminėmis faktinėmis aplinkybėmis, teismas neturi įgaliojimų savo iniciatyva tirti ir nustatyti šias faktines aplinkybes, pripažinti šį asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką ir, esant pagrindui, paskirti jam teisingą bausmę“⁶⁷. Toks kaltinimo keitimo iniciatyvos teisės reglamentavimas pažeidė teismo pareigą tinkamai ir teisingai išnagrinėti bylą bei priimti teisingą sprendimą. Taip pat toks reglamentavimas prieštaravo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikai, kuri pripažino teismo teisę savo iniciatyva keisti kaltinimą. Pavyzdžiui, „Byloje Bäckström ir Andersson prieš Švediją EŽTT atmetė argumentą, kad teismas, iškėlęs klausimą dėl veikos perkvalifikavimo iš pasikėsینimo padaryti plėšimą į baigtą plėšimą ir taip perkvalifikavęs veiką, nuosprendžiu pažeidė procesinių teisių lygybės principą. EŽTT nustatė, kad minėtas principas nebuvo pažeistas, nes pagal Švedijos teisę teismas turėjo teisę griežtinti kvalifikavimą, o prokuroro pasiūlymas nebuvo būtinas“⁶⁸. Dėl iškilusių, aukščiau minėtų, problemų bei prieštaravimų Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikai buvo kreiptasi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti ar aukščiau minėtų straipsnių nuostatos neprieštaravo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Konstitucinis Teismas 2013 m. lapkričio 13 d. priėmė nutarimą: „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256

⁶⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

⁶⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Šiuo nutarimu Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „BPK 255 straipsnio 2 dalis (2003 m. balandžio 10 d. redakcija) tiek, kiek joje nenustatyta, kad kaltinamasis negali būti nuteistas pagal kitą baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, kuriame nustatyti kitokie ar nauji nusikalstamos veikos požymiai ar kitos veikos kvalifikavimui reikšmingos aplinkybės, palyginti su nustatytosiomis kaltinamajame akte nurodytame baudžiamajame įstatyme, jeigu apie tokią galimybę teisiame posėdyje jam iš anksto nebuvo pranešta, prieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 2, 6 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui. BPK 256 straipsnio (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 dalis tiek, kiek joje nustatyta, kad BPK 256 straipsnio 2 ir 3 dalių nuostatos netaikomos kaltinime nurodytą veiką perkvalifikuojant pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, kuriame nustatyti kitokie ar nauji nusikalstamos veikos požymiai ar kitos veikos kvalifikavimui reikšmingos aplinkybės, palyginti su nustatytosiomis kaltinamajame akte nurodytame baudžiamajame įstatyme, jeigu iš esmės nesikeičia faktinės nusikalstamos veikos aplinkybės, prieštaravo Konstitucijos 31 straipsnio 2, 6 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui. BPK 256 straipsnio 1 dalis (2007 m. birželio 28 d. redakcija) tiek, kiek joje nenustatyta, kad teismas savo iniciatyva kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes gali pakeisti iš esmės skirtingomis, prieštaravo Konstitucijos 31 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 1 daliai, konstituciniams teisingumo, teisinės valstybės principams“⁶⁹.

Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui priėmus šį nutarimą įstatymų leidėjas turėjo keisti BPK 255 ir 256 straipsnius. 2015 m. birželio 23 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu ir 188, 189, 246, 255, 256 straipsnių pakeitimo įstatymu buvo pakeisti minėti straipsniai⁷⁰. Galiojančiame BPK 255 (2015m birželio 23 d. redakcija) straipsnio 2 dalyje teigiama, kad: „Kaltinamasis negali būti nuteistas dėl nusikalstamos veikos, kuri buvo perkvalifikuota, arba dėl nusikalstamos veikos, kurios faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo kaltinamajame akte išdėstytyjų, jeigu apie tokią galimybę teisiame posėdyje jam iš anksto nebuvo pranešta.“ Tai reiškia, kad veika gali būti perkvalifikuojama, o faktinės veikos aplinkybės pakeistos iš esmės skirtingomis, t. y. kaltinimas gali būti keičiamas, jei apie kaltinimo

⁶⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

⁷⁰ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu ir 188, 189, 246, 255, 256 straipsnių pakeitimo įstatymas,“ *Teisės aktų registras* 11213 (2015).

keitimą buvo iš anksto pranešta kaltinamajam, nepaisant to ar veika perkvalifikuojama į sunkesnę ar lengvesnę nusikalstamą veiką. Taip pat, po minėto BPK pakeitimo įstatymo, buvo pakeistas ir BPK 256 straipsnis. Šiuo pakeitimu BPK 256 straipsnyje yra įtvirtinta, kad, keičiant kaltinime nurodytas faktines aplinkybes iš esmės skirtingomis bei, nepaisant to, ar kaltinimas keičiamas į lengvesnį, ar sunkesnį, teismas privalo iš anksto pranešti apie galimą kaltinimo keitimą. Be to įstatymų leidėjas šiame straipsnyje numato kaltinimo keitimo iniciatyvos teisę ne tik prokurorui, privačiam kaltintojui ar nukentėjusiajam, bet ir teismui. Taip pat šio straipsnio nuostatos patvirtina galimybę keisti kaltinimo ribas bei tokio keitimo procesą.

Apžvelgus kaip keitėsi BPK 255 ir 256 straipsnių reglamentavimas galime plačiau paanalizuoti ir patį kaltinimo keitimą bei galimybę keisti kaltinimą.

Galiojančio BPK 255 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta, kad byla teisme nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų ir tik dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiamejame posėdyje. Tai reiškia, kad bylos nagrinėjimo teisme ribas apibrėžia kaltinamasis aktas, kitaip sakant kaltinamojo akto turinys arba privataus kaltintojo, nukentėjusiojo ar jo atstovo skundas. Pažymėtina, kad „*Įstatymo draudžiama teismui išnagrinėti bylą ir priimti nuosprendį dėl asmenų, kurie nėra kaltinamieji, ar pripažinti kaltais dėl nusikalstamų veikų, dėl kurių jie neperduoti teismui. Konkrečios bylos nagrinėjimo ribos nustatomos kaltinamajame akte ir teisėjo nutartyje perduoti bylą nagrinėti teisiamejame posėdyje. Šios ribos teismas neturi teisės peržengti*“⁷¹. Autoriai A. Milinis ir M. Bilius nurodo, kad: „<...> gali būti taip, jog nagrinėjant bylą teisme gali paaiškėti, kad kaltinamajame akte nurodytos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės skiriasi, arba, kad veika turi būti kvalifikuojama kitaip“⁷². Būtina pažymėti, kad BPK nuostatos numato, kad nusikalstama veika turi būti išsamiai atskleista ir tinkamai pritaikytas įstatymas, kad asmuo padaręs nusikalstamą veiką būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Tad esant tokiai situacijai ir siekiant tinkamai įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslus kylą kaltinimo keitimo teismo proceso metu poreikis.

Kaltinimo keitimas – tai pirminio kaltinimo, kuris buvo išdėstytas kaltinamajame akte ar nukentėjusiojo skunde (pareiškime), pakeitimas bylą nagrinėjant teisiamojo posėdžio metu. Aukščiausiojo Teismo Senatas kaltinimo keitimą įvardijo taip: „*kaltinimo pakeitimas – tai kaltinime išdėstytų faktinių aplinkybių ir juridinės kvalifikacijos pakeitimas*“⁷³. Kitaip tariant kaltinimas gali būti keičiamas keičiant faktines kaltinimo aplinkybes, kaltinimo formuluotę ar nusikalstamų veiksmų juridinį kvalifikavimą. Paprastai keičiant nusikalstamos veikos faktines

⁷¹ „Lietuvos Aukščiausio Teismo baudžiamųjų bylų 2009 m. birželio 25 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių bylos nagrinėjimo teisme ribas, taikymo teismų praktikoje apžvalga,“ *Teismų praktika* 31 (2009).

⁷² Albertas Milinis ir Mindaugas Bilius, „Kaltinimo keitimas teisme: teoriniai ir praktiniai aspektai,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. (Vilnius: Registrų centras, 2014), 384.

⁷³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2001 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. 32 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas,“ *Teismų praktika* 16 (2001).

aplinkybes, pasikeičia ir kaltinimo formuluotė, ir juridinis tokios veikos kvalifikavimas. Nusikaltimo faktinėms aplinkybėms galima priskirti konkrečius, neteisėtus, pavojingus veiksmus ar neveikimą, nusikalstamos veikos padarymo vietą, laiką, būdą, motyvus, pasekmes, tikslus ir kt.

BPK 256 straipsnio 1 ir 2 dalyse yra numatyta, kad prokuroras, privatus kaltintojas ir nukentėjusysis gali prašyti:

kaltinime nurodytos nusikalstamos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis; pakeisti kaltinime numatytos nusikalstamos veikos kvalifikavimą.

Šiame straipsnyje yra įtvirtinta kaltinimo keitimo galimybė ir konkrečiai nurodoma, kas gali būti pakeista kaltinime, t. y. nusikalstamos veikos kvalifikavimas ir faktinės aplinkybės iš esmės skirtingomis. Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad: „*kaltinimo faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo pradinių, jeigu asmuo kaltinamas padaręs skirtingo dalyko nusikaltimą, nauju kaltinimu inkriminuojama nauja kaltės forma, nusikaltimas padarytas kitu laiku, kitoje vietoje, kitais motyvais arba kitokiu būdu, jeigu nusikaltimo motyvas ar jo padarymo būdas, numatytas Baudžiamojo kodekso straipsnio, pagal kurį kaltinamasis buvo atiduotas teismui, dispozicijoje yra kaip būtinas požymis*“⁷⁴. Teismų praktika rodo, kad klausimą, ar bylos nagrinėjimo metu nustatytos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės laikytinos iš esmės skirtingomis nuo kaltinime nurodytų, taigi, ar teismas jas gali pakeisti savo iniciatyva, teismai sprendžia atsižvelgdami į BPK 255, 256 straipsniuose nustatytų normų paskirtį – nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės pripažįstamos iš esmės skirtingomis nuo kaltinime nurodytų, jei jų pakeitimas teisme, iš anksto nepranešus apie tokią galimybę kaltinamajam, suvaržytų kaltinamojo teisę į gynybą. Pažymėtina, kad: „*Tai, ar, keičiant nusikalstamos veikos faktines aplinkybes, kaltinamojo teisė į gynybą būtų suvaržyta, teismai sprendžia atsižvelgdami į konkrečios bylos aplinkybes ir įvertindami, ar yra pagrindas manyti, kad gynyba dėl pasikeitusių nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių galėtų būti kitokia*“⁷⁵. Tai reiškia, kad kaltinimo keitimas yra galimas kai iš esmės keičiamos faktinės nusikalstamos veikos aplinkybės, tačiau keičiant tokias aplinkybes reikia užtikrinti kaltinamojo teisę į gynybą.

Tuo tarpu kaltinime nurodytos nusikalstamos veikos kvalifikavimo keitimas yra galimas dviem būdais. Pirmą nusikalstamos veikos, numatytos kaltinime, kvalifikavimas pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnę nusikalstamą veiką. Antra nusikalstamos veikos, numatytos kaltinime, kvalifikavimas pritaikant baudžiamąjį įstatymą numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką.

⁷⁴ Irma Randakevičienė, *Kasacinio Teismo jurisprudencija (baudžiamojo proceso teisė 1995-2005)*. II knyga. (Vilnius: Registrų centras, 2006), 390.

⁷⁵ „Lietuvos Aukščiausio Teismo baudžiamųjų bylų 2009 m. birželio 25 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių bylos nagrinėjimo teisme ribas, taikymo teismų praktikoje apžvalga,“ *Teismų praktika* 31 (2009).

Kaltinimas keičiamas lengvesniu, „kai iš teisiamajam inkriminuojamos veikos pašalinami kai kurie inkriminuoti nusikalstamos veikos epizodai (nusikaltimai), sumažinama faktinė nusikalstamų veikų apimtis (mažinama pagrobto turto kiekis, suduotų smūgių skaičius, šaunamojo ginklo laikymo laikas ir pan.), iš pareikšto kaltinimo formuluočių pašalinami kvalifikaciniai požymiai (kartotinumai, grupė ir kt.), kai nusikalstami veiksmai perkvalifikuojami pagal kitus baudžiamojo kodekso straipsnius ar jų dalis, numatančius švelnesnes bausmes, pagal straipsnius, kuriuose numatyti nusikaltimai nepriskiriami prie sunkių ir panašiai,⁷⁶ o sunkesniu kaltinimas keičiamas, „kai, atvirksčiai inkriminuojami papildomi nusikalstamos veikos epizodai, didinama nusikalstamos veikos apimtis, inkriminuojami papildomi kvalifikaciniai požymiai, nusikalstami veiksmai perkvalifikuojami pagal sunkesnius BK straipsnius ar jų dalis ar panašiai“⁷⁷. Keisti kaltinimo kvalifikaciją pritaikant baudžiamąjį įstatymą numatantį tiek sunkesnę, tiek lengvesnę nusikalstamą veiką yra leidžiama, bet kaip ir buvo anksčiau minėta, keičiant kaltinimą yra būtina užtikrinti kaltinamojo teisę į gynybą. Literatūroje nurodoma, kad: „<...> teisė į gynybą yra visuma baudžiamojo proceso įstatymo numatytų procesinių priemonių, leidžiančių ginčyti iškilusį įtarimą (kaltinimą), siekti palengvinti procesinę padėtį arba sušvelninti atsakomybę“⁷⁸. BPK 256 straipsnyje yra numatyta ir procedūra, kurios reikia laikytis keičiant kaltinimą. Laikymasis įstatyme numatytų procedūrų užtikrina šalių teises, tame tarpe ir kaltinamojo teisę į gynybą, bei priimamo sprendimo teisėtumą bei pagrįstumą. Vienas iš pagrindų panaikinti teismo sprendimą yra procedūrų pažeidimai. Minėtame straipsnyje numatyta kaltinimo keitimo teisme procedūra susideda iš kelių veiksmų. Pirmiausia prokuroras, privatus kaltintojas ar nukentėjęsysis, bylos nagrinėjimo teisme metu, pateikia rašytinį prašymą kaltinamojo nusikalstamą veiką kvalifikuoti pagal kitą baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę ar lengvesnę nusikalstamą veiką arba kaltinime nurodytas faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis (tokios iš esmės skirtingos aplinkybės turi būti suformuluotos pateiktame prašyme). Teismas gavęs tokį prašymą apie tai praneša kaltinamajam, jo gynėjui ir nagrinėjimo teisme dalyviams, kuriems įteikia prašymo nuorašą. Tuo pačiu informuoja kaltinamąjį ir jo gynėją apie teisę prašyti bylos nagrinėjimo teisme pertraukos, kad galėtų pasiruošti tinkamai gynybai nuo pakeisto kaltinimo. Jei kaltinamasis ir jo gynėjas prašo tokios pertraukos teisėjas privalo tokį prašymą patenkinti ir nustatyti protinę pertraukai skirti laiką. Pertraukos trukmė turėtų būti siejama su kaltinimo keitimo mastu bei bylos sudėtingumu, nes kaltinamasis turi turėti pakankamai laiko paruošti naują gynybos taktiką. Po pertraukos teismo procesas yra tęsiamas remiantis pakeisto kaltinimo ribomis.

⁷⁶ Artūras Šumskas, *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme* (Vilnius: Justitia, 2000), 187.

⁷⁷ Artūras Šumskas, *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme* (Vilnius: Justitia, 2000), 187-188.

⁷⁸ Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 134.

BPK 255 straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad kaltinamasis negali būti nuteistas dėl nusikalstamos veikos, kuri buvo perkvalifikuota, arba dėl nusikalstamos veikos, kurios faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo kaltinamajame akte išdėstytųjų, jeigu apie tokią galimybę teisiamajame posėdyje jam iš anksto nebuvo pranešta. Tai reiškia, kad keičiant faktines kaltinimo aplinkybes ar veikos kvalifikavimą, naujos aplinkybės negali iš esmės skirtis nuo išdėstytų pirminiame kaltinime, jeigu apie tokią galimybę kaltinamajam nebuvo iš anksto pranešta. Ši nuostata įtvirtina kaltinimo keitimo ribojimą ir yra glaudžiai susijusi su žmogaus teisėmis. Toks faktinių kaltinimo aplinkybių keitimo ribojimas susijęs su visapusišku ir išsamiu bylos aplinkybių ištyrimu bei su teisės į gynybą užtikrinimu, kitaip tariant, kad nebūtų apsunkinta kaltinamojo padėtis teisės į gynybą realizavimo prasme.

Tad BPK nuostatos, reglamentuojančios kaltinimo keitimą, nurodo kaltinimo keitimo sąlygas arba kitaip kaltinimo keitimo apribojimus. Šios sąlygos yra: 1) kaltinimas gali būti keičiamas tik su išankstiniu kaltinamojo įspėjimu; 2) ir griežtai lankantis kaltinimo keitimo teisme procedūros, nustatytos BPK 256 straipsnyje kai: 2.1) keičiamas kaltinimo kvalifikavimas į baudžiamąjį įstatymą numatantį sunkesnę ar lengvesnę nusikalstamą veiką; 2.2) kaltinimas keičiamas dėl to, kad iš esmės pasikeitė faktinės kaltinimo aplinkybės.

Kalbant apie kaltinimo keitimą būtina aptarti ir kaltinimo keitimo galimybę apeliacinės instancijos teisme. BPK normose, reglamentuojančiose bylos nagrinėjimą apeliacinio proceso tvarką, nėra numatyta galimybė pakeisti kaltinimą vykstant apeliaciniam procesui. Nagrinėjant BPK 320 straipsnį būtų galima teigti, kad kaltinimo keitimas galimas tik remiantis apeliaciniame skunde išdėstytais reikalavimais. Tai sukelia diskusijų ir nesusipratimų. Nenumatant galimybės proceso dalyviams inicijuoti kaltinimo keitimą bylos nagrinėjimo teisme metu gali susidaryti nuomonė, kad apskritai yra neįmanomas ir negalimas kaltinimo keitimas bylą nagrinėjant apeliacinės instancijos teisme metu. Tačiau būtina pažymėti, kad BPK 320 straipsnio 6 dalyje yra nurodyta kad Apeliacinės instancijos teismas bylas nagrinėja viešai, išskyrus šio Kodekso 9 straipsnyje numatytus atvejus. Nagrinėjant bylą apeliacine tvarka, taikomos šio Kodekso XIX skyriaus bendrosios nagrinėjimo teisme nuostatos, atsižvelgiant į šiame skyriuje numatytus ypatumus. Tai reiškia, kad bylą nagrinėjant apeliacinėje instancijoje yra taikomos XIX skyriuje numatytos bendrosios nagrinėjimo teisme nuostatos kartu su XXV skyriuje numatytais apeliacinio proceso ypatumais. Konstitucinis Teismas 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime nurodo, kad „pagal BPK 320 straipsnio 6 dalį, nagrinėjant bylą apeliacine tvarka taikomos BPK XIX skyriuje nustatytos bendrosios nagrinėjimo teisme nuostatos, atsižvelgiant į XXV skyriuje „Apeliacinis procesas“ numatytus ypatumus. Vadinasi inter alia BPK 256 straipsnio 1 dalis“⁷⁹. Tad BPK 256

⁷⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007

straipsnis, kuris nustato kaltinimo keitimo galimybę bei tvarką bylos nagrinėjimo teisme metu yra taikomas ir bylą nagrinėjant apeliacinio proceso metu. Kaltinimas gali būti keičiamas, kaip ir pirmosios instancijos metu, nuteistojo (išteisintojo) nusikalstamą veiką perkvalifikuojant į baudžiamąjį įstatymą numatantį sunkesnę ar lengvesnę nusikalstamą veiką arba bylos aplinkybes pakeičiant iš esmės skirtingomis. Kaltinimo keitimą gali inicijuoti prokuroras, privatus kaltintojas, nukentėjęsysis pateikdami prašymus keisti kaltinimą. Apeliacinis teismas gavęs tokį prašymą, kaip ir pirmosios instancijos teismo metu, nedelsdamas privalo tai pranešti nuteistajam (išteisintajam). Kaip ir buvo anksčiau minėta kaltinimo keitimas yra labai glaudžiai susijęs su žmogaus teisėmis.

Apibendrinant šiame skyriuje pateiktą medžiagą darytina išvada, kad kaltinimas gali būti keičiamas tiek pirmosios tiek apeliacinės instancijos teisme. Kaltinimo keitimą gali inicijuoti prokuroras, privatus kaltintojas, nukentėjęsysis ir teismas. Kaltinimo keitimas galimas dėl nusikalstamos veikos perkvalifikavimo tiek į sunkesnę, tiek į lengvesnę nusikalstamą veiką, taip pat dėl iš esmės skirtingų faktinių nusikalstamos veikos aplinkybių. Kadangi kaltinimo keitimas yra glaudžiai susijęs su žmogaus teisėmis, o būtent su teise į gynybą bei teisingu ir nešališku bylos nagrinėjimu, yra būtina griežtai laikytis numatytų kaltinimo keitimo procedūrų.

m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

3. PROBLEMOS, SU KURIOMIS SUSIDURIAMA LAIKANTIS IR KEIČIANT KALTINIMO RIBAS

3.1. Kaltinimo ribų ir jų keitimo problematika atskiruose baudžiamojo proceso etapuose

Konstitucinis Teismas 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime konstatavo, kad „*Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 1 dalis bei 256 straipsnio 4 dalis prieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 2 ir 6 dalims, Baudžiamojo proceso kodekso 256 straipsnio 1 dalis prieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 1 daliai ir 109 straipsnio 1 daliai*“⁸⁰. Įstatymų leidėjas, vadovaudamasis Konstitucinio Teismo nutarimu bei siekdamas išspęsti kilusias problemas ir prieštaravimus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, 2015m. birželio 23 d. priėmė Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu ir 188, 189, 246, 255, 256 straipsnių pakeitimo įstatymą⁸¹. Tačiau nei priėmus Konstituciniam Teismui minėtą nutarimą, nei įstatymų leidėjui pakeitus minėtus straipsnius, nebuvo išspręstos visos problemos kylančios dėl kaltinimo ribų ir jų keitimo.

Problemų dėl kurių kilo ir vis dar kyla diskusijos yra įvairių, todėl šiame skyriuje pabandydysime jas aptarti ir paanalizuoti. Šiame poskyryje plačiau apžvelgsime problemas, kurios kyla atskiruose baudžiamojo proceso etapuose, o būtent: ar kaltinamasis privalo gintis nuo visų kaltinimo modifikacijų (kaltinimo daugeto problema), ar įmanomas ir galimas kaltinimo keitimas pasibaigus senačiai, taip pat ar galimas kaltinimo keitimas bylą nagrinėjant apeliacinės instancijos teisme ir ar neprarandama teisė į apeliaciją tiek teisės, tiek fakto aspektu jei kaltinimas keičiamas apeliacinės instancijos teisme.

BPK 256 straipsnio 2 dalyje yra teigiama, kad prokuroras, privatus kaltintojas ir nukentėjusysis turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti rašytinį prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą. Teismas, gavęs tokį prašymą, taip pat tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, kad kaltinime nurodyta veika gali būti perkvalifikuota, apie šią galimybę nedelsdamas praneša nagrinėjimo teisme dalyviams. Jeigu yra gautas prokuroro, privataus kaltintojo ar nukentėjusiojo prašymas pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą, šio prašymo nuorašai įteikiami kaltinamajam, jo gynėjui ir kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams. Išnagrinėjus baudžiamąją bylą, kaltinamasis gali būti pripažintas kaltu ir remiantis kaltinamajame

⁸⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

⁸¹ „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu ir 188, 189, 246, 255, 256 straipsnių pakeitimo įstatymas,“ *Teisės aktų registras* 11213 (2015).

akte pateiktu veikos kvalifikavimu. Kaltinimas gali būti keičiamas laikantis numatytos procedūros, tačiau nenurodyta kiek kartų, t. y. kiek yra galimų kaltinimo keitimo variacijų. Svarbu tai, kad minėtame straipsnyje esanti formuluotė „*Išnagrinėjus baudžiamąją bylą, kaltinamasis gali būti pripažintas kaltu ir remiantis kaltinamajame akte pateiktu veikos kvalifikavimu*“, leidžia daryti išvadą, kad teismas nėra įpareigotas priimti nuosprendį pagal pakeistą kaltinimą, nes teismas turi teisę priimti nuosprendį remiantis kaltinamajame akte nurodytu kaltinimu. Čia atsiranda kaltinimo daugeto problema, nes kaltinimo keitimo modifikacijų gali būti ne viena, o teismas nėra įpareigojamas konkrečiai remtis kažkuria viena iš jų. Tarkime gynyba pasako baigiamąją kalbą remdamasi pakeistu kaltinimu, tačiau teismas išėjęs į pasitarimų kambarį priima nuosprendį, kuriuo asmenį pripažįsta kaltu pagal pirminį kaltinimą. Pagal galiojantį BPK teismas tokiais veiksmais nepažeidžia įstatymo ir turi teisę taip elgtis. Tai reiškia, kad teismui suteikiama diskrecijos teisė spręsti, kuriuo kaltinimu remtis priimant nuosprendį. Esant tokiai situacijai kyla klausimas, nuo kurio kaltinimo reikia gintis kaltinamajam: ar nuo to kuris pateiktas kaltinamajame akte, ar nuo naujo, pakeisto kaltinimo. Būtina pažymėti, kad „*Neabejotinai svarbi teismo prielaida yra asmens teisė žinoti, kuo jis yra kaltinamas. Ši teisė susijusi su teise skubiai ir išsamiai asmeniui suprantama kalba būti informuotam apie kaltinimo pobūdį ir pagrindą, teise į pakankamą laiką ir galimybės pasirengti savo gynybai, teise gauti kaltinamojo akto nuorašą, nagrinėjimo teisme ribomis ir kaltinimo pakeitimu teisme. Visi šie veiksniai yra reikšmingi apibrėžiant aiškiai įtariamojo arba kaltinamojo teisinę padėtį baudžiamojoje byloje, puoselėjant konstitucinius asmens teisės į teisinį saugumą, aiškumą ir tikrumą principus, suponuojančius būtinumą užtikrinti teisėtų lūkesčių apsaugą*“⁸². Tad kaltinamasis turi žinoti kuo jis yra kaltinamas ir nuo kokių konkrečių kaltinimų jis turi gintis. Pagal galiojančią BPK 256 straipsnio redakciją galima teigti, kad kaltinamasis turi gintis ne tik nuo kaltinamajame akte pareikšto kaltinimo, bet ir nuo visų kitų galimų kaltinimo keitimo modifikacijų, nes teismas turi diskrecijos teisę nuspręsti pagal, kuri kaltinimą kaltinamasis bus nuteistas, o tai yra netikslinga ir pažeidžia teisės į gynybą principą. Kaip ir buvo minėta kaltinimo keitimo iniciatyvos teisė nėra ribojama kiekybiniu atžvilgiu, o tai reiškia, kad kaltinimas gali būti keičiamas begales kartų. Todėl ir kyla klausimas nuo kurio kaltinimo turi gintis kaltinamasis: nuo paskutinio išreikšto kaltinimo ar nuo visų prieš tai išreikštų kaltinimų. Ši problema nei teisės doktrinoje, nei teismų jurisprudencijoje kol kas nėra plačiau nagrinėta, kas kelia didelę nuostabą, nes ši problema mano manymu yra pakankamai opi ir glaudžiai susijusi su žmogaus teisėmis, kurios yra užtikrintos Konstitucijoje. Esant tokiai situacijai, kai bylos nagrinėjimo teisme metu inicijuojamas kaltinimo keitimas, turėtų būti aiškiai suformuluojamas kaltinimas, kuriuo yra kaltinamas kaltinamasis. Tai reiškia, kad kaltinimo

⁸² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. sausio 6d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-42-942/2016.“

keitimo procedūra turėtų būti reglamentuota aiškiai ir nedviprasmiškai, t. y. nepaliekant neaiškumų, kurie šiuo metu egzistuoja dėl kaltinimo daugeto. Pažymėtina, kad BPK 256 straipsnyje yra apsiribojama tik teismo pareiga pranešti apie galimą kaltinimo keitimą bei apie teisę prašyti pertraukos pasirengti gynybai, tačiau nėra nurodoma, kuriuo konkrečiai kaltinimu remsis teismas priimdamas sprendimą, todėl neaišku ir nuo kurio kaltinimo gynyba turi ruoštis gintis. Toks kaltinimo keitimo procedūros reglamentavimas yra per siauras ir paliekantis galimybę pažeisti asmens teisę į gynybą, nes, kaip jau buvo minėta, praktikoje egzistuoja kaltinimo daugeto problema, t. y. jog teismas informuodamas apie galimą kaltinimo keitimą nėra įpareigojamas priimti nuosprendį remiantis pakeistu kaltinimu, o tai įtakoja asmens teisę į tinkamą gynybą, nes neaišku nuo kurio kaltinimo gintis.

Kaltinimo daugeto problema galėtų būti išspręsta įstatymų leidėjui tinkamai suregulius kaltinimo keitimo procedūrą, numatant teismo diskrecijos teisės apribojimą, kuris šiuo metu teismui leidžia išnagrinėjus baudžiamąją bylą pripažinti asmenį kaltu ne tik pagal naują (pakeistą) kaltinimą, bet ir pagal kaltinamajame akte pateiktą kaltinimą. Siekiant išspręsti šią problemą, manytume, kad teismas gavęs prašymą keisti kaltinimą turėtų ne tik apie tai pranešti proceso dalyviams, bet visų pirma įvertinti tokio prašymo pagrįstumą ir priėmęs sprendimą, jog kaltinimo keitimas tikslingas, informuoti proceso dalyvius, jog kaltinimas yra keičiamas ir bylą bus nagrinėjama bei sprendimas priimamas pagal naujai suformuluotą kaltinimą. Tokiu atveju būtų teismas įpareigojamas iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos įvertinti pašomo keisti kaltinimo pagrįstumą ir nuspręsti, pagal kurį konkrečiai kaltinimą t. y. pagal pradinį ar pagal pakeistą, bus toliau nagrinėjama byla. Tokiu atveju būtų aiškios bylos nagrinėjimo teisme ribos bei kaltinamasis žinotų tiksliai kuom yra kaltinamas, nuo kokio kaltinimo jam gintis ir galėtų tinkamai tam pasiruošti, nes pagal galiojantį BPK 256 straipsnio redakciją galima daryti išvadą, kad kaltinamasis turi gintis ne tik nuo pakeisto kaltinimo, bet ir nuo to, kuris yra išreikštas kaltinamajame akte, kadangi teismas gali priimti sprendimą, ne tik pagal pakeistą kaltinimą, bet ir pagal tą, kuris buvo išdėstytas kaltinamajame akte. Todėl įstatymų leidėjas turėtų inicijuoti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 256 straipsnio keitimą, patikslindamas kaltinimo keitimo procedūrą tam, kad kaltinamajam būtų aišku, kokią gynybos strategiją jis turi pasirinkti, t. y. vienpusę gynybą ar gynybos „daugėtą“.

Kita problema, kuri susijusi su kaltinimo keitimu yra senaties terminų taikymas. Problema pateikiama klausimu: ar galimas kaltinimo keitimas suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui? Būtent tai plačiau ir paanalizuosime.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau - BK) 95 straipsnyje įtvirtintas senaties institutas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje nurodoma, kad „*Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis – tai baudžiamojo įstatymo nustatytas terminas, kuriam suėjus,*

*nusikalstamą veiką padaręs asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn*⁸³. Pagal BK 95 straipsnį apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis taikoma „asmeniui padariusiam nusikalstamą veiką“, šiame straipsnyje nustatytas senaties terminas skaičiuojamas nuo „nusikalstamos veikos padarymo“⁸⁴. BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtinta, kad suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui baudžiamasis procesas negali būti pradėtas, o pradėtas turi būti nutrauktas. Tad nors BK 95 straipsnis suėjus nustatytam terminui draudžia priimti tik apkaltinamąjį nuosprendį, tačiau BPK 3 straipsnis suėjus minėtam terminui draudžia ir padėti ar tęsti baudžiamąjį procesą bei įpareigoja jį nutraukti. Kasacinis teismas nurodo, kad dėl to „iškyla BPK ir BK normų konkurencija dėl proceso vyksmo tam tikroje proceso stadijoje – ar procesas turi būti besąlygiškai nutrauktas nustačius apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties termino suėjimą, ar procesas atitinkamoje stadijoje turi būti vykdomas iki pabaigos“⁸⁵. Senaties terminai yra skirtingi, o tai priklauso nuo to, kokia buvo padaryta nusikalstama veika. Autorė E. Riaubaitė nurodo, kad „<...> BK 95 straipsnio 1 dalyje nustatyti apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminai priklauso nuo padaryto nusikaltimo kategorijos (kuo „didesnė“ kategorija, tuo terminai ilgesni), todėl tik galutinė nusikalstamos veikos kvalifikacija lemia, kuris iš BK 95 straipsnio 1 dalies 1 punkto a-f papunkčiuose nustatytų apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminų bus taikomas konkrečiu atveju“⁸⁶. Tai reiškia, kad senaties terminas priklauso nuo to kokia bus nusikalstamos veikos kvalifikacija, t. y. nuo to koks bus pateiktas kaltinimas. Tačiau pasitaiko situacijų kai pradinis kaltinimas yra keičiamas į kitą, nes paaiškėjo naujų nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių. Pasak autorės E. Riaubaitės „<...> ir teisme teisminio bylos nagrinėjimo metu tiriant įrodymus iškyla būtinybė keisti kaltinimą ir veiką kvalifikuoti pagal sunkesnę nusikalstamą veiką numatantį įstatymą <...>“⁸⁷, o tai turi įtakos ir senaties terminui. Pavyzdžiui asmeniui padariusiam nusikalstamą veiką buvo pateiktas kaltinimas pagal BK 178 straipsnio 1 dalį (nesunkus nusikaltimas), kuriam taikoma 8 metų senaties terminas, bet bylą nagrinėjant teisme paaiškėjo, kad jis padarė nusikalstamą veiką numatytą BK 178 straipsnio 2 dalyje (apysunkis nusikaltimas), kuriam taikomas 12 metų senaties terminas, tad keičiant nusikalstamos veikos kvalifikaciją pasikeitė ir senaties termino trukmė. Praktikoje pasitaiko atvejų kai bylą nagrinėjant teisme yra inicijuojamas kaltinimo keitimas jau suėjus senaties

⁸³ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-259/2014.“

⁸⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-259/2014.“

⁸⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-259/2014.“

⁸⁶ Eglė Riaubaitė, „Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties nuostatų taikymas teismų praktikoje,“ *Socialinių mokslų studijos* 3, 4 (2011): 1520.

⁸⁷ Eglė Riaubaitė, „Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties nuostatų taikymas teismų praktikoje,“ *Socialinių mokslų studijos* 3, 4 (2011): 1520.

terminui (ar jam baigiantis), ko rezultate keičiasi senaties termino trukmė, t. y. terminas prasitęsia. Todėl kyla klausimas, ar esant tokiai situacijai nėra pažeidžiami įstatymai bei žmogaus teisės, nes kaip jau buvo minėta, BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtinta, jog suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui baudžiamasis procesas negali būti pradėtas, o pradėtas turi būti nutrauktas. Tad vadovaujantis įstatymo raide suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui bylą nagrinėjant teisme, baudžiamasis procesas turėtų būti nutrauktas ir jokie tolimesni veiksmai neturėtų būti vykdomi. Kasacinis teismas šiuo klausimu pažymi, kad „Paaiškėjus, kad apkaltinamojo nuosprendžio senaties terminas suėjo bylos parengimo nagrinėti arba jos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme metu, byla nutraukiama teismo nutartimi, vadovaujantis atitinkamai BPK 235 straipsniu arba 254 straipsnio 4 dalimi. Kita vertus, senaties terminas pradedamas skaičiuoti nuo nusikalstamos veikos padarymo, jo trukmė priklauso nuo nusikalstamos veikos rūšies, sunkumo, baudžiamajame įstatyme numatytos sankcijos, todėl darytina išvada, kad nepradėjus ar nebaigus bylos nagrinėti iš esmės teismo galutinis sprendimas, kuriuo byla nutraukiama, gali būti priimamas tik tada, kai pagal bylos medžiagą senaties trukmės nustatymui svarbios aplinkybės (pavyzdžiui, BK specialiosios dalies straipsnyje numatyti nusikalstamos veikos požymiai, jos baigtumo momentas) yra pakankamai akivaizdžios. BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatytas teisinis reguliavimas netrukdo teismui vykdyti teisingumo, šio įstatymo nuostatos negali būti aiškinamos kaip įpareigojančios teismą visais atvejais nutraukti procesą remiantis tik formaliu pagrindu, t. y. net ir tuo atveju, kai, pvz., iš kaltinamajame akte aprašytų nusikalstamos veikos aplinkybių matyti, kad kaltinamojo veiksmai kvalifikuoti neteisingai ir tai turi reikšmę senaties instituto taikymui“⁸⁸. Taigi teismų jurisprudencijoje sutinkama pozicija, jog tam tikrais atvejais, nors ir yra suėjęs apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas, byla gali būti nagrinėjama toliau jos nenutraukiant. Tokiu pavyzdžiu gali būti byla, kurioje „Marijampolės rajono apylinkės teismas nagrinėjo baudžiamąją bylą Nr. 1-83-537/2014, kurioje kaltinamieji R.Ž., M.V., A.P., R.K., Ž.B. buvo kaltinami padarę nusikalstamas veikas, numatytas LR BK 209 str., o A.G.A. buvo kaltinamas padaręs nusikalstamą veiką, numatytą LR BK 223 str. 1d., 246 str. 1d. Įrodymų tyrimo teisme metu, vadovaudamasis BPK 256 str. 2d., prokuroras pateikė teismui prašymą pakeisti kaltinamųjų R.Ž., M.V., A.P., R.K bei Ž. B. kaltinime nurodytos veikos, numatytos BK 209 str., kvalifikavimą, pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką, t. y. į kaltinimą, numatytą BK 24 str. 3 d., 184 str. 2 d. (didelės vertės svetimo turto iššvaistymas). Be to, prokuroras prašyme nurodė, jog atsisako kaltinimo A. G. A. pagal BK 246 str. 1 d., nes nesurinkta duomenų, kad jis būtų padaręs šią veiką, taip pat ir kaltinimo

⁸⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-259/2014.“

pagal BK 223 str. 1 d., suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui. Kaltinamieji bei jų gynėjai teismui pateikė prašymus baudžiamąją bylą Ž. B., R. Ž., M. V., A. P., R. K., A. G. A. atžvilgiu nutraukti, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui. Jie nesutiko su prokuroro prašymu pakeisti kaltinimą Ž. B., R. Ž., M. V., A. P., R. K. į sunkesnę.

Marijampolės rajono apylinkės teismo 2014-11-07 nutartimi kaltinamųjų Ž. B., R. Ž., M. V., A. P., R. K. ir jų gynėjų prašymai bylą kaltinamųjų atžvilgiu nutraukti, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui, taip pat prokuroro prašymas dalyje dėl bylos nutraukimo kaltinamojo A. G. A. atžvilgiu, netenkinti, baudžiamoji byla, perduota pagal teisingumą Kauno apygardos teismui. Toks sprendimas motyvuotas tuo, kad bylą nagrinėjančio apylinkės teismo kompetencijai prokuroro prašymo pakeisti kaltinimą į sunkesnę sprendimas nepriskiriamas. Skundžiamoje nutartyje taip pat nurodyta, kad pagal teisingumo taisykles bylos dėl veikos, numatytos BK 184 str. 2 d., priskiriamos apygardų teismams. Todėl teismas negali nutraukti baudžiamosios bylos suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui kaltinamųjų Ž. B. R. Ž., M. V., A. P., R. K. atžvilgiu, taip pat priimti analogiško sprendimo kaltinamojo A. G. A. atžvilgiu pagal prokuroro prašymą, nes netinkamai taikant ir aiškinant baudžiamąją įstatymą ir dėl to iš esmės nutraukiant procesą, neišnagrinėjus bylos bei prokuroro prašymo pakeisti kaltinimą į sunkesnę, iš esmės būtų pažeidžiami BPK 1 ir 6 straipsnių reikalavimai bei teisingumo vykdymo principai, numatyti LR Konstitucijos 109 str. 1 dalyje. Teismo manymu, apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties termino taikymo bei bylos nutraukimo, kaltinimo pakeitimo į sunkesnę klausimus turi įvertinti bei spręsti bylą nagrinėjantis teismas, t. y., šiuo atveju, bylą perdavus pagal teisingumą – Kauno apygardos teismas⁸⁹. Tačiau su šia nutartimi kaltinamieji nesutiko ir kreipėsi į Kauno apygardos teismą su skundais, kuriuose „*esminiai kaltinamųjų Ž. B., R. Ž., R. K. bei M.V. bei jų gynėjų skundų motyvai buvo tai, jog apylinkės teismas, gavęs prokuroro prašymą pakeisti kaltinamiesiems Ž. B., R. Ž., R. K., M. V. ir A. P. kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą į sunkesnę nusikalstamą veiką, neišsprendė šio prašymo priėmimo klausimo, t. y. nepatikrino jo atitikimo BPK 256 straipsnio reikalavimams, šio prašymo nepriėmęs, perdavė apygardos teismui apylinkės teismui teisingą bylą, kurioje pareikšti kaltinimai nusikaltimais, numatytais BK 209 straipsnyje. Taip pat nurodė, jog priimti pakeistą kaltinimą ir bylą perduoti pagal dalykinį teisingumą apylinkės teismas galėjo tik tuo atveju, jei iki šių veiksmų atlikimo nėra suėjęs patraukimo atsakomybėn senaties terminas, o esant šiam terminui suėjus, teismas negalėjo spręsti kitų klausimų kaip tik bylos nutraukimo dėl senaties klausimą.*“⁹⁰ Kauno apygardos teismo 2014 m. gruodžio 10 d. nutartimi Nr. 1S-2091-593/2014 nusprendė skundus atmesti ir palikti galioti Marijampolės rajono apylinkės teismo 2014 m.

⁸⁹ „Marijampolės rajono apylinkės teismo 2014 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-83-537/2014.“

⁹⁰ „Kauno apygardos teismo 2014 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-2091-593/2014.“

lapkričio 11 d. nutartį, kuria atsisakyta nutraukti baudžiamąją bylą dėl senaties. Tokį sprendimą Kauno apygardos teismas grindė tuo, kad „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 256 straipsnyje numatyta, jog prokuroras, privatus kaltintojas ir nukentėjęs turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti rašytinį prašymą kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis bei pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką. Šiame straipsnyje taip pat nurodyta, jog teismas, gavęs tokį prašymą, apie tai nedelsdamas parneša kaltinamajam, šio prašymo nuorašai įteikiami nagrinėjimo teisme dalyviams. Kaip matyti iš teisiamojo posėdžio protokolo, teismas gavęs prokuroro prašymą pakeisti kaltinime nurodytas veikos faktines aplinkybes iš esmės skirtingomis, paklausė nuomonės dėl pareikšto prašymo, išklausęs nuomonių teisėjas išėjo į pasitarimų kambarį ir priėmė skundžiamą nutartį. Iš paminėtų teismo veiksmų akivaizdžiai matyti, kad pirmosios instancijos teismas vadovavosi BPK 256 straipsnio 2 dalyje nurodytais procesiniais reikalavimais ir šių kaltinimų priimtimumo klausimą išsprendė priimdamas nutartį perduoti bylą pagal teisingumą Kauno apygardos teismui. Kaip elgtis pirmosios instancijos teismui, kai prokuroras, nukentėjęs iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikia prašymus keisti kaltinimus BPK 256 straipsnio tvarka, o priėmus tokius prašymus keičiasi dalykinis bylos teisingumas, yra išaiškinta kasacinėje septynių teisėjų kolegijos nutartyje Nr. 2K-7-1/2008, kurioje nurodyta, jog tokiais atvejais apylinkės teismas kuo greičiau privalo apsvarstyti tokių prašymų teisinį pagrįstumą, o pripažinus, kad prašymai dėl kaltinimo keitimo yra motyvuoti teisiniais argumentais, apylinkės teismas privalo priimti BPK 232 straipsnio 2 punkte numatytą nutartį perduoti bylą pagal teisingumą apygardos teismui ir tai padaryti „iš karto, vos tik atsiradus pakankamam pagrindui manyti, kad kaltinimas gali būti keičiamas į sunkesnį, dėl kurio nuspręsti pagal teisingumo taisyklės gali tik apygardos teismas“. Teigti, jog teismas priėmė teisiniais argumentais nepagrįstą, nemotyvuotą ar paremtą tik emociniais argumentais prokuroro prašymą, nėra pagrindo.

Skundų argumentas, jog teismas negalėjo svarstyti kaltinimo priėmimo klausimo, o privalėjo bylą nutraukti suėjus patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminui taip pat nepagrįstas. Kaip nurodyta Lietuvos Aukščiausiojo teismo plenarinės sesijos priimtoje nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-100/2008, baudžiamojo proceso tikslas ir paskirtis, kuri apibrėžta BPK 1 straipsnyje, yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatyta aplinkybė, dėl kurios baudžiamasis procesas negalimas – baudžiamosios atsakomybės senaties termino suėjimas. Baudžiamosios atsakomybės senaties terminai bei jų skaičiavimo taisyklės nustatytos ne Baudžiamojo proceso kodekse, o

Baudžiamojo kodekso 95 straipsnyje, todėl bylos nutraukimą taikant BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punktą lemia tinkamas baudžiamosios teisės normos išsiaiškinimas ir pritaikymas. BK 95 straipsnio 1 dalyje nustatyti terminai, kuriems praėjus apkaltinamasis nuosprendis negali būti priimamas. Tais atvejais, kai yra aišku, kad šio straipsnio 1 dalyje nustatyti terminai yra suėję ir asmeniui nebus galima pritaikyti baudžiamajame įstatyme numatytos sankcijos, baudžiamasis procesas, kaip nustatyta BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte, negali būti pradėdamas, o pradėtas turi būti nutraukiamas. Šiai aplinkybei paaiškėjus bylos parengimo nagrinėti arba jos nagrinėjimo teisme metu, byla nutraukiama teismo nutartimi (BPK 235, 254 straipsnio 4 dalis). BPK 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte nustatytas teisinis reguliavimas netrukdo teismui vykdyti teisingumo, šio įstatymo nuostatos negali būti aiškinamos kaip įpareigojančios teismą visais atvejais nutraukti procesą remiantis tik formaliu pagrindu. Senaties terminas pradėdamas skaičiuoti nuo nusikalstamos veikos padarymo, jo trukmė priklauso nuo nusikalstamos veikos rūšies, sunkumo, baudžiamajame įstatyme numatytos sankcijos, todėl darytina išvada, kad nepradėjus ar nebaigus bylos nagrinėti iš esmės teismo galutinis sprendimas, kuriuo byla nutraukiama, gali būti priimamas tik tada, kai pagal bylos medžiagą senaties trukmės nustatymui svarbios aplinkybės (Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnyje numatyti nusikalstamos veikos požymiai, jos baigtumo momentas) yra pakankamai akivaizdžios (Baudžiamoji byla Nr. 2K–P–100/2008). Esant tokiai susiformavusiai praktikai, nėra pagrindo teigti, jog apylinkės teismas privalėjo nutraukti procesą dėl suėjusių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminų pagal BK 209 str. ir neturėjo procesinės galimybės priimti prokuroro prašymo kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis bei pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką⁹¹. Kaltinamieji R.Ž. ir A.G.A. nesutiko su Kauno apygardos teismo nutartimi ir kreipėsi į Lietuvos apeliacinį teismą. R.Ž. savo skunde nurodė, kad „Kauno apygardos teismo nutartis yra nepagrįsta. Teigia, kad teismas, priimdamas skundžiamą nutartį, neįvertino, kad jis kaltinamas dėl nusikalstamos veikos įvykdymo laikotarpiu nuo 2007 m. spalio 1 d. iki 2009 m. gegužės 29 d. pagal tuo metu galiojusios BK redakcijos 209 straipsnį. Pagal tos pačios redakcijos BK 11 straipsnio 3 dalį, ši nusikalstama veika priskiriama nesunkių nusikaltimų kategorijai, dėl kurios pagal BK 95 straipsnio 1 dalies „b“ punktą apkaltinamojo nuosprendžio senatis buvo penkeri metai. Todėl 2014 m. gegužės 29 d. pagal BK 209 straipsnį dėl jo suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas, t. y. dar iki prokurorui kreipiantis į Marijampolės rajono apylinkės teismą su prašymu pakeisti kaltinimą. Atsižvelgiant į tai, prokuroras neturėjo teisės, suėjus senaties terminui, teikti prašymo pakeisti kaltinimą o Kauno apygardos teismas parengimo bylos nagrinėti

⁹¹ „Kauno apygardos teismo 2014 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-2091-593/2014.“

teisme etape privalėjo ne perduoti bylą prokurorui kaltinamojo akto trūkumams pašalinti, o BPK 232 straipsnio 7 punkto, 235 straipsnio 1 dalies pagrindu baudžiamąją bylą dėl jo nutraukti.⁹² Kaltinamasis A. G. A. savo skunde nurodė, kad „Kauno apygardos teismas negalėjo priimti nutarties dėl baudžiamosios bylos perdavimo prokurorui, kadangi byla Kauno apygardos teismui buvo perduota Marijampolės rajono apylinkės teismui neišsprendus prokuroro prašymo pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką priimtinum klausimo.“⁹³ Taip pat šioje byloje apeliacinį skundą pateikė ir prokuroras, kuris nesutiko su Kauno apygardos 2015 m. vasario 10d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 1-162-397/2015, kurioje buvo nutarta perduoti bylą prokurorui kaltinamajam aktui papildyti dėl to, kad kaltinamasis aktas buvo surašytas pažeidžiant BPK 219 str. reikalavimus. Lietuvos apeliacinis teismas 2015 m. kovo 23 d. nutartimi Nr. 1N-39-197/2015 nusprendė skundus atmesti ir palikti galioti Kauno apygardos teismo 2015 m. vasario 10 d. nutartį. Tokį sprendimą Lietuvos apeliacinis teismas grindė, tuo, kad „Iš baudžiamosios bylos medžiagos matyti, kad prokurorui pateikus prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką, baudžiamoji byla Marijampolės rajono apylinkės teismo 2014 m. lapkričio 7 d. nutartimi perduota pagal teisingumą Kauno apygardos teismui. Marijampolės apygardos teismas pagrįstai savo nutartyje nurodė, jog tokioje situacijoje, kai kaltinamajame akte kaltinama nusikalstamos veikos, dėl kurios byla pagal dalykinio teisingumo taisyklės nagrinėtina apylinkės teisme, padarymu, tačiau iki pirmosios instancijos teisiamojo posėdžio pradžios ar jam prasidėjus prokuroras ar nukentėjęsysis pateikia prašymą pakeisti kaltinimą į sunkesnę ir byla pagal naujai siūlomą kaltinimą teisinga apygardos teismui, apylinkės teismas privalo priimti BPK 232 straipsnio 2 punkte numatytą nutartį perduoti bylą pagal teisingumą apygardos teismui (kasacinė nutartis Nr. 2K-7-1/2008) Tokiu būdu, teismų praktikoje šiuo klausimu suformuota imperatyvi nuostata. Todėl nagrinėjamu atveju bylą nagrinėjantis apylinkės teismas negali išspręsti prokuroro prašymo „Pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą, pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikalstamą veiką“, o privalo BPK 232 straipsnio 2 punkto pagrindu priimti nutartį perduoti šią bylą pagal teisingumą Kauno apygardos teismui. Dėl anksčiau paminėtų priežasčių, Marijampolės apylinkės teismas negalėjo taikyti BK 95 straipsnio 1 dalies 1 punkto „b“ papunkčio ir nutraukti baudžiamąją bylą, suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui kaltinamųjų Ž. B., R. Ž., M. V., A. P., R. K. atžvilgiu, taip pat priimti analogiško sprendimo kaltinamojo A. G. A. atžvilgiu pagal prokuroro prašymą, nes netinkamai taikant ir aiškinant baudžiamąjį įstatymą ir dėl to iš esmės nutraukiant procesą, neišnagrinėjus bylos bei prokuroro prašymo pakeisti

⁹² „Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-39-197/2015.“

⁹³ „Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-39-197/2015.“

kaltinimą į sunkesnę, iš esmės būtų pažeidžiami BPK 1 ir 6 straipsnių reikalavimai bei teisingumo vykdymo principai, numatyti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje. <...> Aukštesnės instancijos teismas konstatuoja, kad skundžiamoje nutartyje nurodomi prašymo pakeisti kaltinimą (atitinkančio kaltinamąjį aktą) trūkumai nėra susiję tik su įrodymų vertinimu, jų pakankamumu. Tinkamai neatskleistos nusikaltimo padarymo aplinkybės, dalykas trukdytų teismui spręsti kaltinamųjų kaltės klausimą, išnagrinėti bylą iš esmės, o šių trūkumų pašalinimas padėtų teismui išsamiau išnagrinėti bylą“⁹⁴.

Taigi kaip matyti iš šio pateikto pavyzdžio gynyba ir teismai laikosi skirtingos pozicijos, t. y. gynyba teigia, kad baudžiamasis procesas turėjo būti nutrauktas suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui ir kaltinimo keitimas tokiu atveju buvo negalimas bei byla neturėjo būti perduota aukštesnės instancijos teismui, o tuo tarpu teismai teigia, kad teismų jurisprudencijoje imperatyviai nurodoma, kad jei keičiant kaltinimą į sunkesnę byla pagal naują kaltinimą yra teisinga apygardos teismui, tai žemesnės instancijos teismas turi bylą perduoti pagal teisingumą, todėl teismas negali nutraukti bylos suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui, nes neišnagrinėjus prokuroro prašymo keisti kaltinimą į sunkesnę bei neišnagrinėjus bylos iš esmės būtų pažeistos BPK 1 ir 6 straipsnių nuostatos ir Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje numatyti principai. Šis pavyzdys puikiai atspindi minėtą problemą. Šiame kontekste reikėtų paminėti ir tai, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar BPK 3 straipsnio nuostata, kad baudžiamasis procesas turi būti nutrauktas, jeigu suėjo baudžiamosios atsakomybės senaties terminas, tiek, kiek pagal ją draudžiama tęsti procesą teisme, kai jį tęsti prašo kaltinamasis, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnio 2 daliai, 22 straipsnio 4 daliai, 29 straipsnio 1 daliai, 31 straipsnio 2 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui. Pareiškėjas prašyme nurodė, kad „pagal BK, suėjus šio kodekso 95 straipsnyje nustatytam apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui, draudžiama priimti tik apkaltinamąjį nuosprendį, o pagal BPK 3 straipsnį suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui, draudžiama pradėti ar tęsti baudžiamąjį procesą ir įpareigojama jį nutraukti. Todėl, pareiškėjo teigimu, atsiranda BK ir BPK normų konkurencija dėl proceso vyksmo tam tikroje proceso stadijoje – kyla klausimas, ar procesas turi būti besąlygiškai nutrauktas nustatčius, kad suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas, ar procesas atitinkamoje stadijoje turi būti vykdomas iki pabaigos. Tai, pasak pareiškėjo, sudaro pagrindą abejoti, ar BK 95 straipsnyje ir BPK 3 straipsnyje įtvirtintas senaties instituto visuminis teisinis reguliavimas atitinka iš konstitucinio teisinės valstybės principo

⁹⁴ „Lietuvos apeliacinis teismas 2015 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-39-197/2015.“

*kylančius teisinio reguliavimo nuoseklumo, vidinio neprieštaringumo reikalavimus*⁹⁵. Tačiau Konstitucinis Teismas 2015 m. sausio 12 d. potvarkyje Nr. 2B-5 „Dėl prašymo dalies priėmimo ir jo dalies grąžinimo“ nurodė, kad grąžina pareiškėjo – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo prašymo dalį, kurioje prašoma ištirti, „ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnyje ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje įtvirtintas baudžiamosios atsakomybės senaties instituto visuminis teisinis reguliavimas atitinka konstitucinį teisinės valstybės principą“. Šiame potvarkyje Konstitucinis Teismas taip pat nurodė, kad „*pareiškėjo argumentai yra nenuoseklūs, prieštaringi, pareiškėjo keliamas teisės taikymo klausimas dėl BK ir BPK normų konkurencijos dėl proceso vyksmo tam tikroje proceso stadijoje – ar procesas turi būti besąlygiškai nutrauktas nustačius, kad suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas, ar procesas atitinkamoje stadijoje turi būti vykdomas iki pabaigos, – yra išspręstas paties Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotoje praktikoje*“⁹⁶. Pažymėtina, kad kol kas Konstitucinis Teismas (nors be minėto kasacinės instancijos teismo kreipimosi yra dar du kreipimaisi dėl tos pačios priežasties) nėra pateikęs išaiškinimo dėl baudžiamojo proceso nutraukimo suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui.

Darytina išvada, kad sprendžiant kaltinimo keitimo galimybę suėjus apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminui, reikia vadovautis kasacine praktika. Tad remiantis teismų praktika ir atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą medžiagą, konstatuotina, kad inicijuoti kaltinimo keitimą suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui yra galima.

Problemų kyla ir kalbant apie kaltinimo keitimą apeliacinės instancijos teisme. Apeliacinėje instancijoje bylos nagrinėjimas yra ribojamas principu *tantum devolutum quantum appellatum*. Šis principas yra įtvirtintas BPK 320 straipsnio 3 dalyje ir reiškia, kad apeliacinės instancijos teismas turi tikrinti bei vertinti tik apskūstos pirmosios instancijos teismo sprendimo dalies teisėtumą bei pagrįstumą ir neturi tikrinti bei vertinti, ar teisėtos ir pagrįstos yra tos sprendimo dalys, kurios nebuvo apskūstos apeliacine tvarka. Tačiau taikant šį principą visa apimti atsiranda galimybė priimti sprendimą iš esmės neteisingą, o tai pažeistų numatytą baudžiamojo proceso tikslą.

Būtent dėl minėto straipsnio buvo kreiptasi į Konstitucinį Teismą, nurodant, kad „<...> pagal BPK 320 straipsnio 3 dalį apeliacinės instancijos teismas turi įgaliojimus inkriminuojamos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis tik tuo atveju, kai to yra prašoma prokuroro ar nukentėjusiojo (jo atstovo) apeliaciniame skunde. Jeigu asmuo yra kaltas padaręs kaltinime nurodytą nusikalstamą veiką, tačiau iš esmės kitomis esminėmis faktinėmis

⁹⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 12 d. potvarkis Nr. 2B-5 Dėl prašymo dalies priėmimo ir jo dalies grąžinimo.“

⁹⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 12 d. potvarkis Nr. 2B-5 Dėl prašymo dalies priėmimo ir jo dalies grąžinimo.“

*aplinkybėmis, teismas neturi įgaliojimų savo iniciatyva tirti ir nustatyti šias faktines aplinkybes, pripažinti asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką ir, esant pagrindui, paskirti jam teisingą bausmę. Toks teisinis reguliavimas sudaro prielaidas išteisinti kaltą padarius nusikalstamą veiką asmenį arba paskirti jam nepagrįstai švelnią bausmę, taip neužtikrinant visuomenės veiksmingos apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių“⁹⁷. Tai reiškia, kaip ir buvo minėta, kad toks bylų nagrinėjimo apeliacinės instancijos ribų nustatymas gali įtakoti iš esmės neteisingo sprendimo priėmimą bei pažeisti konstitucines vertybes. Tačiau Konstitucinis Teismas 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime konstatavo, kad „<...> pagal Konstituciją bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos paskirtis – sudaryti prielaidas aukštesnės instancijos teismuose ištaisyti bet kurias fakto (t. y. teisiškai reikšmingų faktų nustatymo ir vertinimo) ar bet kurias teisės (t. y. teisės taikymo) klaidas, kurias dėl kokių nors priežasčių gali padaryti žemesnės instancijos teismas, ir neleisti, kad kokioje nors bendrosios kompetencijos teismų nagrinėtoje baudžiamojoje ar kitos kategorijos byloje būtų įvykdytas neteisingumas; apeliacinės instancijos teismas tam tikrais atvejais ne tik gali, bet ir privalo peržengti apeliacinio skundo ribas; jis neturi būti apeliacinio skundo ribų varžomas taip, kad jo sprendimas būtų iš esmės neteisingas ir dėl to būtų pažeistos konstitucinės vertybės“⁹⁸. Tad Konstitucinis Teismas šiame nutarime konstatavo, kad principas *tantum devolutum quantum appellatum* yra nepažeidžiamas tais atvejais kai teismas privalo veikti taip, kad būtų priimtas iš esmės teisingas sprendimas ir nepažeidžiamos konstitucinės vertybės. Pažymėtina, kad šiuo atveju nekalbama apie principo *non reformatio in peius* pažeidimą, o kalbama apie tuos atvejus kai reikia gerinti asmens padėtį, net jei jis nepateikė apeliacinio skundo. Puikus pavyzdys tokio atvejo galėtų būti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis. Prokuroras pateikė kasacinį skundą Lietuvos Aukščiausiajam Teismui, kuriuo prašė griežtinti nuteistajam bausmę, tačiau teismas priėmė sprendimą nutraukti procesą nesant nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šiame nutarime konstatavo, kad „Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją <...> konstitucinius teisinės valstybės, asmenų lygybės prieš įstatymą, teisėtumo, teisingumo ir kitus principus teismai inter alia yra valstybės institucija, kuri vykdydama teisingumą ir padėdama valstybei užtikrinti asmenų, visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, kartu privalo apsaugoti asmens teises ir*

⁹⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

⁹⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

teisėtus interesus. Tai lemia ir tam tikrus teismo įgaliojimus baudžiamajame procese. Teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamajoje byloje esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimantis teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo, ir kartu teismas, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, nagrinėti baudžiamąją bylą taip, kad joje būtų nustatyta objektyvi tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas. Teismas privalo būti ir lygiai teisingas visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims <...>.

Kartu pažymėtina, kad iš baudžiamajo proceso paskirties ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus, greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas <...>, taip pat iš baudžiamajo proceso įstatymo reikalavimų kasacine tvarka nagrinėti baudžiamąsias bylas, jei įsiteisėję nuosprendžiai ar nutartys apskūsti inter alia dėl netinkamai pritaikyto baudžiamajo įstatymo (BPK 369 straipsnis) ir šiame įstatyme įtvirtintos kasacinės instancijos teismo teisės nagrinėjant kasacinę bylą pritaikyti lengvesnę nusikalstamą veiką numatantį įstatymą arba nutraukti baudžiamąją bylą (BPK 376 straipsnio 3 dalis), kyla kasacinės instancijos teismo pareiga nagrinėjant baudžiamąją bylą dėl kasacinio skundo, paduoto dėl netinkamo baudžiamajo įstatymo taikymo, patikrinti visos baudžiamajo įstatymo normos, pagal kurią buvo ar turėjo būti kvalifikuota nusikalstama veika, taikymo tinkamumą. Kasacinės instancijos teismas tokiu atveju nėra saistomas kasacinio skundo motyvais ir turi konstitucinę teisę apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas⁹⁹. Tai rodo, kad ir kasacinės instancijos teismas savo paskirtį mato ne vien tik teisinių gėrių, į kurių pažeidimus atkreipia dėmesį, kasatoriai, gynime. Tad šis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutarimas yra susijęs su 2013 m. lapkričio 15 d. Konstitucinio Teismo išaiškinimu, kad apeliacinis teismas, tais atvejais kai asmuo nesugeba tinkamai ginti savo teisių teisme, privalo būti aktyvus gindamas tokias teises į lengvinančią pusę.

*Taigi apibendrinant tai, kas buvo minėta apie principo *tantum devolutum quantum appellatum* taikymą, darytina išvada, kad išeiti už apeliacinio skundo ribų tam tikrose situacijose galima ir reikia jei sprendimas iš esmės būtų priimtas neteisingas, vien dėl to, kad asmuo teikiantis apeliacinį skundą nemoka tinkamai apsiskūsti.*

Nagrinėjant kaltinimo keitimą apeliacinės instancijos teisme susiduriame su dar viena problema. Ši problema susijusi su tuo, kad kaltinimą keičiant apeliacinės instancijos teisme,

⁹⁹ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.“

galime sakyti, jog yra prarandama teisė į apeliaciją tiek teisės, tiek fakto aspektu, nes kasacinės instancijos teismas patikrina žemesniųjų instancijų teismų priimtus nuosprendžius ar nutartis tik teisės taikymo aspektu.

BPK 320 straipsnio 3 dalies nuostatos apibrėžia bylos nagrinėjimo apeliacinės instancijos teisme ribas. Straipsnyje nurodyta, kad teismas patikrina bylą tiek, kiek to prašoma apeliaciniuose skunduose, ir tik dėl tų asmenų, kurie padavė apeliacinius skundus ar dėl kurių tokie skundai buvo paduoti. Tačiau jeigu teismas, nagrinėdamas bylą, nustato esminių šio Kodekso pažeidimų, jis, nepaisydamas to, ar gautas dėl jų skundas, patikrina, ar tai turėjo neigiamos įtakos ne tik asmeniui, dėl kurio skundo nagrinėjama byla, bet ir kitiems skundų nepadavusiems nuteistiesiems. Iš BPK nuostatų būtų galima daryti išvadą, kad apeliacinis teismas nagrinėdamas baudžiamąją bylą negali, t. y. neturi įgaliojimų savo iniciatyva keisti kaltinimo. Tačiau BPK 320 straipsnio 6 dalyje yra sutinkama nuostata, kad nagrinėjant bylą apeliacine tvarka, taikomos šio Kodekso XIX skyriaus bendrosios nagrinėjimo teisme nuostatos, atsižvelgiant į šiame skyriuje numatytus ypatumus. Tai reiškia, kad nagrinėjant bylą apeliacine tvarka yra taikomos ir 256 straipsnio nuostatos, kurios numato galimybę teismui inicijuoti kaltinimo keitimą. Tai patvirtina ir Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas, kuriame nurodoma, kad „<...> apeliacinės instancijos teismas tam tikrais atvejais ne tik gali, bet ir privalo peržengti apeliacinio skundo ribas; jis neturi būti apeliacinio skundo ribų varžomas taip, kad jo sprendimas būtų iš esmės neteisingas ir dėl to būtų pažeistos konstitucinės vertybės“¹⁰⁰. Tad kaltinimo keitimas teismo iniciatyva yra galimas ir apeliacinės instancijos metu. Tačiau suteikiant tokius įgaliojimus apeliacinės instancijos teismui būtent ir susiduriame su aukščiau minėta problema, kad asmuo praranda teisę apskųsti nuosprendį tiek teisės tiek fakto aspektu, t. y. praranda vieną iš teismo stadijų, nes kasacinis teismas nagrinėja baudžiamąsias bylas tik teisės aspektu. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „Konstitucijoje <...> ne tik yra nustatyta keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismų sistema (kaip institucijų sistema), bet ir įtvirtinti bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos, kaip bylų teismo nagrinėjimo procesinių pakopų sistemos, pagrindai; iš Konstitucijos kylanti bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema suponuoja tai, kad bet kurį pirmosios instancijos bendrosios kompetencijos teismo baigiamąjį aktą turi būti galima nustatyta tvarka apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismui; teisingumas vykdomas visada paliekant galimybę ištaisyti galimą klaidą arba pakeisti nuosprendį paaiškėjus naujoms aplinkybėms; teismų instancinės sistemos paskirtis – šalinti galimas žemesniųjų instancijų

¹⁰⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

teismų klaidas, neleisti, kad būtų įvykdytas neteisingumas, ir šitaip apsaugoti asmens, visuomenės teises ir teisėtus interesus; tad bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos paskirtis – sudaryti prielaidas aukštesnės instancijos teismuose ištaisyti bet kurias fakto (t. y. teisiškai reikšmingų faktų nustatymo ir vertinimo) ar bet kurias teisės (t. y. teisės taikymo) klaidas, kurias dėl kokių nors priežasčių gali padaryti žemesnės instancijos teismas, ir neleisti, kad kokioje nors bendrosios kompetencijos teismų nagrinėtoje civilinėje, baudžiamajoje ar kitos kategorijos byloje būtų įvykdytas neteisingumas; priešingu atveju būtų nukrypta nuo konstitucinio teisinės valstybės principo, pažeista asmens konstitucinė teisė į tinkamą teismo procesą¹⁰¹. Darytina išvada, kad jei keičiant kaltinimą apeliacinės instancijos teisme asmuo prarastų vieną teismo stadiją, t. y. netektų galimybės apskūsti nuosprendžio tiek fakto tiek, tiek teisės aspektu, būtų pažeistos Konstitucijoje įtvirtintos nuostatos, tokios kaip asmens teisė į tinkamą teismo procesą, teisinė valstybės principas, teisė į gynybą. Šiuo klausimu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad „pagal EŽTT jurisprudenciją, kai žemesnės instancijos teismo nuosprendžiu keičiamas inkriminuojamos veikos kvalifikavimas ir apie tokį pakeitimą būtina pranešti kaltinamajam ir užtikrinti gynybos teises, tačiau to nepadaroma, o aukštesnės instancijos teismas bylą nagrinėja tik teisės aspektu, t. y. nuteistasis neturi visavertės galimybės šiame teisme patikrinti ir nustatyti faktų, reikšmingų kitaip kvalifikuojant veiką, Konvencijoje įtvirtintos gynybos teisės yra pažeidžiamos. Kita vertus, kai tokiais atvejais gynyba turi galimybę ginčyti naują kvalifikavimą fakto ir teisės aspektu, minėtos teisės laikomos užtikrintomis“¹⁰². Tad siekiant užtikrinti asmens teises privalo būti galimybė apskūsti teismo nuosprendį dėl pakeisto kaltinimo bent vienos aukštesnės instancijos teismui tiek fakto, tiek teisės aspektu. Pagal BPK tokius įgaliojimus turi tik apeliacinės instancijos teismas, kuris gali patikrinti neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismo nuosprendžių ar nutarčių teisėtumą (teisės taikymo apsektu) ir pagrįstumą (fakto aspektu). BPK 369 straipsnyje yra nurodyta, kad įsiteisėjęs nuosprendis ar nutartis apskundžiami ir bylos nagrinėjamos kasacine tvarka, jeigu netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas, padaryta esminių BPK pažeidimų. Netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas yra tada, kai netinkamai pritaikytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies normos, taip pat kai nusikalstamos veikos kvalifikuojamos ne pagal tuos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius, dalis ir punktus, pagal kuriuos tai reikėjo daryti. Esminiais BPK pažeidimais laikomi tokie kodekso reikalavimų pažeidimai, dėl kurių buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės ar

¹⁰¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

¹⁰² „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2014 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-1/2014.“

kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį.

Kasacine tvarka paduoti skundai dėl nuosprendžių ar nutarčių yra „tikrinami tik teisės taikymo aspektu, t. y. tikrinamas tik apskųstų teismo nuosprendžių ar nutarčių teisėtumas ir netikrinamas jų pagrįstumas,“¹⁰³ kas reiškia, kad pakeitus kaltinimą apeliacinės instancijos teisme asmuo paranda galimybę apskųsti nuosprendį tiek teisės tiek fakto aspektu, t. y. proceso dalyviai praranda vieną teismo instanciją.

Puikiu to pavyzdžiu gali būti byla Sipavičius prieš Lietuvą. Šioje byloje EŽTT nustatė, kad baudžiamasis procesas pareiškėjo atžvilgiu buvo neteisingas, nes neleido jam tinkamai pasinaudoti gynybos teisėmis, t. y. pareiškėjas nežinojo, kad apygardos teismas gali perkvalifikuoti jam inkriminuojamą nusikaltimą į tarnybos pareigų neatlikimą, o tai pakenkė pareiškėjo galimybėms gintis nuo naujo kaltinimo. Tačiau Konvencijos pažeidimo šioje byloje nustatyta nebuvo. EŽTT konstatavo, kad „ <...> klausimas ar buvo laikomasi Konvencijos 6 straipsnio, turi būti išspręstas įvertinus proceso visumą, įskaitant apskundimo procedūrą. <...> Šioje byloje pareiškėjas turėjo teisę ginčyti visus jo apkaltinamojo nuosprendžio teisės ir faktų aspektus Apeliaciniame teisme, kuris išklaušė šalis žodiniame apeliaciniame posėdyje ir tiek procesine, tiek materialiąja prasme ištyrė pareiškėjo skundus dėl kaltinimo perkvalifikavimo. <...> Taip pat reikia pažymėti, kad valstybės vidaus baudžiamojo proceso prasme apkaltinamasis nuosprendis įsiteisėjo tik paskelbus Apeliacinio teismo sprendimą. Be to, net ir po nesėkmingo apeliacinio proceso pareiškėjo bylą kasacine tvarka peržiūrėjo Aukščiausiasis Teismas, kuris taip pat nagrinėjo materialiuosius ir procesinius perkvalifikavimo aspektus ir buvo kompetentingas suteikti pareiškėjui tai, ko šis siekė. Tai, kad nei apeliacinėje, nei kasacinėje instancijoje pareiškėjo skundai dėl perkvalifikavimo nebuvo patenkinti, nerodo, kad peržiūrėjimo procedūromis nebuvo galima ištaisyti pirmosios instancijos proceso trūkumų“¹⁰⁴. EŽTT pripažino, kad pareiškėjui buvo suteikta teisė skųsti apygardos teismo sprendimą net kelioms aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismas. Taigi nuosprendis galėjo būti ginčijamas tiek teisės, tiek fakto atžvilgiu apeliacinės bei kasacinės instancijos teismuose, nes pastarasis gali nagrinėti tiek materialiuosius, tiek ir procesinius perkvalifikavimo aspektus.

Nagrinėjant šią problemą labai svarbus yra Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas. Į Konstitucinį Teismą buvo kreiptasi dėl kaltinimo keitimą reglamentuojančių nuostatų ir jų galimos neatitikties Konstitucijai. Vienas iš pareiškėjų, Vilniaus apygardos teismas, savo prašymą grindė, tuo, kad „BPK 256 straipsnio 1 dalis suformuluota taip, kad ja nėra ribojama

¹⁰³ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis* (Vilnius: Registrų centras, 2011), 527.

¹⁰⁴ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. vasario 21 d. sprendimas byloje Sipavičius prieš Lietuvą. Peticijos Nr. 49093/99.“

galimybė kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis bylą nagrinėjant ne tik pirmosios, bet ir apeliacinės instancijos teisme. Tačiau, vadovaujantis BPK 256 straipsnio 1 dalimi, apeliacinės instancijos teisme patenkinus prašymą kaltinime nurodytos veikos aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis, proceso dalyviai nebegali niekur apskusti tų naujų aplinkybių nustatymo ir vertinimo, t. y. pakeistoms iš esmės skirtingoms aplinkybėms nustatyti ir įvertinti apeliacinės instancijos teismas tampa pirmąja, vienintele ir neskundžiama teismo instancija, o proceso dalyviai praranda vieną teismo instanciją. Pagal BPK 256 straipsnio 1 dalį apeliacinės instancijos teisme kaltinimo aplinkybes pakeitus iš esmės naujomis ir nebegalint tų naujų, pagal šį pakeistą kaltinimą teismo nustatyty, aplinkybių apskusti, sumažėja asmens, kuriam apeliacinės instancijos teisme faktinės kaltinimo aplinkybės pakeistos iš esmės skirtingomis, galimybės gintis siekiant paneigti kaltinimą ar sušvelninti atsakomybę, ir taip yra pažeidžiama asmens teisė į gynybą¹⁰⁵. Vilniaus apygardos teismas dar kartą pakartojo šiame skyriuje nagrinėjamą problemą. Tačiau Konstitucinis Teismas pasisakė priešingai ir problemos tame neįžvelgė. Teismas išaiškino, kad „<...> tuo atveju, kai, nagrinėjant bylą apeliacinės instancijos teisme, BPK nustatyta tvarka yra pakeičiamos pirmosios instancijos teismo nuosprendyje nurodytos esminės nusikalstamos veikos aplinkybės, nėra teisinio pagrindo teigti, kad nuteistasis praranda teisę kreiptis į teismą. Pagal BPK 369 straipsnį toks asmuo turi teisę kreiptis į kasacinės instancijos teismą dėl baudžiamojo įstatymo netinkamo pritaikymo, taip pat dėl esminių BPK pažeidimų, kurie buvo padaryti apeliacinės instancijos teisme nustatant nusikalstamos veikos aplinkybes. Atsižvelgiant į tai, kad esminiu BPK pažeidimu gali būti pripažintas ir šio kodekso 20 straipsnio 5 dalies, kurioje nustatyta, kad teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu, pažeidimas, akivaizdu, kad BPK nustatytu teisiniu reguliavimu nėra užkertamas kelias kasacinės instancijos teismui apskusti ir apeliacinės instancijos teisme nustatyty naujų nusikalstamos veikos faktinių aplinkybių nustatymo teisingumo“¹⁰⁶. Taigi Konstitucinis Teismas, kuomet apeliacinis teismas padaro kitaip nei pirmosios instancijos teismas, t. y. pakeičia kaltinimą kitu nei buvo nurodyta pirmosios instancijos teismo nuosprendyje ir lieka apskundimo teisė kasaciniam teismui tik teisės taikymo aspektu, paneigia tokius argumentus ir jokios

¹⁰⁵ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

¹⁰⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

problemos tame neįžvelgia. Iš šio Konstitucinio Teismo nutarimo galima daryti išvadą, kad kasacinės instancijos teismas nagrinėdamas skundą dėl pateikto nuosprendžio ar nutarties patikrins tokį nuosprendį ar nutartį tiek teisės, tiek fakto aspektu.

Taip pat reikėtų paminėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 30 d. nutartį, kurioje buvo konstatuota, kad kaltinimo keitimas apeliacinės instancijos teisme neatima teisės į gynybą. Vienas iš nuosprendžio apskundimo motyvų, buvo tai, kad kasatorius nesutiko su nuteistojo nusikalstamos veikos perkvalifikavimu apeliacinės instancijos teisme. Kasatorius argumentavo tai tuo, kad „<...> BPK 256 straipsnyje numatyta galimybė pakeisti kaltinimą teisme, ir pabrėžia, jog tai galima padaryti tik bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme. Kasatorių nuomone, apeliacinės instancijos teismo sprendimas perkvalifikuoti nuteistojo nusikalstamą veiką suvaržė jo teises, nes jis neturėjo galimybės gintis nuo skirtingo, nors ir nepakeisto, kaltinimo, teikti įrodymus. Dėl to, kasatorių tvirtinimu, priimant apkaltinamąjį nuosprendį apeliacinės instancijos teisme, buvo pažeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) 31 straipsnyje, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos <...> 6 straipsnyje, BPK 7, 10, 44 straipsniuose įtvirtinti teisės į teisingą procesą, teisės į gynybą, rungimosi principai, taip pat BPK 255, 256 straipsniuose nustatyta nusikalstamos veikos esminių aplinkybių ir jos kvalifikavimo keitimo tvarka. Kartu kasatoriai teigia, kad apeliacinės instancijos teismas, perkvalifikuodamas nuteistojo nusikalstamą veiką, suvaržė jo teisę į tinkamą apeliacinio skundo išnagrinėjimą, nes „pasielgė kaip pirmosios instancijos teismas“, ir taip pažeidė Konvencijos protokolo Nr. 7 2 straipsnio 1 dalies reikalavimus bei nukrypo nuo Europos Žmogaus Teisių Teismo <...> praktikos“¹⁰⁷. Kasatorius įžvelgė Konvencijos bei BPK pažeidimus, nes pakeitus kaltinimą apeliacinės instancijos teisme buvo suvaržytos asmens teisės į gynybą bei tinkamą apeliacinio skundo išnagrinėjimą, kadangi buvo atimta galimybė aukštesnės instancijos teismui peržiūrėti tokį nuosprendį. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas laikėsi kitokios pozicijos ir atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo bei EŽTT jurisprudenciją tokius argumentus nurodė nepagrįstais bei konstatavo, kad „<...> tuo atveju, kai, nagrinėjant bylą apeliacinės instancijos teisme, BPK nustatyta tvarka yra pakeičiamos pirmosios instancijos teismo nuosprendyje nurodytos esminės nusikalstamos veikos aplinkybės, nėra teisinio pagrindo teigti, kad nuteistasis praranda teisę kreiptis į teismą. Pagal BPK 369 straipsnį toks asmuo turi teisę kreiptis į kasacinės instancijos teismą dėl baudžiamojo įstatymo netinkamo pritaikymo, taip pat dėl esminių BPK pažeidimų, kurie buvo padaryti apeliacinės instancijos teisme nustatant nusikalstamos veikos aplinkybes. Konstitucinis Teismas pripažino, kad BPK 256 straipsnio 1 dalis (2011 m. gruodžio

¹⁰⁷ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2014 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-1/2014.“

22 d. redakcija) tiek, kiek joje neribojamas kaltinime nurodytos veikos faktinių aplinkybių pakeitimas apeliacinės instancijos teisme iš esmės skirtingomis aplinkybėmis, neprieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 2, 6 dalims, 111 straipsnio 1, 4 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui (Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas). Tokių nuostatų turi būti laikomasi ir dėl apeliacinės instancijos teismo įgaliojimų perkvalifikuoti inkriminuojamą veiką. Pažymėtina, kad veikos kvalifikavimo pakeitimas apeliacinės instancijos teisme nepažeidžia Konvencijos protokolo Nr. 7 2 straipsnio, kuriame įtvirtinta asmens, teismo nuteisto už nusikaltimą, teisė į tai, jog aukštesnė teisminė instancija peržiūrėtų jo kaltinamąjį nuosprendį ar bausmę. Šios teisės įgyvendinimą ir jos įgyvendinimo pagrindus nustato įstatymas, taigi valstybė iš esmės turi tam tikrą diskreciją nurodytu aspektu. Pagal EŽTT praktiką apkaltinamojo nuosprendžio peržiūrėjimas aukštesnės instancijos teisme gali apimti ir fakto, ir teisės klausimus, arba apsiriboti tik teisės klausimais <...>¹⁰⁸. Teismas šioje nutartyje taip pat paneigė nagrinėjamos problemos egzistavimą.

Remiantis tuo, kas išdėstyta matyti, kad tiek Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje šiuo klausimų didelių diskusijų nekyla ir yra formuojama pakankamai vienareikšmiška praktika, jog kaltinimą keičiant apeliacinės instancijos teisme asmuo nepraranda teisės į apeliaciją abiem aspektais. Manytina, kad diskusijos, kuomet kaltinimą keičiant apeliacinės instancijos teisme, galimai yra prarandama teisė į apeliaciją tiek teisės, tiek fakto aspektu, nes kasacinės instancijos teismas patikrina žemesniųjų instancijų teismų priimtus nuosprendžius ar nutartis tik teisės taikymo aspektu, yra daugiau teorinio, o ne praktinio pobūdžio.

3.2. Problemos, susijusios su kaltinimo keitimo iniciatyva

BPK įtvirtinta kaltinimo keitimo iniciatyvos teisė prokurorui, privačiam kaltintojui, nukentėjusiajam ir teismui. Praktikoje pasitaiko tokių situacijų kai „<...> nagrinėjant bylą teisme gali paaiškėti, kad kaltinamajame akte nurodytos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės skiriasi, arba, kad veika turi būti kvalifikuojama kitaip“¹⁰⁹. Esant tokiai situacijai teismas, kaip ir kiti BPK 256 straipsnyje nurodyti proceso dalyviai, gali inicijuoti kaltinimo keitimą. Didesnių problemų ar diskusijų kuomet kaltinimo keitimą inicijuoja prokuroras, privatus kaltintojas ar nukentėjusysis nekyla, tačiau teismo iniciatyva keisti kaltinimą kėlė ir kelia nemažai diskusijų. Tokios diskusijos susijusios su tuo ar teismas tikrai gali keisti kaltinimą savo iniciatyva ir ar tai

¹⁰⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2014 m. sausio 30 d. nutarimas baudžiamajame byloje Nr. 2K-P-1/2014.“

¹⁰⁹ Albertas Milinis ir Mindaugas Bilius, „Kaltinimo keitimas teisme: teoriniai ir praktiniai aspektai,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. (Vilnius: Registrų centras, 2014), 384.

nepažeidžia teisės į nešališką teisimą, teisės žinoti kaltinimą, teisės į gynybą, rungimosi, teismo ir kitų proceso subjektų (prokuroro) funkcijų atskyrimo principų.

2015 m. birželio 23 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu ir 188, 189, 246, 255, 256 straipsnių pakeitimo įstatymu buvo pakeiti BPK 255 ir 256 straipsniai, kuriais buvo tiesiogiai įtvirtinta teismo teisė inicijuoti kaltinimo keitimą tiek dėl kaltinime nurodytos veikos faktinių aplinkybių pakeitimo iš esmės skirtingomis, tiek dėl kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimo. Įstatymų leidėjas tokius BPK pakeitimus inicijavo, kaip jau buvo anksčiau minėta, remdamasis Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimu. Šiame nutarime viena iš analizuojamų problemų ir buvo ar teismas turi teisę keisti kaltinimą ir ar tai neprieštarauja Konstitucijos nuostatomis. Konstitucinis Teismas šiame nutarime turėjo aiškiai pasisakyti kokį baudžiamojo proceso modelį taikysime savo teisinėje sistemoje, t. y. ar vadovausimės nuostata, kad teisėjas yra aktyvus baudžiamajame procese ar tuo, kad proceso funkcijų atskyrimas yra labai svarbus mūsų teisinėje sistemoje ir liksime prie nuostatos, kad prokuroras kaltina, o teisėjas pagal pateiktą prokuroro kaltinimą teise.

Siekiant atskleisti šios problemos šaknis ir svarbą būtina paminėti Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimą, kuriame konstatuota, kad „<...> kaltinimo pakeitimas į lengvesnį traktuotinas kaip teismo vykdomos teisingumo funkcijos elementas. Teismas, kaip teisingumą vykdanči institucija, įvertina bylos aplinkybes ir priima atitinkamą sprendimą byloje. Tai neleidžia teigti, kad teismas peržengė asmeniui laiduotos teisės į bešališką teisminį nagrinėjimą ribas. Įstatymo normos, numatančios tokį kaltinimo pakeitimą, taip pat nepažeidžia Konstitucijoje įtvirtinto teismo ir prokurorų funkcijų atskyrimo (Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalis ir 118 straipsnio 1 dalis)“¹¹⁰. Tai suponuoja, kad teismas gali keisti kaltinimą į lengvesnį, nes tai tiesiog palengvina kaltinamojo padėtį ir tokiu būdu yra užtikrinamas teisingas teismas. Tačiau Konstitucinis Teismas kiek kitokios nuomonės laikėsi kalbant apie kaltinimo keitimą į sunkesnį. Minėtame 1999 m. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „<...> ginčijamą normą galima suprasti taip, kad teismas, savo iniciatyva įspėdamas proceso dalyvius, imasi veiksmų, susijusių su kaltinimo pakeitimu į sunkesnį. Šiame procese tai nesiderina su teismo bešališkumo principu. Šitaip keisdamas kaltinimą teismas iš esmės parodo, kokia linkme jis kreips bylos nagrinėjimą. Toks kaltinimo pakeitimas gali kliudyti teisėjui bešališkai nagrinėti bylą ir objektyviai vertinti bylos aplinkybes. Be to, tai sudaro prielaidas kitiems proceso dalyviams pagrįstai abejoti teismo bešališkumu. Atsižvelgiant į šiuos motyvus ir argumentus darytina išvada, kad BPK <...> ta apimtimi, kuria leidžiama teismo iniciatyva pakeisti kaltinimą į sunkesnį ir

¹¹⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 15, 402 (1999).

*teisiamojo veiką kvalifikuoti pagal kitą baudžiamąjį įstatymą, prieštarauja Konstitucijos 31 straipsnio 2 ir 6 dalims, 109 straipsnio 1 daliai ir 118 straipsnio 1 daliai*¹¹¹. Tad šiame nutarime buvo nustatyti Konstitucijos pažeidimai, nes teismui, pagal tuomet galiojusį BPK, kaip ir buvo sudaryta galimybė keisti kaltinimą į sunkesnį. Konstitucinis Teismas kategoriškai pasisakė, kad tai prieštarauja Konstitucijai ir atskyrė prokuroro ir teismo funkcijas, t. y. pabrėžė, kad prokuroras atlieka kaltinimo funkciją, o teismas nagrinėja baudžiamąją bylą. M. Girdauskas pabrėžė, kad „*tokiu būdu vykdoma teismo teisingumo funkcija nėra iš dalies negali susipinti su prokuroro atliekama valstybinio kaltinimo funkcija*“¹¹². Tad tokiu kategorišku pasisakymu teismo „rankos buvo surakintos“ apsiribojant tik teisingu baudžiamosios bylos nagrinėjimu. Tačiau kyla klausimas ar toks funkcijų atskyrimas nesudaro galimybės teismui priimti neteisingą sprendimą jei nagrinėjant bylą teisme paaiškėja, kad kaltinamajame akte nurodytos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės skiriasi, arba, kad veika turi būti kvalifikuojama kitaip, o prokuroras neinicijuoja kaltinimo keitimo? Manytume, kad toks Konstitucinio Teismo sprendimas suvaržė teismo galimybes priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą. M. Girdauskas nurodo, kad „*minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas sudaro prielaidas materialiosios baudžiamosios teisės požiūriu nusikaltimą padariusį asmenį nepagrįstai švelniai nubausti arba išteisinti*“¹¹³. Taip pat būtina paminėti, kad po 1999 m. vasario 5 d. nutarimo Konstitucinis Teismas savo išaiškinimuose, tame tarpe ir 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime, dažnai naudojo frazę, kad „*Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas. Konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet – svarbiausia – tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi, vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija*“¹¹⁴. Autorė M. Dereškevičiūtė teigia, kad „*Konstitucinis Teismas, kalbėdamas apie teisės viršenybės užtikrinimą, kaip teisingumo principo įgyvendinimo sąlygą, išeina už procedūrinio teisingumo ribų ir procedūrinį teisingumą – galiojančių įstatymų taikymą kiekvienoje byloje – susieja su*

¹¹¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamosio proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 15, 402 (1999).

¹¹² Mindaugas Girdauskas, „Teismo įgaliojimai keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą: konstitucijos reinterpretavimo prielaidų paieška,“ *Teisė* 90 (2014): 127.

¹¹³ Mindaugas Girdauskas, „Teismo įgaliojimai keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą: konstitucijos reinterpretavimo prielaidų paieška,“ *Teisė* 90 (2014): 127.

¹¹⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamosio proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

materialiniu teisingumu – ne vien formaliu, o savo esme teisingu, atitinkančių tikrąją santykių esmę ir prigimtį.“¹¹⁵ Jei byla nagrinėjama teisme pagal neteisingai suformuluotą kaltinimą tai savo turiniu teisingas sprendimas pasak G. Godos „*gali būti priimtas arba pačiam teismui pakoreguojant kaltinimą, arba perduodant bylą prokurorui, kad jis kaltinamajame akte suformuluotą kaltinimą, kurį teismas pripažintų teisingu*“¹¹⁶. Taigi iš Konstitucinio Teismo 1999m. vasario 5 d. nutarimo galima buvo spręsti, kad teisingumas yra traktuojamas procedūriškai t. y. kad teisingu sprendimu laikomas toks sprendimas, kuris yra priimtas laikantis numatytų procedūrų, tačiau 2013m. lapkričio 15 d. nutarime matyti, kad laikomasi materialaus teisingumo principo, t. y. sprendimas turi būti materialiai teisingas.

Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime pabrėžė, kad „*Teismas baudžiamajame procese turi būti ir nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamajoje byloje esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimantis teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo, ir kartu teismas, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, turi aktyviai veikti baudžiamajame procese – apibrėžti baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, atlikti tam tikrus proceso veiksmus, asmenims, dalyvaujantiems teisme vykstančiame procese, neleisti piktnaudžiauti savo teisėmis ar įgaliojimais, spręsti kitus su baudžiamosios bylos nagrinėjimu teisme susijusius klausimus. Teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą, turi veikti taip, kad baudžiamajoje byloje būtų nustatyta objektyvi tiesa ir teisingai išspręstas asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo klausimas*“¹¹⁷. Teismas turi būti aktyvus baudžiamajame procese. Nuo 2007 m. rugsėjo 1 d. BPK yra įvirtinti teismo įgaliojimai savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu. Tačiau kylančių diskusijų ir problemų tai nesumažino.

Galiojančiame BPK, kaip jau buvo minėta, nuo 2015 m. liepos 10 d. yra įtvirtinta teismo teisė ne tik savo iniciatyva keisti nusikalstamos veikos kvalifikavimą, bet ir teisė savo iniciatyva keisti kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes. Pažymėtina, kad pagal iki tol galiojusį BPK teismas negalėjo pats savo iniciatyva keisti faktinių nusikalstamos veikos aplinkybių. 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimu, kuris ir įtakojo 2015m. BPK pakeitimus, Konstitucinis Teismas

¹¹⁵ Miglė Dereškevičiūtė, „Procedūrinio teisingumo elementai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje,“ *Teisė* 87 (2013): 124.

¹¹⁶ Gintaras Goda, „Konstitucinė justicija ir baudžiamajo proceso teisės mokslas,“ *Teisė* 78 (2011): 87.

¹¹⁷ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

konstatavo, kad „<...> baudžiamąją bylą nagrinėjančiam teismui turi būti sudarytos galimybės savo iniciatyva pakeisti kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes iš esmės skirtingomis“, nes kitu atveju „<...> pirmosios instancijos teismas yra saistomas ikiteisminio tyrimo metu surinktų duomenų, negali išnaudoti visų galimybių nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje, nustatyti tikrųjų bylos aplinkybių ir priimti teisingo sprendimo dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo“¹¹⁸. Tuo tarpu teismo teisės inicijuoti kaltinimo keitimą į sunkesnę Konstitucinis Teismas šiame nutarime plačiau neanalizavo, tik pažymėjo, kad „Pagal EŽTT praktiką Konvencijai savai neprieštarauja teismo įgaliojimai savo iniciatyva pritaikyti sunkesnę nusikaltimą numatantį baudžiamąjį įstatymą“¹¹⁹. Tai galima būtų suprasti kaip užuominą, kad tai neprieštarauja ir Konstitucijai. Nors Konstitucinis Teismas to plačiau neanalizavo, tačiau tiek kaltinimo keitimas į sunkesnę, tiek faktinių aplinkybių pakeitimas yra labai glaudžiai susiję, nes tai rodo aktyvų teismo veikimą baudžiamajame procese. Esant tokiai situacijai susiduriame su minėta problema ar teismui suteikta teisė inicijuoti kaltinimo keitimą nepažeidžia teisės į nešališką teismą, teisės žinoti kaltinimą, teisės į gynybą, rungimosi, teismo ir kitų proceso subjektų (prokuroro) funkcijų atskyrimo principų. 1999 m. Konstitucinio teismo nutarimas buvo grindžiamas tuo, kad „teismo įgaliojimai savo iniciatyva keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu yra nesuderinami su Konstitucijoje įtvirtintais proceso šalių lygybės, rungimosi, teisės žinoti kaltinimą, teisės į gynybą, teismo nešališkumo, teismo ir kitų proceso subjektų funkcijų atskyrimo principais“¹²⁰. Remiantis šiuo išaiškinimu teismo įgaliojimai keisti kaltinimą kaip ir buvo pripažinti antikonstituciniais, nes jie nesuderinami su minėtais principais. Tuo tarpu 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime Konstitucinis Teismas nenurodo, kad tokie teismo įgaliojimai yra nesuderinami su Konstitucijoje įtvirtintais principais. Taip pat autorius M. Girdauskas pažymėjo, kad „Sprendžiant teismo įgaliojimų savo iniciatyva, kai yra pagrindas, griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą suderinimo su (konstituciniais) rungimosi, proceso šalių lygybės, teismo nešališkumo, teismo ir kitų proceso subjektų funkcijų atskyrimo, valstybės valdžios padalijimo principais, svarbu yra tai, koks yra pagrindinis apskritai baudžiamojo proceso ir konkrečiai teismo baudžiamosios bylos nagrinėjimo tikslas, kiek šiam

¹¹⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

¹¹⁹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003m balandžio 10 d. redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 4 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcija), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).

¹²⁰ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 15, 402 (1999).

tiksliui teikiama reikšmės. Tokie įgaliojimai laikytini suderinamais su minėtais principais, jeigu svarbiausias tokio proceso tikslas yra tinkamai įgyventi baudžiamąjį įstatymą¹²¹. Nors Konstitucijoje įtvirtinti baudžiamojo teismo proceso tikslai nėra vienareikšmiški, autorė laikosi pozicijos, kad tokie tikslai yra tinkamas baudžiamojo proceso įgyvendinimas. Autorius M. Girdauskas taip pat pažymi, kad „jeigu proceso tikslas yra tikslus (tinkamas) valstybės politikos, išreikštos materialinėje teisėje, įgyvendinimas, tai teismas turi įgaliojimus išnagrinėti įvykį, dėl kurio pradėta byla, visais atžvilgiais. Tai reiškia, kad teismas turi turėti įgaliojimus, esant pagrindui, savo iniciatyva pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnę nusikaltimą, jeigu teismui baudžiamajame procese keliamas tikslas tinkamai įgyvendinti (pritaikyti) baudžiamąjį įstatymą. Tokiu atveju, remiantis tuo, kas pirmiau išdėstyta, rungimosi ir kiti minėti susiję principai turėtų būti taikomi tik ta apimtimi, kuria suderinami su tokiais teismo įgaliojimais“¹²². Šie principai turi būti taikomi siauriau, nes visa ką daro teismas tam, kad nustatytų tikrąsias bylos aplinkybes ir teisingai būtų pritaikytas baudžiamasis įstatymas atitinka baudžiamojo proceso tikslą, ko rezultate principai turi būti taikomi tik ta apimtimi kiek jie suderinami su šiuo tikslu. 2013 m. nutarime Konstitucinis Teismas pripažino, kad draudimas teismui keisti inkriminuojamos veikos aplinkybes prieštarauja Konstitucijos nuostatoms, o tai parodo aiškų pirmenybės teikimą konstituciniam baudžiamojo proceso tikslui t. y. tinkamam baudžiamojo įstatymo įgyvendinimui.

Taip pat būtina paminėti dar vieną problemą kuri kyla kalbant apie teismo įgaliojimus keisti kaltinimą savo iniciatyva. Problema keliamą klausimu: ar teismui turint įgaliojimus savo iniciatyva keisti kaltinimą nėra perimamos prokuroro funkcijos. G. Goda nurodo, kad toks atvejis „gali būti vertinamas kaip reiškiantis teismo antikonstitucinį prokuroro funkcijų perėmimą (tiek pagal galiojusią, tiek pagal galiojančią Konstitucijos 118 straipsnio redakciją valstybinio kaltinimo palaikymas yra išimtinė prokuroro funkcija), teigiant, kad prokuroro pozicija palaikant kaltinimą teismui tampa nesvarbi, o sprendimas priimamas pagal paties teismo suformuluotą kaltinimą. Tokiu atveju atsiranda pagrindas ir argumentams, kad teismas yra šališkas: nes teismas pats nusprendžia, kaip reikia kaltinti, o paskui ir nuteisiam pagal savo suformuluotą kaltinimą. <...> nurodymų prokurorui dėl teisingo kaltinimo suformulavimo davimas teismo nutartimi vėlgi leidžia teigti, kad teismas tokiu atveju išsako išankstinę nuomonę dėl bylos perspektyvų (šališkumo problema) ir imasi vadovauti ikiteisminiam tyrimui, nors pagal Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalį tai yra prokuroro prerogatyva (konstitucinių funkcijų atskyrimo problema)“¹²³. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir

¹²¹ Mindaugas Girdauskas, „Teismo įgaliojimų keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu suderinamumas su konstituciniais baudžiamojo proceso tikslais ir principais“, *Teisė* 88 (2013): 159.

¹²² Girdauskas, Mindaugas. „Teismo įgaliojimų keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu suderinamumas su konstituciniais baudžiamojo proceso tikslais ir principais“. *Teisė* 88. (2013): 147.

¹²³ Gintaras Goda, „Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas“, *Teisė* 78 (2011): 87.

jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras, o 109 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Galiojančiame BPK įtvirtinta ne tik teismo teisė savo iniciatyva keisti nusikalstamos veikos kvalifikavimą, bet ir faktines aplinkybes, kas supanašėja su prokuroro kaltinimo palaikymo funkcija. Taigi susiduriama su priešprieša, t. y. jei teismui nėra suteikiami įgaliojimai savo iniciatyva keisti faktinių aplinkybių ar kaltinimo pagal tinkamą baudžiamąjį įstatymą atsiranda tikimybė, kad įstatymas nebus įgyvendinamas tinkamai, o kaltas asmuo nebus pripažintas kaltu ar nubaustas pernelyg švelniai. Tuo tarpu jei teismui suteikiami tokie įgaliojimai, tuomet būtų galima teigti, kad teismas perima kaltinimo funkciją, kuri tiesiogiai priklauso prokurorui, o tai pažeidžia Konstituciją ir tuo pačiu sumenkinama kaltinamojo akto reikšmė ir prasmė. Kaip jau buvo minėta, Konstitucinis Teismas 1999 m. vasario 5 d. nutarime kategoriškai pasisakė dėl prokuroro ir teismo funkcijų atskyrimo, kuris susietas su valdžių padalijimo principu - „*teismo įgaliojimai savo iniciatyva griežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą neatitiko Konstitucijos nuostatų, dėl, be kita ko, teismo ir prokuroro funkcijų atskyrimo. Kai teismas savo iniciatyva griežtina inkriminuojamos veikos kvalifikavimą, galima daryti prielaidą, kad jis vienu metu atlieka ne tik teisingumo bet ir kaltinimo funkcijas*“¹²⁴. M. Girduškas pažymėjo, kad „<...> Konstitucinis Teismas konstatavo, kad teismo santykius su kitomis valstybės institucijomis ar pareigūnais, jo veiksmų pobūdį baudžiamajame procese sąlygoja Konstitucijoje įtvirtintas valdžių padalijimo principas. Taigi teismo ir prokuratūros įgaliojimų atribojimą principo turinys, jo griežtumo laipsnis gali būti vertinamas atsižvelgiant į valdžių padalijimo principą <...>“¹²⁵.

Šiuo aspektu būtina panagrinėti valdžių padalijimo principo ryšį su prokurorų ir teismo įgaliojimų atribojimu, kad galėtume vertinti ar toks teismo ir prokuroro funkcijų persipynimas yra pateisinamas ir galimas. Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtintas Konstitucinis valdžių padalijimo principas. Konstitucinis Teismas ne kartą konstatavęs, kad valdžių padalijimas reiškia, kad įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, bet kartu tarp jų turi būti pusiausvyra¹²⁶. Tai reiškia, kad tarp valstybės valdžios institucijų vykdomų įgaliojimų ir konstitucinių vertybių turi būti pusiausvyra. Pagrindinis tikslas,

¹²⁴ Mindaugas Girduškas, „Ar teismo įgaliojimai sugriežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą atitinka valdžių padalijimo principą,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. (Vilnius: Registrų centras, 2014), 429.

¹²⁵ Mindaugas Girduškas, „Ar teismo įgaliojimai sugriežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą atitinka valdžių padalijimo principą,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. (Vilnius: Registrų centras, 2014), 431.

¹²⁶ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija),“ *Valstybės žinios* 81, 2903 (2004).

kurio yra siekiama įgyvendinant šį principą yra tai, jog visa valdžia nebūtų sutelkta vienosė rankose. Būtina pažymėti, kad prokuratūra nėra valstybės valdžią įgyvendinanti institucija, todėl „<...> valdžių padalijimo principas šiuo atveju turėtų būti suprantamas plačiau nei valstybės valdžių padalijimo principas“¹²⁷. Šis autorius pažymi, kad „tai patvirtina naujesni Konstitucinio Teismo išaiškinimai, jog konstitucinis valdžių padalijimo principas neatsiejamas ir nuo Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies nuostatos, kad valdžios galias riboja Konstitucija, saistančios ne tik Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytas valstybės valdžios institucijas, bet ir kitas valdingus įgaliojimus turinčias institucijas, nepriskiriamas nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai“¹²⁸. Kadangi prokuratūra kaip ir teismas turi valdingus įgalinimus, tai konstitucinis valdžių padalijimo principas plačiąja prasme apima ir prokuratūrą, o tai yra reikšminga analizuojant klausimą dėl galimo prokuroro funkcijų perėmimo teismui suteikiant iniciatyvos teisę keisti kaltinimą.

Pagal valdžių padalijimo principo turinį, institucijos įgyvendinančios valstybės valdžią yra nepriklausomos ir negali kištis viena į kitos veiklą, tačiau tai negali būti suabsoliutinama siekiant išvengti piktnaudžiavimo valdžia. H. Šinkūnas pabrėžia, kad „<...> valdžių padalijimo principas suponuoja ne tik valstybės valdžių savarankiškumą ir nepriklausomumą, bet ir jų tarpusavio kontrolę, nes tik tarpusavio kontrolės dėka užtikrinama valstybės valdžių pusiausvyra ir užkertamas kelias piktnaudžiauti valdžia visas valstybės galias sutelkusiam vienam asmeniui ar vienai institucijai“¹²⁹. Valdžių padalijimo principas nėra griežtai visa apimtimi taikomas, o yra ribojamas tarpusavio kontrolės. Tokiu atveju ir prokuratūros bei teismo funkcijos neturėtų būti griežtai atskiriamos, o turėtų būti įgyvendinamos taip, kad egzistuotų šių institucijų konstitucinių vertybių ir įgaliojimų pusiausvyra. M. Girdauskas mano, kad „<...> po Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo išlikę prokuroro įgaliojimai palaikyti valstybinį kaltinimą galėtų būti nelaukiami kliūtims teismui teisingai pritaikant baudžiamąjį įstatymą, net ir sunkesni, nei tas, kurio taikymas palaikomas prokuroro. Valstybinio kaltinimo palaikymas šiuo atveju galėtų būti suprantamas tik kaip prokuroro atliekamas kaltinamojo kaltumo padarius nusikaltimą įrodinėjimas reiškiant ir nuomonę dėl taikytino baudžiamojo įstatymo, bet nevaržantis teismo įgaliojimų ir minėtu būdu įgyvendinti teisingumą“¹³⁰. Šiai nuomonei reikėtų pritarti, nes teismas

¹²⁷ Mindaugas Girdauskas, „Ar teismo įgaliojimai sugriežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą atitinka valdžių padalijimo principą,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. (Vilnius: Registrų centras, 2014), 434.

¹²⁸ Mindaugas Girdauskas, „Ar teismo įgaliojimai sugriežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą atitinka valdžių padalijimo principą,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. (Vilnius: Registrų centras, 2014), 434.

¹²⁹ Haroldas Šinkūnas, „Valdžių padalijimo principas ir teisminės valdžios vieta valdžių padalijimo sistemoje,“ *Teisė* 49 (2003): 113.

¹³⁰ Mindaugas Girdauskas, „Teismo įgaliojimai keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą: konstitucijos reinterpretavimo prielaidų paieška,“ *Teisė* 90 (2014): 130.

turėdamas galimybę inicijuoti kaltinimo keitimą užtikrins, kad prokuratūros darbas būtų atliktas tinkamai, neapleidžiai, bei nepiktnaudžiaujant savo turimomis galiomis. Tai reiškia, kad teismas neperima kaltinimo funkcijos, o tik kontroliuoja, užtikrina, kad asmuo būtų nuteistas teisingai ir pagrįstai, t. y. įgyvendina vieną iš Konstitucijoje numatytų reikalavimų – teisingai išnagrinėti bylą. Konstitucijoje teismui numatytas reikalavimas tinkamai išnagrinėti bylą reiškia, kad „*teismas turi teisingai nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes, tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, nepažeisti konstitucinių procesinės veiklos principų, laiduoti visų proceso dalyvių teises*“¹³¹. Teismas turi būti aktyvus, t. y. teismui, esant poreikiui keisti kaltinimą ar faktines nusikalstamos veikos aplinkybes dėl to, kad veika buvo kvalifikuota neteisingai ar paaiškėjo naujų faktinių aplinkybių, turi būti suteikta teisė savo iniciatyva keisti kaltinimą ar faktines nusikalstamos veikos aplinkybes jei to neinicijuoja prokuroras. Tokių įgaliojimų suteikimas teismui neturėtų būti vertinamas kaip prokuroro funkcijų paneigimas ar perėmimas. BPK nuostatas, kurios suteikia teismui tokius įgaliojimus, reikėtų suprasti kaip vieną iš būdų, kuriuo siekiama tinkamai įgyvendinti teisminį baudžiamojo proceso tikslą, kuris, kaip buvo minėta, yra tinkamas baudžiamojo įstatymo įgyvendinimas.

Apibendrinant galima teigti, kad teismui suteikus įgaliojimus savo iniciatyva keisti kaltinimą, pažeidimų Konstitucijoje įtvirtintiems principams nėra, nes teismų jurisprudencijoje nurodoma, kad teismas turi būti aktyvus baudžiamajame procese. Dėl to viskas, ką daro teismas, tam, kad nustatytų tikrąsias bylos aplinkybes ir teisingai būtų pritaikytas baudžiamasis įstatymas, turi būti traktuojama kaip siekis tinkamai įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslą, ko rezultate Konstitucijoje įtvirtinti principai turi būti taikomi tik ta apimtimi kiek jie suderinami su šiuo tikslu.

3.3. Privataus kaltinimo ribų ir jų keitimo problematika

Privataus kaltinimo bylų procesas yra viena iš specifinio baudžiamojo proceso rūšių. Konstitucinis Teismas privataus kaltinimo bylų procesą apibrėžė taip: „*Privataus kaltinimo bylų procesas – tai specifinis teisinis konfliktų sprendimo būdas, kai tam tikro konflikto juridizavimą (kriminalizavimą) ir asmens patraukimą baudžiamajon atsakomybėn lemia ne valstybės institucijų (pareigūnų), bet nukentėjusiojo valia kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas, ir kai iki pat asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, pripažinimo kaltu arba nekaltu konflikto šalys turi galimybę susitaikyti ir šitaip sudaryti teisinės prielaidas nutraukti pradėtą baudžiamąjį procesą*“¹³². R. Drakšas teigia, kad „*privataus kaltinimo*

¹³¹ Raimundas Jurka et al., *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė* (Vilnius: Eugrimas, 2009), 57.

¹³² „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos

bylų procesas – tai toks procesas, kai dėl tam tikrų nusikalstamų veikų asmenį kaltina ne valstybės institucija (pareigūnas), o pats nukentėjusysis (jo atstovas)“¹³³.

Privataus kaltinimo bylų procesas yra galimas tik tuomet jei yra paduotas nukentėjusiojo skundas arba jo teisėto atstovo pareiškimas. BPK 412 straipsnio 2 dalyje yra numatyti tokiam skundai keliami reikalavimai, o tokių reikalavimų neatitinkantis skundas yra nepriimamas ir gražinamas jį padavusiam asmeniui. Pavyzdžiui Kauno aplinkės teismas 2015 m. balandžio 2 d. buvo gautas privataus kaltinimo skundas, kuriuo buvo prašoma pradėti baudžiamąjį procesą ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn V.V dėl nusikalstamų veikų numatyti BK 154 str. 1d., 2 d., 155 str. 1d. Tačiau teismas nusprendė šio skundo nepriimti ir gražinti jį pareiškėjui. Teismas tokį savo sprendimą motyvavo tuo, kad skundas yra per daug abstraktus, jame neatskleidžiama kaltinimo esmė, kaltinimas paremtas tik paties pareiškėjo subjektyviu susidariusios situacijos vertinimu ir interpretavimu, taip pat nenurodyti jokie objektyvūs duomenys, kurie pagrįstų kaltinimą. Teismas nurodė, kad *„privataus kaltinimo bylų procese ypatinga reikšmė tenka nukentėjusiojo skundai, kuris yra svarbus procesinis dokumentas - kaltinimas, nes juo išreiškiama asmens valia, kad kaltininkas atsakytų pagal baudžiamuosius įstatymus ir būtų nubaustas. Be to, skundu pradedamas privataus kaltinimo bylos procesas ir nustatomos nagrinėjimo teisme ribos, nes teisėjas nutartimi perduoda bylą į teisiamąjį posėdį pagal kaltinimą, pareikštą nukentėjusiojo skunde. Skunde formuluojamas kaltinimas asmeniui, galimai padariusiam nusikalstamą veiką, nes kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo turi teisę žinoti kuo tiksliai jis yra kaltinamas, kad galėtų tinkamai pasiruošti gynybai ir gintis“¹³⁴.* Taigi privataus kaltintojo (nukentėjusiojo ar jo atstovo) skundas yra svarbus procesinis dokumentas, kuriame yra suformuluojamas kaltinimas bei nustatomos bylos nagrinėjimo teisme ribos, kurių pagal BPK 255 straipsnį privalo laikytis bylą nagrinėjantis teismas. Matome, kad privataus kaltinimo skundo esmė yra tokia kaip kaltinamojo akto, todėl šis skundas savo reikšme prilyginamas prokuroro surašytam kaltinamajam aktui.

Nagrinėjant bylą privataus kaltinimo tvarka, kaltinimo ribos yra nustatomos remiantis pateikto skundo ar pareiškimo turiniu, o kaltinimą palaiko privatus kaltintojas, t. y. pats nukentėjusysis. Taip pat būtina pažymėti, kad BPK 410 straipsnyje yra kaltinamajam numatyta

Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

¹³³ Romualdas Drakšas, „Dėl kasacinio proceso galimybės privataus kaltinimo bylose,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. (Vilnius: Registrų centras., 2014), 260.

¹³⁴ „Kauno apylinkės teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-1192-825/2015.“

galimybė pateikti priešpriešinį skundą (kitaip dar vadinamą priešpriešiniu kaltinimu). Autorė E. Matuizienė nurodo, kad „*Priešpriešinis kaltinimas yra materialinis teisinis reikalavimas, nukreiptas į privataus kaltintojo pareikšto kaltinimo paneigimą*“¹³⁵. Autorė taip pat teigia, kad „<...> nukentėjusia ir nekalta šalimi gali jaustis abi pusės <...> Todėl privataus kaltinimo byloje iki įrodymų tyrimo teisme pradžios numatyta galimybė kaltinamajam paduoti skundą prieš nukentėjusįjį, kaltinant jį nusikalstamos veikos, nagrinėjamos privataus kaltinimo tvarka, padarymu, jeigu ši veikla yra susijusi su jam pareikštu kaltinimu“¹³⁶. Taigi privataus kaltinimo bylų procese kaltinamasis turi teisę paduoti priešpriešinį skundą ir tokiu būdu gintis nuo jam pareikšto kaltinimo ir palaikyti kaltinimą prieš nukentėjusįjį. Šios autorės darbuose nurodoma, kad „<...> priešpriešinio kaltinimo pagrindinė paskirtis yra ne teisės į teismą, o teisės į gynybą realizavimas. <...> priešpriešinio kaltinimo pareiškimas suteikia jam procesinį pranašumą: teisę ne tik gintis nuo pareikšto kaltinimo, bet ir aktyviai kaltinti nukentėjusįjį ir įrodinėti jo kaltumą dėl įvykusio konflikto“¹³⁷. Priešpriešinio skundo turiniui yra keliami tokie pat reikalavimai kaip ir nukentėjusiojo skundai, o tokių reikalavimų neatitinkantis skundas nepriimamas ir yra gražinamas padavusiam asmeniui. Tačiau jei toks skundas yra priimamas ir proceso šalys nesusitaiko, kaltinimai nagrinėjami vienoje byloje pagal BPK 410 straipsnio 2 dalyje numatytas proceso dalyvių pasisakymo eiliškumo taisykles. Sujungus abu kaltinimus į vieną bendrą procesą atsiranda tiek nukentėjusiojo, tiek kaltinamojo dvigubas procesinis statusas t. y. „*tas pats asmuo tuo pat metu yra ir nukentėjusysis ir kaltinamasis*“,¹³⁸ kitaip sakant privatus kaltintojas yra ir kaltinamasis. Taigi esant tokiai situacijai, kai paduotas priešpriešinis skundas, kuris yra nagrinėjamas kartu su nukentėjusiojo skundu, privatų kaltinimą palaiko tiek nukentėjusysis, tiek kaltinamasis, o bylos nagrinėjimo teisme ribos yra nustatomos remiantis tiek nukentėjusiojo skunde pateiktu kaltinimu, tiek kaltinamojo pateiktu priešpriešiniu kaltinimu. Tačiau bylos nagrinėjimo privataus kaltinimo bylų procese ribos gali kisti jei yra inicijuojamas kaltinimo keitimas.

Dar vienas privataus kaltinimo bylų proceso ypatumas yra taikinamasis posėdis, kuris yra privalomas prieš perduodant bylą nagrinėti teismo posėdyje (BPK 413 str.). Tokia nuostata BPK yra įtvirtinta, todėl, kad privataus kaltinimo bylų proceso pagrindinis tikslas yra siekis sutaikyti konfliktuojančias šalis. Pasak autoriaus R. Drakšo „*privataus kaltinimo bylų proceso reglamentavimo ypatumus lemia tai, kad šiame procese pirmiausia siekiama sutaikyti*

¹³⁵ Eglė Matuizienė, „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma“ (daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2014),163.

¹³⁶ Eglė Matuizienė, „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma“ (daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2014),163.

¹³⁷ Eglė Matuizienė, „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma“ (daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2014),163.

¹³⁸ Eglė Matuizienė, „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma“ (daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2014),164.

*konfliktuojančius asmenis, o jeigu sutaisyti nepavyksta – nustatyti, ar įtariamas, kaltinamas asmuo yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką, ir jeigu yra pagrindas, teisingai jį nubausti*¹³⁹. Tai patvirtina ir autorė E. Matuizienė, nurodydama, kad „*Neatsitiktinai reglamentuojant privataus kaltinimo bylų procesą, pirmiausiai numatytas taikinamasis posėdis ir tik nepavykus alternatyviu būdu išspręsti konflikto kaip ultima ratio rengiamas teisiamasis posėdis. Galimybė susitaikyti šalims viso proceso metu BPK 3 straipsnio 1 dalies 5 p. pagrindu būdinga išimtinai privataus kaltinimo bylų procesui. Šie teisinio reguliavimo ypatumai leidžia daryti išvadą, kad pirminis šio proceso tikslas yra ne tiesos nustatymas, o konflikto išsprendimas*“¹⁴⁰. Taigi teismas priėmęs privataus kaltinimo skundą pirmiausiai organizuoja taikinamąjį posėdį, o tik po to, jei nepavyksta šalims susitaikyti, rengiamas bylos nagrinėjimas teisme, kurios ribos, kaip buvo minėta, nustatomos remiantis skundo turiniu. Kaip ir atrodytų viskas paprasta ir aišku, tačiau BPK 415 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad privataus kaltinimo bylų nagrinėjimas teisme vyksta pagal šio Kodekso V dalyje nustatytas taisykles su šio Kodekso 415 – 417 straipsniuose numatytais išimtimis. Privataus kaltinimo bylų procesui yra taikomas ir BPK 256 straipsnis, kuriuo remiantis darytina išvada, kad privatus kaltintojas ir teismas gali inicijuoti kaltinimo keitimą bylą nagrinėjant privataus kaltinimo procese.

Štai čia ir atsiranda diskusijos, susijusios su kaltinimo keitimu ir taikinamuoju posėdžiu. Tarkim įrodymų tyrimo metu paaiškėja naujos aplinkybės ir privatus kaltintojas inicijuoja kaltinimo keitimą. Kyla klausimas - kaip turi elgtis teismas? Ar teismas turi daryti pertrauką keičiant kaltinimą privataus kaltinimo procese ir vėl rengti taikinamąjį posėdį? Taikinamasis posėdis, kaip buvo minėta, yra privalomas prieš perduodant bylą nagrinėti privataus kaltinimo tvarka, todėl susidaro situacija kad pakeitus kaltinimą neaišku ar reikia daryti pertrauką bei ar reikia toje pačioje byloje, kurioje jau buvo rengtas taikinamasis posėdis, tai daryti dar kartą.

Šis klausimas nei teisės mokslininkų, nei praktikų kol kas nėra plačiau nagrinėtas, tačiau dėl akivaizdžios minėto klausimo svarbos būtina tokios situacijos gilesnė analizė.

Manytume, kad esant tokiai situacijai, kai inicijuojamas kaltinimo keitimas privataus kaltinimo bylų procese, teismas turi daryti pertrauką. Tai gali būti grindžiama tuo, jog kaip buvo minėta privataus kaltinimo bylų procesas vyksta pagal bendrąsias bylų nagrinėjimo teisme nuostatas su BPK 415 – 417 straipsniuose numatytais išimtimis. BPK 256 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad tais atvejais kai inicijuojamas kaltinimo keitimas teismas praneša kaltinamajam ir jo gynėjui apie teisę prašyti pertraukos pasirengti gynybai. Patenkinęs tokį prašymą, teismas nustato konkretų pertraukos laiką. Ši nuostata taikoma ir bylą nagrinėjant privataus kaltinimo

¹³⁹ Romualdas Drakšas, „Dėl kasacinio proceso galimybės privataus kaltinimo byloje,“ iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. (Vilnius: Registrų centras, 2014), 260.

¹⁴⁰ Eglė Matuizienė, „Privataus kaltinimo bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma“ (daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas, 2014), 146.

tvarka, todėl esant iniciatyvai keisti kaltinimą šiame procese teismas turi informuoti apie teisę prašyti pertraukos ir jei teismas gauna tokį prašymą turi daryti pertrauką. Kalbant apie taikinamąjį posėdį tuo atveju kai yra keičiamas kaltinimas, manytume, kad teismas taip pat, kaip ir dėl pertraukos turėtų paklausti proceso šalių ar reikalingas taikinamasis posėdis ir jei toks poreikis būtų išreikštas teismas privalėtų rengti tokį posėdį. Tokią poziciją galima argumentuoti tuo, kad privataus kaltinimo bylų proceso esmė yra taikinamasis posėdis. Tokio posėdžio paskirtis anot Konstitucinio Teismo „suteikti galimybę nukentėjusiajam (jo teisėtam atstovui) ir nusikalstamos veikos padarymu kaltinamam asmeniui susitaikyti, kad būtų galima nutraukti baudžiamąjį procesą“¹⁴¹. Tad atsižvelgiant, kad vienas iš pagrindinių tikslų bylą nagrinėjant privataus kaltinimo tvarka yra nukentėjusiojo ir kaltinamojo susitaikymas, todėl turi būti suteikta galimybė minėtiems asmenims susitaikyti ir taip užtikrinti jų teises į teisingą teismą. Šalims susitaikius byla turėtų būti nutraukta. Tačiau jei proceso šalys pakartotiniame taikinamajame posėdyje nesusitaiko, byla turėtų būti grąžinta nagrinėti teismui. Tokiu atveju neturėtų būti grįžtama prie įrodymų tyrimo nuo pradžių, o tiesiog teismas turėtų pagarsinti tai kas buvo jau išnagrinėta iki inicijuojant kaltinimo keitimą ir pereinama prie tolimesnio bylos nagrinėjimo, nes nėra tikslo tirti įrodymus, kurie jau buvo ištirti.

Apibendrinant tai kas išdėstyta, galima teigti, kad privataus kaltinimo bylų procese didesnių diskusijų ar problemų, susijusių su kaltinimo ribomis nesutinkama, tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad šiame procese gali egzistuoti du kaltinimai, t. y. tiek nukentėjusiojo kaltinimas, tiek kaltinamojo priešpriešinis kaltinimas, o tai turi įtakos bylos nagrinėjimo teisme riboms. Abu kaltinimai nagrinėjami toje pačioje byloje ir bylos nagrinėjimo teisme ribos yra nustatomos remiantis abiem minėtais kaltinimais. Privataus kaltinimo bylų procese yra galimas kaltinimo keitimas. Pareiškus iniciatyvą keisti kaltinimą teismas turi informuoti kaltinamąjį ir jo ginėją apie galimą pertrauką ir turi būti pakartotinai rengiamas taikinamasis posėdis, nes privataus kaltinimo bylų proceso esmė yra konfliktuojančių šalių susitaikymas.

¹⁴¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo - Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).

IŠVADOS

Igyvendinus šio darbo uždavinius ir tikslus, galima daryti tokias išvadas:

1. Baudžiamasis persekiojimas turi įtakos įtariamojo (kaltinamojo) teisei į teisingą teismą, o tiksliau įtariamojo (kaltinamojo) teisei į gynybą. Atsižvelgiant į tai, kad poreikis gynybai suprasti kaltinimą ir jo ribas atsiranda dar ikiteisminio tyrimo metu, asmens teisė į gynybą turi būti garantuota nuo pat baudžiamojo persekiojimo pradžios momento.
2. Kaltinimas – tai BPK numatytų veiksmų atlikimas, dėl kurių kompetentingų valstybės institucijų subjektai įstatymo nustatyta tvarka nustato nusikalstamą veiką ir tą veiką padariusį asmenį, taip pat nustato tos veikos atitikimą baudžiamajame įstatyme aprašytos nusikalstamos veikos požymiams ir tuo pagrindu patraukia asmenį baudžiamajon atsakomybės ir nustato bylos nagrinėjimo teisme ribas remiantis aplinkybėmis numatytomis kaltinamajame akte.
3. Kaltinimo samprata turi reikšmės kaltinimo riboms, nes nuo kaltinimo turinio ir rūšies priklauso kaltinimo ribos. Jos, priklausomai nuo kaltinimo rūšies, apibrėžiamos skirtinguose procesiniuose dokumentuose, kurių turiniu remiantis nustatomos bylos nagrinėjimo teisme ribos.
4. Kaltinimo ribų samprata nėra apibrėžiama tiesiogiai. Šios ribos yra apibrėžiamos per subjektus ir kaltinimo turinį. Teismas nagrinėdamas bylą remiasi kaltinimo ribomis, kurios yra asmens teisių garantas ir pagrindas į kurį gali orientotis gynyba.
5. Kaltinimo keitimas – tai prokuroro, privataus kaltintojo, nukentėjusiojo arba teisėjo inicijuotas pirminio kaltinimo keitimas, kuris gali būti keičiamas tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teisme. Keičiant kaltinimą galima keisti nusikalstamos veikos kvalifikavimą (perkvalifikuojant veiką į sunkesnę ar lengvesnę) arba faktines veikos aplinkybes. Siekiant užtikrinti asmens teisę į gynybą, kaltinimas privalo būti keičiamas laikantis kaltinimo keitimo procedūrų.
6. Iniciavus kaltinimo keitimą teismas neprivalo priimti nuosprendį pagal pakeistą kaltinimą, nes jam yra suteikta diskrecijos teisė spręsti, kuriuo kaltiniu remtis, t. y. pirminiu ar pakeistu kaltinimu. Egzistuojant kaltinimo daugeto problemai neišvengiamai susiduriame su asmens teise žinoti kuo yra kaltinamas pažeidimu, nes nėra aišku nuo kurio kaltinimo gintis, o tai trukdo tinkamai pasiruošti gynybai. Įstatymų leidėjas, siekdamas pašalinti kaltinimo daugeto problemą, turėtų inicijuoti BPK 256 straipsnio keitimą, patikslindamas kaltinimo keitimo procedūrą, o būtent įpareigojant teismą iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos įvertinti pašomo keisti kaltinimo pagrįstumą ir nuspręsti, pagal kurį konkrečiai

kaltinimą, t. y. pagal pradinį ar pagal pakeistą, bus toliau nagrinėjama byla ir priimamas nuosprendis.

7. Kaltinimo keitimas suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui yra galimas. Nors vadovaujantis įstatymo raide suėjus senaties terminui baudžiamasis procesas turi būti nutrauktas, tačiau teismų praktikoje yra vadovujamasi, kad teismas vykdo teisingumą ir tokios nuostatos negali būti aiškinamos kaip įpareigojančios, t. y. teismas neprivalo visais atvejais nutraukti procesą remiantis vien tik formaliu pagrindu.
8. Principas *tantum devolutum quantum appellatum* nurodo, kad negalima išeiti už apeliacinio skundo ribų, t. y. negalima peržengti kaltinimo ribų, tačiau tais atvejais kai teismas privalo veikti taip, kad būtų priimtas iš esmės teisingas sprendimas, teismas gali savo iniciatyva išeiti už apeliacinio skundo ribų nepažeisdamas principo *non reformatio in peius*.
9. Siekiant užtikrinti asmens teises privalo būti galimybė apskųsti teismo nuosprendį dėl pakeisto kaltinimo bent vienos aukštesnės instancijos teismui, kuris patikrintų nuosprendžio teisėtumą ir pagrįstumą. Inicijuojant kaltinimo keitimą apeliacinės instancijos metu, galima teigti, kad yra suvaržoma asmens teisė į gynybą, kadangi prarandama asmens teisė apskųsti nuosprendį tiek teisės tiek fakto aspektu. Tačiau BPK nuostatos nurodo, kad asmuo turi teisę kreiptis į kasacinės instancijos teismą dėl baudžiamojo įstatymo netinkamo pritaikymo, taip pat dėl esminių BPK pažeidimų, kurie buvo padaryti apeliacinės instancijos teisme nustatant nusikalstamos veikos aplinkybes, o tai reiškia, kad asmuo nepraranda teisės į apeliaciją abiem aspektais.
10. Teismas gali inicijuoti kaltinimo keitimą tiek dėl kaltinime nurodytos veikos faktinių aplinkybių pakeitimo iš esmės skirtingomis, tiek dėl kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimo. Tokių teisių suteikimas rodo aktyvų teismo veikimą baudžiamajame procese. Nors suteikiant teismui teisę inicijuoti kaltinimo keitimą galima suabejoti ar nėra pažeidžiami Konstitucijoje įtvirtinti principai, tačiau teismo veiksmai, kurie atliekami siekiant nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes ir teisingai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, turi būti traktuojami kaip siekis tinkamai įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslą. Dėl šios priežasties Konstitucijoje įtvirtinti principai turi būti taikomi tik ta apimtimi kiek jie suderinami su minėtu tikslu ir negali būti trakuojami kaip pažeidžiami.
11. Nagrinėjant byla privataus kaltinimo tvarka, kaltinimo ribos yra nustatomos remiantis pateikto skundo ar pranešimo, o tais atvejais kai yra priešpriešinis skundas ir jo turiniu. Kaltinimo keitimas privataus kaltinimo bylų procese yra galimas, tačiau BPK detaliau keitimo procedūros nereglamentuoja. Manytume, kad pareiškus iniciatyvą keisti kaltinimą teismas turi informuoti kaltinamąjį ir jo gynėją apie galimą pertrauką ir turi būti

pakartotinai rengiamas taikinamasis posėdis, nes privataus kaltinimo bylų proceso vienas iš pagrindinių tikslų yra konfliktuojančių šalių susitaikymas.

LITERATŪRA

Teisės aktai:

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucija.“ *Valstybės žinios* 33, 1014 (1992).
2. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“ *Valstybės žinios* 37, 1341 (2002).
3. „Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1d. rekomendacija Nr. I-136 dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui.“ *Teisės aktų registras* 8536 (2015).
4. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 9¹ straipsniu ir 188, 189, 246, 255, 256 straipsnių pakeitimo įstatymas.“ *Teisės aktų registras* 11213 (2015).

Specialioji literatūra (vadovėliai, teisės aktų komentarai, monografijos):

5. Ancelis, Petras. „Baudžiamasis persekiojimas sąvokomis ir vadybiniu aspektu.“ *Jurisprudencija* 70, 62 (2005): 89-98.
6. Ancelis, Petras. *Funkcijų suderinamumas veiksmingame ir sąžiningame baudžiamajame persekiojime*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
7. Ažubalytė, Rima, Jurgaitis, Ramūnas, ir Zajančauskienė, Jolanta. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
8. Ažubalytė, Rima. „Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje.“ *Daktaro disertacija*, Mykolo Romerio universitetas, 2002.
9. Dereškevičiūtė, Miglė. „Procedūrinio teisingumo elementai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.“ *Teisė* 87 (2013): 112-126.
10. Drakšas, Romualdas. „Dėl kasacinio proceso galimybės privataus kaltinimo bylose.“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. 259-271, Vilnius: Registrų centras, 2014.
11. Girdauskas, Mindaugas. „Teismo įgaliojimų keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą griežtesniu suderinamumas su konstituciniais baudžiamojo proceso tikslais ir principais.“ *Teisė*, 88 (2013): 144-163.
12. Mindaugas, Girdauskas. „Teismo galios keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą: konstitucijos reinterpretavimo prielaidos.“ *Teisė* 91 (2014): 154-171.
13. Girdauskas, Mindaugas. „Ar teismo įgaliojimai sugriežtinti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą atitinka valdžių padalijimo principą.“ Iš *Globalizacijos iššūkiai*

- baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. 429-442. Vilnius: Registrų centras, 2014.
14. Girdauskas, Mindaugas. „Teismo įgaliojimai keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą: Konstitucijos reinterpretavimo prielaidų paieška.“ *Teisė* 90 (2014): 126-141.
 15. Goda, Gintaras, et al. *Lietuvos respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
 16. Goda, Gintaras. „Konstitucinė justicija ir baudžiamojo proceso teisės mokslas.“ *Teisė*. 78 (2011): 68-92.
 17. Goda, Gintaras, Kazlauskas, Marcelis, ir Kuconis, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
 18. Gušauskienė, Marina. „Įtariamojo teisė būti informuotam: teorinės prielaidos ir įgyvendinimo galimybės.“ *Jurisprudencija* 6, 108 (2008): 60-66.
 19. Janušauskis, Tomas. „Ikiteisminio tyrimo pagrindai.“ *Žiūrėta* 2016 03 17.
<http://janusauskis.blogspot.lt/2013/03/ikiteisminio-tyrimo-pagrindai.html>
 20. Jurgaitis, Ramūnas. „Baudžiamojo įsakymo procesas: proceso be įprastojo nagrinėjimo teisme ypatumai ir įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos.“ *Jurisprudencija* 6, 108 (2008): 67-75.
 21. Jurka, Raimundas, et al. *Baudžiamojo proceso principai. Metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius: Eugrimas, 2009.
 22. Jurka, Raimundas. „Proceso per kuo trumpiausią laiką teisinis principas: samprata ir realizavimo problemos.“ *Teisės problemos* 1, 63 (2009): 54-74.
 23. Matuizienė Eglė. „Privataus kaltinimo Bylų procesas kaip dispozityvumo realizavimo forma.“ Daktaro disertacija. Socialiai mokslai: teisė (01 S). Mykolo Romerio universitetas, 2014.
 24. Matuzienė, Eglė. „Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese.“ *Socialinių mokslų studijos* 4, 3 (2012): 1177-1198.
 25. Merkevičius, Remigijus. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008.
 26. Merkevičius, Remigijus. „Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju.“ *Teisė* 57 (2005): 106-127.
 27. Milinis, Albertas ir Bilius, Mindaugas. „Kaltinimo keitimas teisme: teoriniai ir praktiniai aspektai.“ Iš *Globalizacijos iššūkiai baudžiamajai justicijai: mokslo studija*, Gintaras Švedas et al. 383-396. Vilnius: Registrų centras, 2014.
 28. Randakevičienė, Irma. *Kasacinio teismo jurisprudencija (baudžiamojo proceso teisė 1995-2005). II knyga*. Vilnius: Registrų centras, 2006.

29. Riaubaitė, Eglė. „Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties nuostatų taikymas teismų praktikoje,“ *Socialinių mokslų studijos* 3, 4 (2011): 1515-1533.
30. Rimšelis, Ernestas. „Esminiai baudžiamojo proceso pažeidimai: naujieji sampratos aspektai.“ *Jurisprudencija* 67, 59 (2005): 63-75.
31. Štarienė, Lijana. „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos 6 straipsnio taikymo sritis: civilinių teisių ir pareigų bei baudžiamojo kaltinimo klausimai.“ *Jurisprudencija* 78, 70 (2005): 53-68.
32. Šinkūnas, Haroldas. „Valdžių padalijimo principas ir teisminės valdžios vieta valdžių padalijimo sistemoje.“ *Teisė* 49 (2003): 112-123.
33. Šumskas, Artūras. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius: Justitia, 2000.
34. Trumpulis, Ugnius. „Žmogaus individualūs interesai kaip viešojo intereso pagrindas.“ *Socialinių mokslų studijos* 2, 6 (2010): 123-137.
35. ФАТКУЛЛИН, Ф.Н. *Изменение обвинения*. Москва: Юридическая литература, 1971.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika:

36. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios* 15, 402 (1999).
37. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija).“ *Valstybės žinios* 81, 2903 (2004).
38. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies

- (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.” *Valstybės žinios* 7, 254 (2006).
39. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 lapkričio 15d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 redakcija), 256 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d., 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 4 dalies (2007 m. birželi 28 d. 2011 m. gruodžio 22 d. redakcijos), 320 straipsnio 3 dalies, 326 straipsnio 1 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) 4 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios* 119, 6005 (2013).
40. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 12 d. potvarkis Nr. 2B-5 Dėl prašymo dalies priėmimo ir jo dalies gražinimo.“

Lietuvos teismų praktika:

41. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2010 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-36/2010.“
42. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. sausio 23d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K—13/2007.“
43. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. gegužės 19d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K—250/2009.“
44. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. liepos 20 d. Teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme, apibendrinimo apžvalga.“ *Teismų praktika* 23 (2005).
45. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. liepos 29 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių bylos nagrinėjimo teisme ribas, taikymo teismų praktikoje apžvalga.“ *Teismų praktika* 31 (2009).
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. vasario 8 d. Teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, nustatančias teismo nagrinėjimo ribas (BPK 279-282 str.), apžvalga. *Teismų praktika* 16 (2002).
47. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. gruodžio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-259/2014.“

48. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-183/2012.“
49. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2014 m. sausio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-1/2014.“
50. „Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. balandžio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N - 61/2014.“
51. „Lietuvos apeliacinio teismo 2015 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1N-39-197/2015.“
52. „Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-162-397/2015.“
53. „Kauno apygardos teismo 2014 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-2091-593/2014.“
54. „Prienų rajono apylinkės teismo 2014 m. rugsėjo 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-8-950/2014.“
55. „Marijampolės rajono apylinkės teismo 2014 m. lapkričio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-83-537/2014.“
56. „Kauno apylinkės teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. PK-1192-825/2015.“

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

57. „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. vasario 21 d. sprendimas byloje Sipavičius prieš Lietuvą. Peticijos Nr. 49093/99.“
58. „European Court of Human Rights. Case of Eckle v Germany. Judgement of 15 July 1982. Application no. 8130/78.“

ANOTACIJA LIETUVIŲ KALBA

Šio darbo tikslas buvo iširti kaltinimo ribų ir jų keitimo teisinį reguliavimą Lietuvoje ir su tuo susijusias problemas. Buvo tiriama baudžiamojo persekiojimo samprata, jo pagrindai ir įtaka asmens teisei į teisingą teismą. Be to buvo tiriama kaltinimo samprata ir jos įtaka kaltinimo riboms. Taip pat buvo siekiama iširti kaltinimo ribų sampratą, jų keitimo galimybes ir kaip tai įtakoja asmens teisę į gynybą. Buvo tiriama ar keičiant kaltinimo ribas kaltinamasis privalo gintis nuo visų kaltinimo modifikacijų (kaltinimo daugeto problema), ar įmanomas ir galimas kaltinimo keitimas pasibaigus senačiai, taip pat ar galimas kaltinimo keitimas bylą nagrinėjant apeliacinės instancijos teisme ir ar neprarandama teisė į apeliaciją tiek teisės, tiek fakto aspektu jei kaltinimas keičiamas apeliacinės instancijos teisme. Be to, siekiant pagrįsti teismo iniciatyvos teisę keisti kaltinimą, buvo tiriama Konstitucijoje įtvirtintų principų suderinamumas su minėta teismo teise. Taip pat iširtos kaltinimo ribos ir jų keitimas bylą nagrinėjant privataus kaltinimo tvarka ir to įtaka asmens teisėms.

Darbe buvo padarytos išvados, jog baudžiamojo persekiojimo ribos turi įtakos asmens teisei į teisingą teismą, o tiksliau į jos sudedamąjį elementą – teisę į gynybą. Buvo prieita išvados, kad poreikis suprasti kaltinimą ir jo ribas gynybai gimsta nuo pat baudžiamojo persekiojimo pradžios momento. Taip pat buvo konstatuota, kad siekiant užtikrinti asmens teisę žinoti kuo yra kaltinamas ir teisę tinkamai pasiruošti gynybai, turi būti aiškios kaltinimo ribos. Buvo padaryta išvada, kad kaltinimo ribų keitimas yra galimas griežtai laikantis numatytų kaltinimo keitimo procedūrų, nes šis institutas yra glaudžiai susijęs su žmogaus teisėmis, o būtent su teise į gynybą bei teisingu ir nešališku bylos nagrinėjimu. Be to padarytos išvados, kad praktikoje egzistuoja kaltinimo daugeto problema, kuri gali būti išspręsta įstatymų leidėjui iniciavus BPK pakeitimus. Išanalizavus teismų praktiką darytina išvada, kad kaltinimo keitimas, siekiant tinkamai įgyvendinti baudžiamąjį įstatymą, yra galimas net ir suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui. Tiriant teismo iniciatyvos teisę keisti kaltinimą buvo prieita išvados, kad tokia teismo teisė yra galima ir neprieštaraujanti Konstitucijoje įtvirtintiems principams bei nepaneigianti proceso dalyvių teisės gintis nuo pakeisto kaltinimo, net jei kaltinimas keičiamas apeliaciniame procese. Taip pat ištyrus kaltinimo keitimą privataus kaltinimo bylų procese padaryta išvada, kad pareiškus iniciatyvą keisti kaltinimą teismas turi informuoti kaltinamąjį ir jo gynėją apie galimą pertrauką ir turi būti pakartotinai rengiamas taikinamasis posėdis, nes privataus kaltinimo bylų proceso vienas iš pagrindinių tikslų yra konfliktuojančių šalių susitaikymas.

Reikšminiai žodžiai. Kaltinimas, kaltinimo ribos, kaltinimo keitimas, asmens teisė į gynybą.

ABSTRACT IN ENGLISH

The objective of this work was to investigate the legal regulation of the limits of accusation and their changing in Lithuania and related problems. It was examined the conception of criminal prosecution, its grounds and the influence of the right of person on a fair trial. Moreover, it was investigated the concept of an accusation and its influence on the limits of accusation. It was also intended to investigate the concept of the limits of accusation, their change capabilities and how it affects the right of person to defense. It was examined whether an accused changing the limits of accusation must defend themselves from accusation modifications (accusation multitude problem), whether the change of accusation is feasible and possible because the statute of limitation has expired, as well as whether the change of accusation is possible during a case proceeding at the appellate court, and whether the right to appeal both the right and the fact aspect is lost if the accusation at the appellate court was changed. Furthermore, in order to justify court initiative to change an accusation it was studied compatibility with that abovementioned court law according to the principles enshrined in the Constitution. It was also examined the limits of accusation and their changes during a private prosecution proceeding and their influence on the rights of individual.

It was concluded that the criminal accusation limits affect a person's right to a fair trial, and more specifically their integral element - the right to a defense. It was acknowledged that the need to understand the accusation and its limits effect on defense begins to dawn from commencement of a prosecution. It was also stated that in order to ensure the person's right to know what he is accused of and the right to properly prepare for his defense it must be set a clear accusation limit. It was concluded that the accusation limits change is possible in strict accordance with the procedures provided for the change of an accusation, as this institute is closely related to the human rights, namely the right to a defense and a fair and impartial trial. It was also concluded that in practice there is the accusation multitude problem which may be solved by legislator amending the Criminal Procedure Code. After analyzing of the case law it must be concluded that the change of an accusation for the proper implementation of the criminal law it is possible even upon the expiration of the limitation period of the criminal liability. After examination of court right initiative to change the accusation it was concluded that such court right is possible and not contrary to the principles, laid down in the Constitution and not deny the rights of participants to defend themselves in the process from the amended accusation even if the accusation was changed during an appellate procedure. After examination of the change of accusation during the process of private accusation it was concluded that, if the court expresses initiative to amend the accusation, the accused and his defense must be informed of a possible break and the conciliation

hearing must be repeated because one of the main objectives of the private accusation process is the reconciliation of parties in conflict.

Key words: accusation, limits of accusation, change of accusation, person's right on defense.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Kaltinimo ribos ir jų keitimas

Kaltinimo ribos ir jų keitimas yra baudžiamojo proceso teisės institutas, turintis reikšmės baudžiamojo proceso paskirties pasiekimui, sąžiningam procesui ir proceso dalyvių teisių ir laisvių užtikrinimui. Asmuo turi teisę žinoti kuo yra kaltinamas nuo pačios baudžiamojo persekiojimo pradžios, o tokia teisė yra siejama su tuo, kad poreikis suprasti kaltinimą ir jo ribas gynybai gimsta dar ikiteisminio tyrimo stadijoje. Tad kaltinimo ribos yra asmens teisių garantas, kurios nustato bylos nagrinėjimo teisme apimtį. Kaltinimo ribos gali būti keičiamos tiek pirmosios tiek apeliacinės instancijos teisme, tačiau turi būti griežtai laikomasi numatytų kaltinimo keitimo procedūrų, nes kaltinimo keitimas yra glaudžiai susijęs su žmogaus teisėmis, o būtent su teise į gynybą bei teisingu ir nešališku bylos nagrinėjimu.

Nagrinėjant mokslinę literatūrą bei teismų praktiką matyti, kad pirmosios ir apeliacinės instancijų teismuose keičiant kaltinimą kartais gali būti suvaržomos proceso dalyvių teisės ir laisvės, nors įstatymas numato kaltinimo keitimo galimybę. Įstatymas numato, kad teismas turi būti aktyvus bei turi teisę inicijuoti kaltinimo keitimą, tačiau dėl to kyla diskusijų, nes susiduriama su proceso dalyvių teisės gintis nuo kaltinimo varžymu bei galimybės ginti savo teises kasaciniame procese.

Darbe buvo ištirta, jog keičiant kaltinimą praktikoje egzistuoja kaltinimo daugeto problema, kuri gali būti išspręsta inicijuojant BPK keitimą. Taip pat išanalizavus teismų praktiką darytina išvada, kad kaltinimo keitimas yra galimas, net ir tuo atveju jei jau yra suėjęs baudžiamosios atsakomybės senaties terminas. Tokia išvada, nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad pažeidžia BPK nuostatas, tačiau yra grindžiama tuo, jog teismas vykdo teisingumą ir tokios nuostatos negali būti aiškinamos kaip įpareigojančios, t. y. teismas neprivalo visais atvejais nutraukti procesą remiantis vien tik formaliu pagrindu. Taip pat ištyrus kaltinimo keitimą apeliacinio proceso metu paaiškėjo, kad teiginiai apie asmens negalimumą kasacinio proceso metu kvestionuoti nuosprendžio pagrįstumą, jei kaltinimas buvo keičiamas apeliacinio proceso metu, nėra visiškai teisingi. Esant tokiai situacijai asmuo turi teisę kreiptis į kasacinės instancijos teismą dėl baudžiamojo įstatymo netinkamo pritaikymo, taip pat dėl esminių BPK pažeidimų, kurie buvo padaryti apeliacinės instancijos teisme nustatant nusikalstamos veikos aplinkybes, o tai reiškia, kad asmuo nepraranda teisės į apeliaciją abiem aspektais. Taip pat išanalizavus teismo teisę inicijuoti kaltinimo keitimą ir teorijoje keliamas diskusijas apie galimus Konstitucijoje įtvirtintų principų pažeidimus buvo prieita išvados, kad tokie principai turi būti taikomi tik ta apimtimi kiek jie suderinami su siekiu tinkamai įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslą ir negali būti traktuojami kaip pažeidžiami. Be to keičiant kaltinimo ribas bylą nagrinėjant privataus kaltinimo tvarka

paiškėjo, kad tokio keitimo procedūra BPK nėra detaliai reglamentuota, tačiau manytume, kad teismas turi informuoti kaltinamąjį ir jo gynėją apie galimą pertrauką ir turi būti pakartotinai rengiamas taikinamasis posėdis, nes privataus kaltinimo bylų proceso vienas iš pagrindinių tikslų yra konfliktuojančių šalių susitaikymas.

Šiame darbe vienas pagrindinių naudojamų metodų yra mokslinės literatūros ir teismų praktikos analizės metodas. Šis metodas padeda nagrinėjamos temos probleminius klausimus aparti analizuojant mokslinę literatūrą bei EŽTT ir Lietuvos Respublikos teismų sprendimus susijusius su kaltinimo ribomis ir jų keitimu.

SUMMARY IN ENGLISH

Limits of accusation and their change

The limits of accusation and their change is the Institute of the Criminal Procedure Law, it means achievement of criminal proceedings purpose, fair process and guarantee of rights and freedoms to the process participants. A person has a right from the commencement of prosecution to know what he is accused of, and such right is linked with the fact that the need to understand the accusation and its limits begins to dawn yet in the pre-trial stage. So the accusation limits is the guarantor of individual rights, which are determined by the scope of the trial. The accusation limits may be changed both at the Court of First Instance and at the Appellate Court, however, must be strictly adhered to the procedures provided for change of accusation because the change of accusation is closely related to human rights in particular the right to a defense and a fair and impartial trial. The examination of the scientific literature and case law shows that the change of accusation at the Court of First Instance and at the Appellate Court can sometimes restrain the process participants' rights and freedoms although the law provides possibility for change of an accusation. The law stipulates that the court must be active and have the right to initiate the change of accusation however this question has been discussed a lot because a confrontation arises between the process participant rights to defend themselves against restriction of accusation and the ability to defend their rights in cassation instance. It was examined in this work that in practice by changing an accusation the accusation multitude problem arises and this problem may be solved by the Criminal Procedure Code amendment. As well as the analysis of the case law shows that the change of accusation is possible even if the statute of limitation of criminal liability has expired.

Such conclusion, although at first look it appears to violate the provisions of the CPC, is based on the fact that the Court administers justice and such provision can not be interpreted as binding, it means the court is not obliged in all cases to terminate the process based on a formal basis solely. After investigation of the change of accusation during the appeal proceedings it also appeared that statements concerning the person's impossibility during Cassation proceedings to question the validity of the sentence if the accusation was amended during the appeal proceedings are not entirely correct. In such situation a person has the right to appeal to the Court of Cassation on criminal law improper applications, as well as on the substantial violations of the CPC, which were made in the appellate court determining the circumstances of the offence, this means that a person does not lose the right to appeal both aspects. Also, after analyzing of the court right to initiate the change of accusation and in the theory raised debates about the possible violations of the principles enshrined in the Constitution it was concluded that the following principles should be applied only in so far as they are compatible with the objective of proper implementation of the

criminal proceedings and can not be treated as a violation. Besides, changing the limits of accusation during the private accusation proceedings it turned out that that the CPC amendment procedure is not regulated in detail, however, it should be considered that the court must inform the accused and his defense of a possible break and the conciliation hearing has to be repeated because one of the main objectives of the private accusation process is the reconciliation of the parties in conflict. One of the main methods used in this work are the analysis of scientific literature and judicial practice. This methods help to discuss problematic issues of the examined themes analyzing the scientific literature and the ECHR as well as the court decisions of the Republic of Lithuania, relating to the limits of accusation and their change.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAŽININGUMĄ

2015-03-25

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (ė) _____,
(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis rašto darbas / bakalauro / magistro baigiamasis darbas

„_____“
_____“.

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)